STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10441

FUN'M YARID

Sholem Aleichem

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

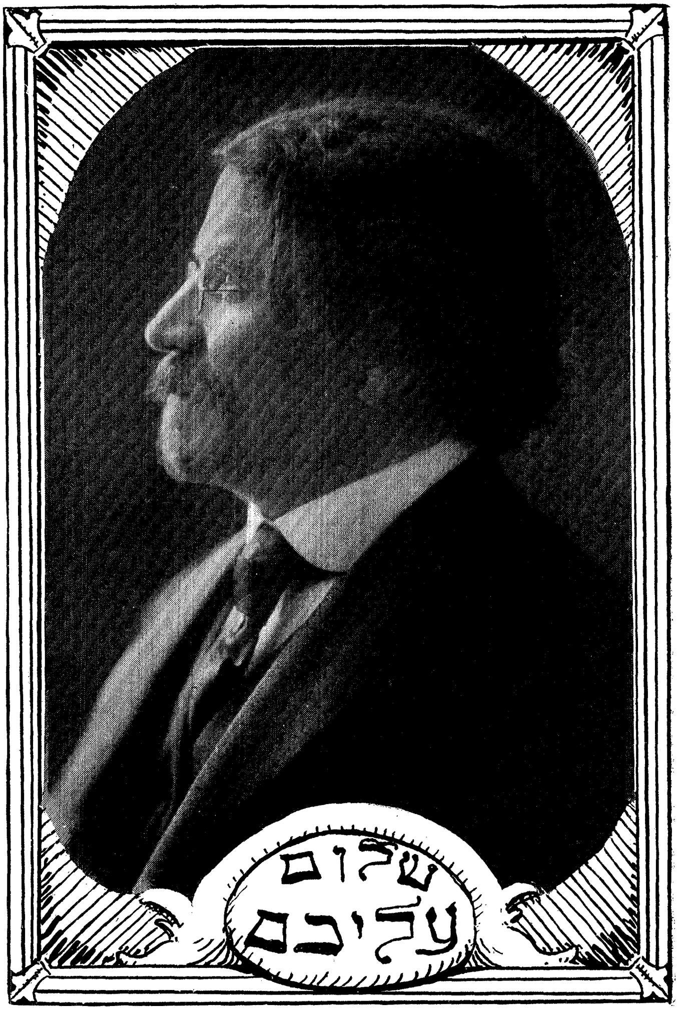
שלום
עליכם

שלום-עליכם

פונ'ם יאַריד

לעבענסבעשרייבונגען

פערלאג „ווארהייט" ניו יאָרק

1916

Copyright 1916, by S. Rabinowitz
(Sholom Aleichem)

מיינע קינדער —
א מתנה.

טייערע ליעבע קינדער מיינע: —

אייך ווידמע איך דאס ווערק פון מיינע ווערק, דאָס
בוך פון מיינע לידער, דעם שיר השירים פון מיין נשמה.
איך ווייס, אז מיין בוך איז, ווי יעדעס מענשענס ווערק, ניט
ריין פון חסרונות. נאָר ווער נאָך ווייס בעסער ווי איהר וואָס
עס קאָסט מיך? איך האָב צוזאמענגעזעצט און אריינגעלעגט
אין דעם דאָס בעסטע, וואָס איך פערמאָג — מיין הארץ.
ליענט דאָס פון צייט צו צייט, אפשר וועט איהר, אבער,
טייערע קינדער, דערפון עפּיס לערנען — ווי אזוי ליעב צו
האָבען אונזער פאָלק און צו שעצען זיינע גייסטיגע אוצרות
וואָס ליגען צעוואָרפען אין אלע פינסטערע ווינקעלעך פון
אונזער גרויסען גלות איבער דער גאנצער וועלט. דאָס
וועט זיין דער בעסטער לוין פאַר מיינע העכער דרייסיג יאָהר
געטרייע ארבייט אויפ'ן פעלד פון אונזער מאַמע-לשון
און ליטעראַטור. —

אייער פאָטער — דער פערפאַסער

פורים 1916 ניו־יארק

ערשטער טהייל

צו וואָס ראָמאַנען,
ווען דאָס לעבן איז אַ ראָמאַן ?
(מאָטטאָ).

אינהאַלטס־פערצייכניס

	זייטע
פאַר וואָס עפּיס „פּונ׳ס יאַריד״?	13
די שטאָדט	19
טאַטע־מאַמע	25
שמואליק דער יתום	33
אוצרות	39
דער רב אין גן־עדן	45
שמואליק ווערד פערשוואונדען	53
מאיר מעדוועדעווקער	59
פערלוירען נאָך אַ חבר	67
חבר „סירקאָ״	73
סירקאָ׳ס טרויגעדיע	81
דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע	87
גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבירות	95
פייגעלע אשמדאי	103
דער ליע	111
די משפחה	119
דער פעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל	125
פינעלע שימעלעס פאָהרט קיין אָדעס	133
משנה מקום — משנה מזל	145
דער עולם צעקריכט זיך	153
נערגעלע־גנב	161
מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים״	169
זיי געזונט, וואָראָנקאָ!	179
די נסיעה	189
אין דער נייער חיים	199
די גרויסע שטאָדט	207
בין הזמנים	217
מלמדים און לעהרער׳ס	225
דער גמרא־מלמד	233
דער אַמאָליגער חדר	241
די בר־מצוה	249

פאַר וואָס עפּיס „פונ׳ם יאַריד״?

1.

פאַר וואָס עפּיס „פונ׳ם יאַריד״?

א מין הקדמה.—פאַר וואָס דער מחבר האָט זיך גענומען שרייבען זיין אויטאָ־ביאָגראַפיע.—שלום־עליכם דער ש ר י י ב ע ר דערצעהלט די געשיכטע פון שלום־עליכם דעם מ ע נ ש ע ן.

פונ׳ם יאַריד קאָן הייסען פונ׳ם לעבען, וואָס אי גע־גליכען צו אַ יאַריד. יעדער איז אַ בעלן דעם מענשענס לעבען צו פערגלייכען, נאָך זיין השגה נאָך, צו עפּיס אַ זאַך. למשל, איינער אַ סטאָליר האָט אַמאָל געזאָגט: „דער מענש איז געגליכען צו אַ סטאָליר; אַ סטאָליר לעבט און לעבט, דער־נאָך שטאַרבט ער,—אַזוי איז אַ מענש אויך...״ פון אַ שוסטער האָב איך אַליין געהערט אַ מיינונג, אַז דעם מענשענס לעבען איז געגלי־כען צו אַ פּאָר שטיוועל: כל זמן די פּאָדעשוועס טראָגען זיך, זענען די שטיוועל—שטיוועל, און אַז די פּאָדעשוועס טראָגען זיך אָפּ, איז מיט׳ן קאָפּ אין דער ערד. ס׳איז גאַנץ נאַטירליך, אַז אַ בעל עגלה זאָל פערגלייכען דעם מענשען צו, להבדיל, אַ פערד. דעריבער וואָלט גאָר קיין חדוש ניט געווען, ווען אַזאַ מענש, ווי איך, וואָס האָט אָפּגעטאַרעראַמט אַ האַלבע מאה יאָהרען און געהט בעשרייבען די געשיכטעס פון זיין לעבען, זאָל איהם איינפאַלען צו פערגלייכען זיין פערגאַנגענהייט צו אַ יאַריד.

דער אמת אָבער איז ניט אַזוי. פ ו נ ׳ ם י אַ ר י ד—מיינט

מען דאָס דעם צ ו ר י ק ו ו ע נ ס , אָדער דעם סך הכּל, דעם רע־זולטאַט פון׳ם גרויסען יאַריד. א מענש, אז ער פאָהרט אויפ׳ן יאַריד, איז ער פול מיט האָפנונגען, ווייסט נאָך אַליין ניט, וואָס פאַר א מציאות ער וועט דאָרטען איינהאַנדלען און וואָס ער וועט דאָרט מתקן זיין... פליהט ער דעריבער פייל אויסען בויגען, הענדום־פּענ־דום,—טשעפּעט איהם ניט, ער האָט קיין צייט ניט! פאָהרט ער אָבער צוריק פ ו נ ׳ם י א ר י ד , ווייסט ער שוין ו ו אָ ס ער האָט דאָרטען געהאַנדעלט און ו ו א ס ער האָט דאָרט מתקן געווען, און פליהט שוין ניט אזוי געשמיידיג. „ער האָט צייט.“ ער קאָן זיך שוין אָפּגעבען דין וחשבון און האָט שוין ביד צו וויסען דעם רעזולטאַט פונ׳ם יאַריד, און ער האָט שוין די מעגליכקייט אויך די וועלט בעקאַנט צו מאַכען מיט די דאָזיגע רעזולטאַטען, דערצעהלען פּאַוואָלינקע, נישט געכאַפּט, אַלסדינג, מיט וועמען ער האָט זיך געטראָפען אויפ׳ן יאַריד און וואָס ער האָט געזעהן און וואָס ער האָט געהערט.

א סך מאָל האָבען מיר מיינע גוטע פריינד אויפגעפאָדערט, פאַר וואָס זאָל איך מיר ניט נעהמען די מיה צו בעקענען דעם עולם מיט דער געשיכטע פון מיין לעבען? ס׳איז שוין צייט, זאָגען זיי, און עס וואָלט אפשר געווען אינטערעסאַנט אויך. האָב איך גע־פאָלגט מיינע גוטע פריינד און האָב מיך עטליכע מאָל גענומען צו דער ארבייט, און אַלע מאָל אוועקגעלעגט די פען, ביז... ביז ס׳איז געקומען די צייט, איך האָב זוכה געווען נאָך פאַר פופציג יאָהר צו בעגעגענען זיך פנים אל פנים מיט זיין מאַיעסטעט, מיט׳ן מלאך המות, גאָרנישט אויף קאַטאָוועס,—איך האָב מיך שיער־שיער ניט איבערגעפּעקעלט אהין, פון וואַנען מען קאָן קיין בריוועל ניט שריי־בען, קיין זאך נישט אריבערשיקען און אפילו קיין גרוס נישט אי־בערגעבען. קורץ, איך האָב געהאַלטען ביי אָפּזאָגען די עטליכע גילדען,—האָב איך צו מיר אזוי געזאָגט: „אַצינד איז די רעכטע צייט. כאַפּ אריין און שרייב, ווארום קיינער ווייסט ניט וועמענס מאָרגען עס איז. דו וועסט מאַכען א שטאַרב, וועלען קומען מענ־

שען, וואס מיינען, אז זיי קענען דיך און ווייסען דיך, און וועלען אויסטראכטען זאכען, וואס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. צו וואס טויג עס דיר? אמעהר נעם שוין בעסער אליין, דו קענסט זיך בעסער פון אלעמען, און דערצעהל ווער דו ביזט, שרייב דיין אויטאביאגראפיע!...

עס איז אבער גרינג אויסצורעדען—„שרייבען איין אויטאביאגראפיע.“ איין אמת׳ע לעבענסגעשיכטע, נישט קיין אויסגעטראכטע! דאס הייסט אזוי גוט, ווי אפגעבען דין וחשבון פון מיין גאנצען לעבען פאר מיין לעזער, זאגען ודוי פאר דער גאנצער וועלט. איהר ווייסט? שרייבען איין אויטאביאגראפיע און מאכען א צוואה איז כמעט אלץ איינס... איז איין מאל אוועק. און נאך א זאך: עס איז שווערליך פאר א מענשען, וואס רעדט פון זיך אליין, ער זאל זיך קאנען אויפהויבען צו אזא מדרגה, אז ער זאל ביישטעהן קעגען דעם נסיון, ניט וועלען אויספיינען זיך פאר׳ן פובליקום, בעווייזען זיך פאר א וואוילען בחור, וואס סע קומט איהם א קניפ אין בעקעל. איך האב צוליעב דעם אויסגעקליבען א בעזונדערע פארם אויטאביאגראפיע: די פארם פון א ראמאן, פון א ביאגראפישען ראמאן. עס וועט אויסקומען, אז איך וועל רעדען פון זיך זעלבסט, ווי פון א דריטער פערזאן. דאס הייסט: איך, שלום־עליכם דער שרייבער, וועל אייך דערצעהלען די ריכטיגע ביאגראפיע פון שלום־עליכם דעם מענשען, אהן צערעמאניעס, אהן בעפוצעכצען און צאצקערייען, ווי עס וואלט אייך דערצעהלט, למשל, א זייטיגער פארשוין, א ווילד־פרעמדער, נאר אזעלכער, וואס איז געוועז מיט איהם אומעדום, אזעלכער, וואס איז דורכגעגאנגען מיט איהם אלע שבעה מדורי גיהנם. און דערצעהלען וועל איך עס אייך ביסלעכוויז, שטיקלעכוויז, איינגעטיילט אין בעזונדערע מעשיות, אדער עפיזאדען, איין עפיזאד נאך דעם אנדערען. און דער וואס גיט כח דעם מענשען, ער זאל גערענקען אלסדינג וואס מיט איהם האט פאסירט אין זיין לעבען, זאל מיר ביישטעהן, אז איך זאל נישט דורכלאזען חלילה קיין זאך, וואס מיר האט געטראפען

און וואָס קאָן האָבען אַ אינטערעס, און קיין פּאַרשוין, וואָס איך האָב ווען בעגעגענט אויף דעם גרויסען יאַריד, וואָס איך האָב דורכגע־מאַכט אין די פופציג יאָהר פון מיין לעבען.

די שטאָדט.

2.

די שטאָדט.

דאַס קליינע שטעדטעלע וואראנקא א מין כתרילעווקע.—א לעגענדע פון מאזעפּע'ס צייטען.—איין אלטע קלויז, איין אלטער בית־עולם, צוויי יארידים.

אויפגעצויגען געוואָרען און געוואקסען איז דער העלד פון דעם דאָזיגען ביאָגראַפישען ראָמאַן אין מאַמע כתרילעווקע, וואָס איז שוין אביסעל בעקאַנט אויף דער וועלט. געפינען געפינט זיך עס, אויב איהר זייט נייגהעריג צו וויסען, אין מאלאָראָססיע, אין פּאָלטאַווער גובערניע, ניט ווייט פון דער אלטער היסטאָרישער שטאָדט פּערעיאסלאָוו, און הייסען הייסט עס ניט כתרילעווקע, נאָר וואָראָנקאָ. פערשרייבט דאָס אייך.

אייגענטליך, וואָלט איך בעדאַרפט אָנרופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען, און דעם דאַטום, ווי עס פיהרען זיך אלע ביאָגראַפישע שרייבער. בין איך מיך אָבער מודה, אז דאָס אינטערעסירט מיך ניט. מיך אינטערעסירט דוקא אָט דאָס קליינע כתרילעווקע, אָדער וואָראָנקאָ, ווייל קיין אַנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט זיך איהם אזוי ניט איינגעגעסען אין זכרון, ווי אָט דאָס געבענשטע כתרילעווקע־וואָראָנקאָ, און קיין אנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט נישט געהאַט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אזוי אז

ער קאָן עס ניט פערגעסען און וועט עס ניט פערגעסען אייביג און אייביג.

און באמת גערעדט, וועלבע שטאָדט אויף דער גרויסער וועלט, עס מעג זיין אָדעס, אָדער פאַריז, אָדער לאָנדאָן, אָדער אפילו ניו יאָרק, קאָן זיך בעריהמען מיט אזא גרויסען ברייטען מאַרק און מיט אזוי פיעל אידישע קלייטען און קלייטלעך, טישען, טישלעך און שטעלעכלעך מיט גאַנצע בערג פרישע שמעקענדיגע עפּעלעך און בארלעך, דינים און קאַוועגעס, וואָס ציעגען און חזירים האָבען חשק צו גנביסען פון זיי צו יעדער צייט, און די מאַרקווייבער פיהרען מיט זיי שטענדיגע מלחמות, און מיר, חדר־יונגלעך, האָבען אודאי און אודאי חשק צו גנביסען פון די אלע גוטע זאכען און קאָנען צו זיי ניט גרייכען ?...

וועלכע שטאָדט פערמאָגט אזא אלטען איינגעהויקערטען בית־מדרש מיט אזא שענעם געשניצטען ארון קדוש מיט צוויי לייבען, וואָס זעהען אויס ווי פויגלען, ווען ניט די לאַנגע צינגער און די שופרות, וואָס זיי האַלטען אין מויל און בלאָזען ? אינ'ם דאָזיגען אלטען בית המדרש, דערצעהלען אלטע אידען, האָבען זיך אונזערע זיידעס אמאָל פערשלאָסען פאַר מאַזעפּען, ימח שמו, געזעסען דריי טאָג מיט דריי נעכט אָנגעטהאָן אין טלית ותפלין און געזאָגט תהלים—און דורך דעם נצול געוואָרען פונ'ם טוידט. די זעלבע אלטע אידען דערצעהלען, אז דער אלטער רב האָט נאָך דאָס בית המדרש געבענשט, סע זאָל קיין מאָל ניט ברענען—ברענט דאָס ניט, עס מעג זיין וואָס פאַר א שרפה עס וויל זיך !

וועלכע שטאָדט פערמאָגט אזא באָד, וואָס שטעהט באַרג אראָפּ, סאַמע ביים ברעג טייך, און פערמאָגט אזא ברונען, וואָס זיינע וואַסערען נעמען זיך קיין מאָל ניט אוים ? און דער טייך אליין—וואו האָט איהר נאָך אזא טייך אויף דער וועלט, וואו דורות און דורות חדר־יונגלעך, שקצים, באָדען זיך און פּאָליאָסקען זיך, לערנען זיך שווימען, כאַפּען פישלעך און מאַכען קונצען, וואָס איז כדאי צו זעהען ? וועגען דער דאָזיגער אלטער באָד, וואָס שטעהט

אויף חדושים, האבען אויף אלטע אידען צו דערצעהלען און דער־צעהלען. מע האט דארטען געפונען אמאל א געהאנגענעם גוי, וואס האט זיך אנגע׳שכור׳ט און אליין אויפגעהאנגען, איז דערפון ארויס א בלבול, אז דאס האבען איהם אידען אויפגעהאנגען, האט די שטאדט געהאט אויף זיך נאכדעם א פעקעל, מע האט געוואלט שמייסען די שענסטע בעלי בתים, אדער מע האט זיי טאקי געשמי־סען—איך וויל ניט אזוי וויט גריבלען זיך, ווייל איך האב פיינט טרויעריגע מעשיות, זיי מעגען זיין אפילו פון פארצייטען...

וועלכע שטאדט פערמאגט אזא הויכען בארג אויף יענער זייט בית־מדרש, וואס זיין שפיץ דערגרייכט כמעט ביז דער כמארע און וואס אויף יענער זייט—אלע ווייסען עס—ליגט בעהאלטען איין אוצר נאך פון חמעלניצקי׳ס צייטען? דעם אוצר האט מען—אזוי דערצעהלען אלטע אידען—וויפיעל מאל געגומען זיך גראבען און מע האט אלע מאל געמוזט אוועקלעגען די ארבייט, ווארום גרא־בענדיג האט מען געפונען ביינער, הענד און פיס און קעפ פון מענ־שען און תכריכים—משמעות, אז דאס זענען געווען אידען, און אפשר נאך קדושים... ווער ווייסט?

וועלכע שטאדט פערמאגט אזעלכע פיינע בעלי־בתים, וואס זענען, דאכט זיך, אלע מעהר ניט ווי קליינע קרעמערלעך און שייב־קארעס, וואס לעבען, דאכט זיך, נור פונ׳ם גוי און איינס פון דאס אנדערע, און פון דעסטוועגען פיהרען זיי זיך אלע בעל־הבתיש, יעדער האט זיך זיין הוים, זיין משפחה און זיין ארט אין בית־מדרש,—אין מזרח־וואנט אדער אין שפיגעלבאנק, וואס מאכט עס אוים?—און טאמער איז ער אליין ניט אזא גרויסער יחסן און א גביר, האט ער א קרוב א מיוחס אדער א נגיד, וואס ער לאזט איהם פון מויל ניט ארוים און דערצעהלט פון איהם אזעלכע גוזמות, אז דער קאפ דרעהט זיך אזש?...

און אזא אלטען בית־עולם, אזא גרויסען און אזא רייכען און אזא אלטען בית־עולם, וואו דער גרעסטער טייל קברים איז שוין פערוואקסען געווארען מיט גראז, אזוי אז מע ווייסט שוין גארניט,

צי דאַרטען זענען דאָ ביינער פון מענשען, אַדער ניין? פון דעם דאָזיגען בית־עולם איז שוין דוקא יאָ פאַרהאַן וואָס צו דערצעהלען, און דוקא נישט אזעלכע פריילכע מעשיות, און טאָקי גאָר שרעקליכע זאכען, פערשטעהט זיך, פון אמאָל, פון פאַרצייטען. נאָר אָקעגען נאכט איז ניט כדאי צו רעדען פון בית־עולם'ס...

א קליין שטעדטעלע אָט דאָס וואָראָנקאָ, נאָר א שענס, מלא חן. איהר קאָנט דורכשפאַצירען דאָס גאַנצע שטעדטעל, אין דער לענג און דער ברייט, אין איין האַלבע שעה, אויב איהר זענט בכח און האָט פיס. אָהן א באַהן, אָהן א ים, אָהן א רעש, מיט צוויי יאַרידים סך הכל דורכ'ן יאָהר, „קראַסנע טאָרגעס" און „פּאָקראָוועט",—פון אידענס וועגען געמאַכט געוואָרען, אידען זאָלען לייזען געלד און האָבען פּרנסה. א קליין, קליין שטעדטעלע, דערפאַר איז דאָס אָבער פול מיט אזעלכע שענע מעשיות און לעגענדעס, וואָס מע וואָלט פון זיי אליין געקאָנט אָנשרייבען א גאַנצען בוך. איך ווייס, אז מעשיות און לעגענדעס האָט איהר ליעב. דאָס איז ביי אייך, אייגענטליך, דער גאַנצער עיקר... קאָנען מיר אָבער ניט: מיר דאַרפען זיך האַלטען שטרענג אין די ראַמען פון א ביאָגראַפיע און מיר מוזען אייך פריהער בעקאַנט מאַכען, ווי דער שטייגער איז, מיט די עלטערען פונ'ם העלד, מיט זיינע טאַטע־מאַמע. זייט צופריעדען, וואָס איך הויב אָן גלייך פון זיין טאַטע־מאַמע, און ניט פון זיין זיידען און עלטער־עלטער־זיידען, ווי אנדערע ביאָגראַפען טהוען.

טאַטע־מאַמע.

שלום-עליכם'ס פאָטער
(נחום ראבינאָוויטש)

3.

טאַטע-מאַמע.

אַ וואַראַנקאַווער נגיד מיט אַסך פּרנסות.—אַ חאָליאַסטרע קינדער.—פרומע די דיענסטמויד געוועלטיגט איבער זיי.—דער העלד איז אַ נאַכמאַכער. אַ קונדעס.

אַ הויכער, מיט אַ שטענדיג פערזאָרגט פּנים, מיט אַ ברייטען, ווייסען, געקנייטשטען שטערן, מיט אַ שיטער שמייכלענדיג בערדעל, אַ בעל הבית אַ איד און אַ בעל־תפלה, אַ למדן און אַ בעל־תנ"ך, אַ פרומער און אַ בעל־לשון־קודש, אַ חסיד פון טאַלנער רבי'ן און אַ ליעבהאָבער פון מפּו, סלאָנימסקי און צעדערבוים, אַ חקרן, אַ בורר און אַ בעל עצה און אַ שפּיעלער אין שאַך און אַ מבין אויף פּערעל און בריליאַנטען—אָט דאָס וועט זיין די ריכטיגסטע פיזיאָנאָמיע פון דעם העלד'ס פאָטער, רב נחום וועוויק'ס, וואָס האָט גערעכענט זיך אין שטאָדט פאַר'ן גרעסטען נגיד.

וויפיעל אַזאַ נגיד פון וואָראָנקאַ האָט געקאָנט פערמאָגען—איז שווער צו זאָגען; נאָר געשעפטען האָט ער געהאַט אַ גוזמא: ער איז געוועזן אַ פּאָסעסאָר, צוגעשטעלט בוראַקעס אין „זאַוואָד," געהאַלטען די זעמסקע פּאָטשט, געהאַנדעלט מיט תבואה, געגרוזעט בערלינעס אויפ'ן דניעפּר, געהאַקט וואַלד און געשטעלט אָקסען אויף דער בראַהע, נאָר פּרנסה האָט מען געצויגען פון דער „שניט־קראָם." עס רעדט זיך נאָר אַזוי אַ „שניט־קראָם." דאָרט האָט זיך געפונען אויך צעלניק, און באַקאַליי, און היי און האָבער, און היימישע

רפואות פאַר גוים און גויעס, און אייזענוואַרג אויך. אין „שניט־קראַם“ האָט זיך דער טאַטע נישט אַריינגעמישט. דאָס האָט גע־פיהרט אינגאַנצען די מאַמע, אַ אידענע איין אשת־חיל, אַ גיכע טהוערין און מיט סכנות אַ שטרענגע צו איהרע קינדער. און קינ־דער זענען געווען היבשלעך, אַריבער אַ טוץ, און פון אַלערליי וואוקס און פון אַלערליי פאַרב: קינדער מיט שוואַרצע הערלעך, מיט בלאָנדע און מיט געלע.

קיין גרויסען צימעס האָט מען מיט דעם קליינוואַרג, געוויינט־ליך, נישט געמאַכט, דאָס הייסט, שטאַרק בענקען האָט מען נאָך זיי ניט געבענקט, און אַז זיי זאָלען חס־ושלום נישט געווען קומען אויף דער וועלט, וואָלט אויך געווען אַהן איין אומגליק; נאָר אַז זיי זענען שוין דאָ, איז — „מהכתיתי, וועמען מאַכעי זיי קאַלי? זאָלען זיי זיין מיט יאָהרען...“ ווער ס׳האָט זיך געקאָנט אויסדרעהען פון פאָקען און פון מאָזלען, און פון אַלע איבעריגע קינדערשע שלעק־פורעניות׳ן, דער איז אויסגעוואַקסען און אוועק אין חדר אַריין, פריהער צו נטע־ליב דרדקי, דערנאָך צו רב זרח׳ל דעם גמרא־מלמד. און ווער עס האָט ניט געקאָנטביישטעהן דעם בעל־דבר מיט די טויזענד אויגען, וואָס לאָקערט אויף קליינע עופה׳לעך, דער האָט זיך בעצייטענס אָפּגעטראָגען אַהין, פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען פערהאַנגען די שפּיגלען און טאַטע־מאַמע האָבען זיך אוועקגע־זעצט שבעה, אַראָפּגעוואָרפען די שיך פון די פיס און שטאַרק־שטאַרק געוויינט. אַזוי לאַנג געוויינט, ביז מע האָט אויפגעהערט. געזאָגט דעם פּסוק: „ה׳ נתן ה׳ לקח,“ אויסגעווישט די אויגען, אויפגעשטאַנען פון דער ערד און פערגעסען... אַנדערש איז עס אומעגליך געווען אין דעם גרויסען טאַרעראַם מיט׳ן יאַריד פון אַריבער אַ טוץ קינדער, צווישען זיי איינער אַ בעל־הבית׳ל שוין, וואָס סע שיט זיך איהם אַ בערדעל, און איינס אַ זייגעדיגס, נאָך ביי דער ברוסט.

אַ גרויס בריה׳שאַפט איז עס געווען פון דער מאַמע אויסצוהאָ־דעווען אַזאַ חאַליאַסטרע און אויסצושטעהן אַלעמענס קראַנקהיי־

טען. ווארום אזוי פלעגט א קינד קריגען פעטש מיט קלעפ מיט בור־כאנצים, וויפיעל ס׳איז אין דעם אריין. נאר טאמער חלילה איז עמיצער קראנק געווארען, אזוי איז שוין די מאמע נים אפגעטראטען פון בעטעל: „א מכה דער מאמע!" איז דאס אבער געזונט געווא־רען און געשטעלט זיך אויף די פיסלאך—„אין חדר אריין, דו שייגעץ איינער, אין חדר אריין!..."

אין חדר האבען געלערענט אלע פון פיער יאהר ביז... במעט ביז דער חתונה. און פון דער גאנצער חאליאסטרע קינדער האט זיך אויסגעצייכענט אלס גרויסער שקאץ דער מיטעלסטער, דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע, מיט׳ן נאמען שלום, אדער שלום נחום ווערויק׳ס.

מען בעדארף זאגען דעם אמת, אז גאר קיין שלעכט יונגעל איז דאס נים געווען, אט דער שלום נחום ווערויקס, און לערנען האט ער זיך געלערענט בעסער פון אלע קינדער, גאר פעטש, קולע־קעס, מיט קלעפ, מיט שמיץ, נים פאר אייך געראכט, האט ער אויך געקראגען מעהר פון אלע. מסתמא איז ער ווערטה געווען.

— אט וועט איהר זעהען, אידען, אז פון דעם קינד וועט קיין גוטס נים ארוים! דאס וואקסט עפעס א גארנישט מיט א נישט, דער שווארץ יאהר ווייסט וואס, א שטויבער, א סאמאוואליץ, א זולל־וסובא׳ניק, א איוואן פאפערילי, אן אויסווירפלינג, א משומד און א כל־בו׳ניק, און וואס אין דער קארט!...

אזוי האט איהם אטעסטירט פרומע די דיענסטמויד, א בלינדע אויף איין אויג און א געשטופעלטע, נאר זעהר א קארגע און א גע־טרייע דיענסט. א געטרייע און איין איבערגעגעבענע און איין עהר־ליכע דיענסט. זי האט גע׳הרג׳עט־געשלאגען די קינדער, זיי גע־זשאלעוועט עסען, אכטונג געגעבען, זיי זאלען זיין גוט און פרום און עהרליך און כשר צו גאט און צו לייט. און מחמת די מאמע איז געווען איין אשת־חיל, שטענדיג אין קראם, האט פרומע די מויד געפיהרט די שטוב ביד רמה, און „ערצויגען" די קינדער, ווי א מאמע. זי האט זיי געוועקט, געוואשען, געצוואגען, געזאגט מיט

זיי ברכה, געפּאַטשט, געגעבן צנבייסען, אָפּגעפיהרט אין חדר, גע־בראַכט פון חדר, געפּאַטשט, געגעבן עסען, געלייענט מיט זיי קריאת־שמע, ווידער געפּאַטשט און באַלייגט שלאָפען, אַלע אינאיי־נעם, ס'זאָל אייך צו קיין חרפּה ניט זיין, טאַקע מיט איהר אין איין בעט. די קינדער אין בעט—און זי ביי זיי צופוסענס.

אַ שטיק גלות איז געווען פאַר די קינדער אָט די פרומע די מויד, און אַ יום־טוב איז געווען פאַר זיי פרומע'ס חתונה—לאַנג לעבען זאָל אידעלע־גנב מיט דער היטשקע געגרייזעלטע האָר, אָנגע־שמירט מיט גענזענשמאַלץ, און מיט דער צוגויפגעוואַקסענער נאָז, וואָס מע קאָן זי קיינמאָל ניט אויסשנייצען, מע זאָל זיין. דאַכט זיך, מיט אַבצעהן קעפּ. לאַנג לעבען זאָל ער, וואָס ער האָט זיך אונטערגענומען (אָט אַ משוגענער!) חתונה האָבען פאַר דער בלינ־דער פרומע'ן. און חתונה האָט ער פאַר איהר געהאַט ניט גלאַט אַזוי, נאָר מחמת „ליעבע": ער האָט זיך אין איהר פערליעבט, הייסט עס, מיט כּכּנות נפשות. ניט צוליעב דעם, וואָס זי האָט נור איין אויג און איז געשטופּעלט—חס וחלילה! נאָר צוליעב דעם, וואָס ער טהוט אַ שדוך מיט רב נחום וועוויק'ס... אַ קלייניגקייט—אַזאַ שדוך! חיה־אסתר אליין (די מאַמע) האָט געפּראַוועט די חתונה, געווען די גאַנצע מחותנת'טע, געבאַקען לעקאַך, אַראָפּגע־בראַכט כּלי־זמר פון בערעזאָן, געטאַנצט, געהוליעט ביז טאָג און געוואָרען הייזעריג ווי די וואַנט.

אוי וועה, וואָס הברה האָבען זיך דעמאָלט אָנגעלאַכט און אָנ־געטאַנצט! די שמחה איז געווען ניט אַזוי צוליעב דעם, וואָס אַ פּייפער אַ גנב נעהמט אַ בלינדע מויד, נאָר איבער דעם, וואָס מע ווערט פּטור פון „פרומע די מויד" אויף אייביג און אייביג! און אַגב האָט מען זיך טאָקי אָנגעלאַכט אויך אויף דעם, וואָס „דער שייגעץ" האָט קאָפּירט דאָס גליקליכע פּאָר—דעם חתן, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז, און די כּלה, ווי זי קוקט אויפ'ן חתן מיט איין אויגעל און בעלעקט זיך, ווי אַ קאַץ, אַז זי האָט אַ נאַש געגעבן סמעטענע.

קאפיערען, נאכמאכען, איבערקרימען—דערויף איז אונזער שלום געווען איין מזיק! ער האט דערזעהען עמיצען דאס ערשטע מאל, אזוי האט ער שוין געפונען אויף איהם עפּיס א חסרון, אדער אזוי א „לעכעריגס,“ און ער האט זיך שוין צונגעבלאזען ווי א פּאחיר, און ער האט איהם שוין נאכגעמאכט. און חברה שקצים האבען געלאכט, און טאטע־מאמע האבען צוגעשטעלט א ביינקעלע פאר'ן רבי'ן, אז „דער שייגעץ מאכט נאך דער גאנצער וועלט ווי א מאל־פּע—מע בעדארף איהם אפּגעוואוינען דערפון!“

און דער רבי האט זיך גענומען איהם „אפּגעוואוינען“ דערפון—עס האט אבער ווינציג וואס געהאלפען . . . עפּיס א „ניט־גוטער“ האט זיך פערקליבען אין דעם קינד, א מין ליץ, וואס דער גאנצער וועלט מאכט ער נאך און אלעמען קרימט ער איבער, אבער אלעמען, אפילו דעם רבי'ן אליין, ווי ער שמעקט טאבעקע און ווי ער געהט דריבנישקע מיט די קליינע פיסעלעך, און די רבי'צין, ווי זי פּיס־קעלט זיך, רויטעלט זיך און בלינצעלט מיט איין אויגעל, בשעת זי דארף נעהמען ביים רבי'ן אויף שבת, און קאן ניט אויסרעדען „שבת,“ נאר „סאבעס,“—און פּעטש זענען געפלויגען, און קלעפּ האט מען געטיילט, און שמיץ האט מען געצעהלט. אי שמיץ! סטייטש שמיץ!

בקצור—ס'איז געוועזן א לעבען.

שמואליק דער יתום.

4.

שמואליק דער יתום.

מעשיות, פאַנטאַזיעס און חלומות.—קבלה און כשוף.

ארהאַ! פּנים'ער, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען פון גאָט אויף צו פער'כשופ'ען אייך מיט'ן ער־שטען קוק. „האָב מיך ליעב!"—אַזוי שרייט צו אייך דאָס דאָזיגע פּנים'על, און איהר בע־קומט דאָס ליעב, איהר ווייסט ניט פאר וואָס.

אַט אַזאַ מין חנ'עוודיג פּנים'על האָט גע־האַט שמואליק דער יתום, א יונגעל אָהן א טאַטען, אָהן א מאַמען, וואָס אויפגעהאַלטען האָט ער זיך ביים רב.

צו איהם איז דאָך צוגעקלעפּט געוואָרען שלום נחום וועוויק'ס, דער העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראַפיע, פון דער ערשטער מי־נוט, וואָס זיי האָבען זיך בעקענט, זיך געטיילט מיט איהם מיט די אָנבייסענס און מיט די מיטאָגס האַלב אויף האַלב און געוואָרען חבר—אָבער וואָס חבר הייסט! נפש אחת—איין לייב, איין נשמה! פאר וואָס? איבער זיינע מעשיות.

קיינער האָט נישט געהאַט אַזוי פיעל מעשיות אויף צו דער־צעהלען, וויפיעל שמואליק. האָבען מעשיות אויף צו דערצעהלען איז אָבער נאָך ניט אינגאַנצען. דאָס דערצעהלען אליין איז אויך א זאַך. דערצעהלען א מעשה דאַרף מען קאָנען. און שמואליק האָט געקאָנט דערצעהלען מעשיות אַזוי, ווי קיינער ניט!

פון וואַנען האָבען זיך צו דעם ציקאַווען בחור מיט די רויטע

בעקלעך און מיט די פער׳חלום׳טע אויגען גענומען אזוי פיעל מעשיות און אזעלכע שענע, רייכע מעשיות מיט אזעלכע זעלטענע פאנטאסטישע בילדער? צי האט ער זיי וואו געהערט אמאל דער־צעהלען? אדער דאס איז געווען פון זיין קאפ אויסגעטראכט, לויטער פאנטאזיעס? עד היום קאן איך דאס ניט בעגרייפען. איך ווייס נור איין זאך: עס האט זיך ביי איהם געגאסען ווי פון א קוואל, נאר פון אזא קוואל, וואס שעפט זיך ניט אויס קיינמאל. און געגאנגען איז דאס ביי איהם גלאט, ווי אויף בוימעל, און געצויגען האט זיך עס ווי א לאנגער זיידען־פאדעם. און זיס איז געווען די שטים, זיס די שפראך, זיס ווי צוקער, און די בעקלעך רויט, און די אויגען פער׳חלומ׳ט און נאסליך, ווי איבערגעצויגען מיט א דין רויכעל.

פערקליבען זיך פרייטאג נאך האלבען טאג, אדער שבת נאכ׳ן עסען, אדער יום־טוב פארנאכטליך אויפ׳ן הויכען וואראנקאווער בארג, וואס „דער שפיץ זיינער דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע,“ האבען זיך ביידע חברים אוועקגעלייגט מיט׳ן פנים אראפ צום גראז, אדער מיט׳ן פנים ארויף צום הימעל, און שמואליק האט גענומען דערצעהלען א מעשה נאך א מעשה: א מעשה פון א בן־מלך מיט א בת־מלכה, א מעשה פון א רב מיט א רבי׳צין, א מעשה פון א פרינץ מיט א פלעגהונט, א מעשה פון א פרינצעסין אין א קרישטאל־לענעם פאלאץ, א מעשה פון צוועלף גזלנים אין וואלד, א מעשה פון איין אקרענט, וואס האט זיך אוועקגעלאזט אויפ׳ן פערגליווערטען ים. מעשיות פונ׳ם פאבסט, וואס האט געפיהרט וכוחים מיט די גרעסטע רבנים, און מעשיות פון חיות, פון שדים און פון רוחות און פון בת־ליצנים, פון מכשפים, שרעטעלעך, וואוקעלאקעס, פי־פערנאטערס, האלב־מענש, האלב־חיה, און א מעשה מיט א הענג־לייכטער פון פראג — און יעדע מעשה האט געהאט איהר טעם מיט איהר ריח, און א בעזונדערער כשוף איז געווען אויסגעגאסען אויף זיי אלע.

דער חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האט געהאלטען אפען מויל

און אויערען, קיין אויג ניט אראבגעלאזט פונ׳ם דאזיגען ציקאווען בחור׳על מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פער׳חלומ׳טע, נאסליכע אויגען.

— פון וואנען ווייסט דו דאס אלסדינג, שמואליק ?

— נארעלע, דאס איז נאך גארניט. למאי איך וויים, ווי אזוי מע צאפט וויין פון דער וואנט ? און בוימעל פון דער סטעלי ?

— ווי אזוי צאפט מען דאס וויין פון דער וואנט ? און בוימעל פון דער סטעלי ?

— נארעלע, דאס איז נאך אויך בלאטע ! איך וויים אפילו, ווי אזוי מע מאכט פון זאמד גאלד און פון שערבלעך דימענטען מיט בריליאנטען.

— ווי אזוי מאכט מען דאס ?

— ווי אזוי ? דורך קבלה. דער רב איז דאך א בעל קבלה. ווער וויים עס ניט ? ער שלאפט דאך קיינמאל ניט.

— וואס דען טהוט ער ?

— ביינאכט, ווען אלע שלאפען, איז ער אויף. זיצט ער אליין און פערנעהמט זיך מיט קבלה.

— און דו זעהסט אלסדינג וואס ער טהוט ?

— ווי קאן איך זעהן, נארעלע, אז איך שלאף ?

— פון וואנען־זשע ווייסט דו, אז ער פערנעהמט זיך מיט קבלה ?

— ווער ווייסט עס נישט ? דאס ווייסט דאך א מינדסט קינד. פרעג וועמען דו ווילסט. דאס וואס דער רב קען, נארעלע, קען קיינער נישט. וויל ער—זענען אפען פאר איהם אלע צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און אלע דרייצעהן גערטנער פון סאמע זאפרען, און גאלד מיט זילבער, מיט דימאנטען, מיט בריליאנטען— כחול הים, אזוי פיעל, אז ס׳גלוסט זיך אזש ניט !...

— פאר וואס־זשע ביזטו תמיד הונגעריג ? און פאר וואס האט ער ניט אויף שבת ?

— אזוי, ווארום ער וויל ניט. ער וויל בעסער אפקומען אויף

דער וועלט, תשובה טהון. ער איז א בעל תשובה. ער זאָל וועלען, וואָלט ער געוועזן רייך ווי קרח; טויזענד רויטשילדס וואָלט ער פער־שטעקט אין גארטעל. וואָרום ער וויים, ווי אזוי מע ווערט רייך. פאַר איהם איז אַנטפּלעקט אלסדינג. ער וויים אפילו דאָס אָרט, וואו דער אוצר ליגט בעהאַלטען.

— וואו ליגט דער אוצר בעהאַלטען?

— חכם! פון וואַנען זאָל איך וויסען? ווען איך זאָל וויסען, וואו דער אוצר ליגט, וואָלט איך דיר שוין לאַנג געזאָגט. איך וואָלט אין מיטען ביינאַכט געקומען צו דיר און וואָלט דיך אויפגעוועקט פון שלאָף: „קום, שלום, צום אוצר, וועלען מיר צונויפזשעבערעווען דאָס גאָלד פולע זשמענים און אָנשטופּען פולע קעשענים!“

און האָט שמואליק אָנגעהויבען צו רעדען וועגען אוצר, אזוי האָבען די פער'חלומ'טע אויגען ביי איהם זיך אָנגעצונדען, די רויטע בעקלעך צעפלאַמט, און אליין האָט ער זיך אזוי צעהיצט און צע־ברענט און צעפלאַקערט, אז ער האָט אויך דעם חבר זיינעם אָנגע־וואַרימט, צעהיצט, צעברענט און צעפלאַקערט. שמואליק האָט גערעדט, און זיין חבר, שלום נחום ווואויק'ס, האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און מיט דאָרשט געשלונגען יעדעם וואָרט.

אוצרות.

5.

אוצרות.

וואס איז איין אוצר? — א לעגענדע פון חמעלניצקי'ס צייטען. — וואונדער־שטיינער.

אז ס'איז פאַרהאַן איין „אוצר" דאָ ביי אונז אין אונזער שטעדטעל—אין דעם איז דאָך קיין ספק ניט.

פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אונז איין אוצר? פון חמעלניצקי'ן. חמעלניצקי האָט איהם דאָ בעגראָבען נאָך פאַרצייטען. טויזענדער יאָהרען האָבען מענשען געזאַמעלט אוצרות מיט אוצרות, ביז ס'איז געקומען חמעלניצקי און האָט עס בעשטאַט.

— ווער איז געוועזן חמעלניצקי?

— חמעלניצקי, ווייסטו ניט? נאַרעלע, חמעלניצקי דאָס איז געוועזן א רשע, א המן נאָך פאַר חמעלניצקי'ס צייטען... דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד! האָט אָט דער חמעלניצקי, דער רשע, דער המן, אָנגעראַבעוועט, הייסט עס, מילי־מיליאַסען גאָלד ביי די אַמאָליגע פריצים און ביי די רייכע אידען, און האָט דאָס אַלסדינג געבראַכט צופיהרען אַהער צו אונז, קיין וואָראָנקאָ,—און דאָ האָט ער עס איין מאָל ביינאַכט אויף יענער זייט בית־המדרש באַרג־אַראָפּ, אַקעגען דער שיין פון דער לבנה, בעהאַלטען, טיעף־טיעף אין דער ערד בעגראָבען, און כ'איז מיט גראָז בעוואַקסען און מיט כשוף פער'כשופ'ט, אזוי אז קיין בן־אדם זאָל עס ניט געפינען.

— און ס'איז פערפאַלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג?

— ווער האָט דיר געזאָגט, אז ס'איז פערפאַלען לעולם ועד,

אויף אייביג און אייביג? און צו וואס האט גאט בעשאפען די קבלה? די בעלי קבלה, נארעלע, האבען שוין דערצו איין עצה.

— דהיינו, וואסער איין עצה?

— זיי ווייסען שוין. זיי האבען א שפרוך אזעלכען, און א פסוק פארהאן אזעלכער אין תהלים, וואס מע דארף איהם זאגען פערציג מאל פערציג...

— וואסער א פסוק?

— ע, נארעלע, איך זאל ווייסען דעם פסוק! און אפילו איך זאל שוין ווייסען, איז דאס אויך ניט אזוי גרינג, מע בעדארף פאס־טען פערציג תעניתים, אפזאגען אלע טעג פערציג קאפיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאג, באלד נאכדעם, ווי די זון האט זיך געזעצט, בעדארף מען זיך ארויס'גנב'ענען אזוי קונציג, אז קיין בן־אדם זאל דיך ניט בעגעגענען,—ווארום טאמער חלילה דערזעהט מען דיך, בעדארף מען אנהויבען נאך אמאל צו פאסטען פון אנהויב פערציג תעניתים,—און ערשט דעמאלט, אז ס'וועט דיר אפגילטען, קיינער וועט דיך ניט בעגעגענען, זאלסט דו אוועקגעהן אין א פינסטערער נאכט אין אנהויב חודש, אויף יענער זייט בית־המדרש בארג־אראפ, און דארטען אפשטעהן פערציג מינוט אויף איין פוס, צעהלענדיג פערציג מאל פערציג, און אויב ס'וועט נאר ניט זיין קיין טעות אינ'ם צעהלען, וועט זיך דיר דער אוצר אנטפלע־קען פון זיך אליין...

און שמואליק דער יתום גיט צו פערשטעהן גאנץ ערנסט זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, דעם סוד פונ'ם אוצר מיט א שטיל קול, אלע מאל שטילער, ווי אויסגעלייענט פון א בוך, ניט אבגעשטעלט זיך אויף א רגע'לע אפילו:

— און אנטפלעקען וועט זיך דיר דער אוצר דורך א פייערעל, א קליין פייערעל. און אז דאס פייערעל וועט זיך דיר בעוויזען, בעדארפסט דו גלייך צוגעהן צו דעם, צום פייערעל הייסט עס, זאלסט גאר קיין מורא ניט האבען פאר אפבריהען פאר זיך, ווארום דאס פייערעל איז מעהר ניט אויף צו בעלייכטען, ברענען ברענט עס ניט, און דו

בעדאַרפסט זיך נור אָנבויגען און זשעברעווען מיטביידע זשמעניס (שמואליק בעווייזט מיט ביידע הענד ווי ער זשעברעוועט) גאָלד און זילבער און דימאַנטען און בריליאַנטען, און שטיינער אזעלכע, וואָס הייסען מיט׳ן נאָמען „כדכד,“ און אזעלכע, וואָס הייסען מיט׳ן נאָמען „ישפה...“

— וואָס איז דען דער חלוק?

— אי, נארעלע, ס׳איז א גרויסער חלוק! „כדכד“ איז אזא שטיין, וואָס לייכט אין דער פינסטער, ווי א „סטרינעווע ליכט,“ און „ישפה“ האָט אין זיך א כח: עס מאַכט פון שוואַרץ ווייס, פון רויט געל, פון גרין בלוי, פון נאַס טרוקען, פון הונגעריג זאַט, פון אַלט יונג, פון טוידט לעבעדיג.... מע בעדאַרף נאָר מיט איהם געבען א רייב אין דעם רעכטען לאַץ פון דער קאַפּאָטע און א זאָג: „ס׳זאָל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א רעכטער אָנבייסען!“—געהט ארויס א זילבערנע טאַץ, און אויף דער טאַץ צוויי פּאָר געבראָ־טענע טייבעלעך מיט פרישינקע פלעצעלעך פון געביימעלטער מעהל, פּערווי סאָרט. אָדער: „ס׳זאָל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א גוטער וואַרעמעס!“—בעווייזט זיך א גאָלדענע טאַץ מיט כל׳ערליי מינים עסענוואַרג און פּאַטראַוועס, מעדני מלך, געבראָטענע צונגען מיט געפילטע העלזלעך, וואָס זייער געשמאַקער ריח צעגעהט זיך אין אלע איברים און פרישע צוגעברענטע, געפלאָכטענע קוילעטשען וואַקסען אויס פאַר דיינע אויגען, און ווייַן לרוב פונ׳ם בעסטען סאָרט, און ניסלעך, און באָקסערען, און צוקערקעס לרוב—אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך שוין אַזש ניט!

און שמואליק קערעווט אָפּ דעם קאָפּ אָן א זייט און שפּייט אויס, און זיין חבר זעהט נאָך זיינע פערשמאַכטע ליפּען און נאָך זיין בלאַס פּנים מיט די פער׳חלומ׳טע אויגען, אז ער וואָלט זיך ניט אָפּגעזאָגט פון א שטיקעל געבראָטענע צונג, א געפילט העלזעל, אָדער כאָטש א שטיקעל קוילעטש... און ער גיט זיך דאָס וואָרט, אז מאָרגען, אם ירצה השם, טראָגט ער איהם ארויס אין קעשעני עט־ליכע ניסלעך, א פּאָר באָקסערען מיט א צוקערקעלע, וואָס ער וועט

ארויס׳לקח׳נען מחילה ביי דער מאמע אין קלייטעל, און דערווייל בעט ער שמואליק׳ען, ער זאל דערצעהלען נאך און נאך. און שמואליק לאזט זיך לאנג ניט בעטען. ער ווישט אפ די ליפען און דערצעהלט נאך און נאך.

— ... און אז דו האסט זיך גוט אנגעזעטיגט מיט די אלע מיני מאכלים און פערטרונקען מיט די בעסטע וויינען, נעמסט דו און טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע און א זאג: „ס׳זאל מיר ארויס־געהן און ארויסגעהן א וויכער געלעגער!“—בעוויזט זיך דיר א בעטעל פון עלפענביין מיט גאלד בעפוצט, מיט אן איבערבעט—ווייך ווי פוטער, און מיט זיידענע קישעלעך צוקאפענס, און מיט איין אטלעסענע קאלדרע איבערגעדעקט. ציהסט דו זיך אויס און ווערסט אנשלאפען, און עס חלומ׳ען זיך דיר מלאכים מיט כרובים, מיט שרפים, מיט׳ן גן־עדן העליון, מיט׳ן גן־עדן התחתון... אדער, אז ניט, טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע, הויבסט דו דיך גאר אויף אין דער הויך ביז דער חמארע און אריבער דער חמארע, און דו פליהסט זיך, ווי איין אדלער, הויך־הויך! ווייט־ווייט!...

צי האט אט דער ארימער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות זיך ווען אפגערופען נאכדעם אין די שרייבעכצען פון זיין חבר שלום, בעת שלום נחום וועוויק׳ס איז געווארען א „שלום עליכם“—דאס איז שווער צו זאגען. איין זאך איז געוויס: זיין פאנטאזיע האט ער געמאכט רייכער, זיין השגה ברייטער, און שמואליק׳ס חלומות און שמואליק׳ס טרוימען וועגען אוצרות, וואונ־דערשטיינער און נאך אזעלכע גוטע זאכען טראגט ער ביי זיך טיעף אין הארצען נאך עד היום. אפשר אין אן אנדער פארם, אפשר אין אנדערע געשטאלטען,—נאר ער טראגט זיי, ער טראגט זיי ביז צו היינטיגען טאג.

דער רבּ אין גן־עדן.

6.

דער רב אין גן-עדן.

די פריינדשאפט פון דוד מיט יהונתן.—דער לויתן מיט'ן שור הבר.—ווי זעהען אויס די צדיקים אויף יענער וועלט.

די שעהנע, וואונדערליכע מעשיות פון שמואליק דעם יתום האבען זיין יונגען חבר אין גאנצען פערכשופ'ט און געבראכט דערצו, אז די פרינצען מיט די פרינצעסינס זענען איהם געגאנגען צו חלום, געוועקט, געשלעפט ביי די ארבעל: „שטעה אויף, שלום, טהו דיך אן און קום מיט אונז!...“ און נישט נאר אין חלום—אויך אויף דער וואהר האט ער זיך געפונען כמעט שטענדיג צווישען פרינצען און פרינצעסינס, ערגעץ אין א קרישטאלענעם פאלאץ, אדער אויפ'ן פערגליווערטען ים, אדער אויף א „וויספע,“ וואו עס געוועלטיגען ווילדע מענשען, אדער גאר אין גן-עדן התחתון, וואו עס געפינען זיך צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און דרייצעהן גערטנער פון זאפראן, און גאלד און זילבער וואלגערט זיך אזוי ווי מיסט; אדער ער הויבט זיך אויף, מיט'ן שטיינדעלע „ישפה,“ גאר אין דער הויך אויף יענער זייט חמארעס... עס איז דערגאנגען אזוי וויט, אז ער האט אנגעהויבען אנרופען די אלע זאכען ביים נאמען און זעהען זיך מיט זיי אויף יעדען טריט און שריט.

עטליכע צענויפגעלייגטע באלקענס אין הויף איינס אויף דאס אנדערע זענען שוין געווען גענוג פאר איהם, ער זאל זיך ארויפכאפען אויף זיי גאנץ הויך און זיך פארשטעלען, אז דאס איז א „וויספע“

און ער איז דער פּרינץ, און די גאַנצע מיט די קאַטשקעס, וואָס שפּאַ־ציערן אַרום אין הויף,—דאָס זענען די ווילדע מענשענפרעסער, און ער איז איבער זיי דער מלך, וואָס קאָן זיי טרייבן וואוהין ער וויל און קאָן טהון מיט זיי וואָס ער וויל, ווארום זיי זענען דאָך זיינע אונטערטעניגע... עס איז געגאַנגען א שטיקעל גלאָז טאָ־מער האָט ער געפונען, זאָל עס ווערן ביי איהם פערוואנדעלט אין א טייערען וואונדערשטיין, א מין „כדכד"... א שטיינדעלע, א פּראָסט, פון דער ערד אויפגעהויבען—קאָן עס זיין אפשר דאָס שטיינדעלע „ישפה"—ווער ווייס? פוילט ער זיך ניט, נעהמט און טהוט דאָס א רייב, אז קיינער זעהט ניט, אין דער רעכטער לאַץ און א זאָג, ווי שמואליק זאָגט: „ס'זאָל מיר ארויסגעהען און ארויס־געהען..."

מעהר פון אַלץ אָבער האָבען זיך איינגעוואָרצעלט אין איהם שמואליק'ס מעשיות וועגען „אוצרות." ער איז געווען מעהר ווי זיכער, אז ניט היינט איז מאָרגען, נאָר איין אוצר מוז זיך איהם אנטפּלעקען. דאָס גאַנצע גאָלד וועט ער, געוועהנליך, אוועקגעבען דעם טאַטען מיט דער מאַמען. דער טאַטע וועט שוין ניט דאַרפען זיין אזוי פערזאָרגט און פערטראָגען אין די געשעפטען. די מאַמע וועט פערשפּאָרען פריערן גאַנצע טעג אין קלייט. מיט דעם כח פון'ם שטיין „ישפה" וועט ער זיי אויסבויען א פּאַלאַץ פון קריש־טאָל, ארומגערינגעלט מיט א גאָרטען פון סאַמע זאַפראַן. און אין מיטען גאָרטען וועט זיך געפינען א ברונען פון קוועקזילבער. א פלעגהונט וועט היטען דעם ארייננגאַנג, און פּיפּערנאָטערס, שרע־טעלעך מיט ווילדע קעץ וועלען זיך דראַפּען אויף די ביימער. און ער, דער פּרינץ אליין, וועט אויסטיילען פון זיין ברייטער האַנד די וואָראָנקאָווער אָרעמע לייט נדבות, גרויסע נדבות און קליינע נדבות, איטליכען אַזאַ נדבה, ווי ער פערדיענט.

עס איז געווען שווער זיך פּאַרצושטעלען, אַז די צוויי געליעבטע חברים, שלום נחום וועוויק'ס און שמואליק דער יתום, זאָלען וועןאַמאָל זיך דאַרפען צושיידען אויף אייביג און אייביג. ערשטענס,

גלאַט למאי זאָלען זיך חברים שיידען? און אויסערדעם, האָבען זיי זיך געשוואָרען ביידע ביי גאָט און איבערגעשלאָגען מיט א ציצה, אז איינער אָהן דעם צווייטען זאָל ניט אוועקפאָהרען קיין מאָל ניט אין ערגעץ ניט. און אז וואָס ס'זאָל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאָלען ניט מגולגל ווערען, זאָלען זיי תמיד זיין איין נפש, איין נשמה. דאָס איז געווען א ליעבשאַפט ווי צווישען דוד מיט יהונתן. געהט רעכט זיך אויף אזא מעשה, אז דער רב, וואָס איז טאַקי געווען אפילו א איד א זקן, איך האָב מורא, אויב ניט א בן־שבעים, וועט נעמען און וועט זיך פּלוצים אין מיטען דרינען אוועק־לעגען גאָר און וועט מאַכען א שטאַרב, און דער יתום שמואליק וועט אוועקפאָהרען מיט דעם רב'ס אלמנה ערגעץ אין א קליין שטעדטעל, וויים איך וואוהין, ערגעץ אין חערסאָנער גובערניע, און אז שמואליק זאָל פערשוואונדען ווערען, גלייך ווי ס'איז גאָר קיין מאָל קיין שמואליק אויף דער וועלט ניט געווען!

מאָהלט אייך, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס ווי עס רעדט זיך, ניט אזוי גרינג לעגט זיך אוועק א רב און שטאַרבט אוועק. דער רב, וואָס איז געווען תמיד א „חלוש,“ א קראַנקער מענש פון פאַס־טען תעניתים און פון גלאַט ניט עסען, האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעלעגט אין בעט, אָפּגעלעגען א גאַנצען העכער א יאָהר, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און נאָר געלערענט און נאָר געדאַווענט און געראַנגעלט זיך מיט'ן מלאך המות. שמואליק האָט דערצעהלט פאַר זיין חבר און געשוואָרען מיט כל השבועות, אז אלע פאַרנאַכט בין מנחה למעריב, פליהט אריין דורך א שפּאַרינקעלע פון א פענס־טער דער „בעל דבר,“ שטעלט זיך אוועק ביים רב צוקאָפּענס און וואַרט, טאָמער וועט ער אויפהערען „זאָגען,“ וועט ער איהם מאַכען „חיק“... איז אָבער דער רב קליגער פון איהם: ער הערט ניט אויף צו „זאָגען“ אפילו אויף א רגע כמימרא; אָדער ער לערענט, אָדער ער דאַווענט.

— ווי אזוי זעהט ער אוים?

— ווער?

— דער „בעל דבר."

— פון וואנען זאל איך וויסען?

— דו זאגסט, אז ער קומט, האסט דו מסתמא איהם געזעהן.

— נארעלע! ווער עס זעהט דעם „בעל דבר," דער קאן נישט לעבען מעהר. היינט ווי אזוי האב איך איהם געקאנט זעהן?

— פון וואנען־זשע וויסטו, אז ער קומט?

— כיין! וואס דען וועט ער טהון? ער וועט ווארטען אויף כבוד?

און אז דער רב איז געשטארבען, איז פאר די צוויי חברים געווען א יום־טוב. דער רב האט געהאט אזא שענע לויה, ווי עס קען זיך פערגינען צו האבען נאר א רב אין א קליין שטעדטעל. די קלייטען האט מען געשלאסען און די חדרים האט מען צלאזט, און די גאנצע „שטאדט" איז איהם געגאנגען בעגלייטען.

אויף צוריקוועגס זענען די פערליעבטע חברים „דוד ויהונתן" געווען די לעצטע שבלעצטע. מע האט זיך גענומען פאר די הענד און מע איז געגאנגען פאוואלי, בכדי מען זאל זיך קאנען גוט אנ־רעדען. און רעדען איז געווען פון וואס. פונ'ם רב'ם טוידט און פון זיין קומען אויף יענער וועלט, ווי אזוי מע וועט איהם דארטען בעגעגענען ביי די טויערען פון גן־עדן, און ווי אזוי מע וועט איהם אויפנעהמען, און ווער וועלען זיין די, וואס וועלען איהם מקבל פנים זיין.

אלסדינג האט שמואליק געוואוסט, אפילו וואס ד א ר ט ע ן טהוט זיך. און פון אלסדינג האט ער גערעדט אזוי, גלייך ווי ער וואלט געווען דערביי. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער רב איז גארניט געשטארבען. ער האט זיך נאר איבערגעטראגען אין איין אנדער וועלט, אין א בעסערער וועלט, וואו מע האט געווארט אויף איהם מיט'ן לויתן און מיט'ן שור־הבר און מיט'ן יין המשומר און מיט אלע גוטע זאכען פון גן־עדן. א, דארט וועט ער ערשט אנהויבע צו וויסען פון א לעבען, א ניי לעבען, א גליקליך לעבען, אין א פרעכטפאלען גן־עדן, אינאיינעם מיט אזעלכע מאנגאטען, ווי אברהם,

יצחק און יעקב, און יוסף הצדיק, און משה מיט אהרנ׳ען, און דוד המלך, און שלמה המלך, און אליהו הנביא, און דער רמב״ם, און דער בעל־שם־טוב, און דער ריזשינער—ווי לעבעדיגע האט זיי שמואליק אפגעמאהלט, און ווי לעבעדיגע זענען זיי געשטאנען פאר די אויגען, יעדער מיט זיין געשטאלט און מיט זיין פנים און מיט זיין אויסזעהען: אברהם אבינו—א זקן מיט א ווייסען בארד, יצחק—א לאנגער און א דארער, יעקב אבינו—א קראנקער און א סוטולעוואטער, יוסף—א „קראסאוועץ,״ משה רבינו—א נידעריגער וואוקס, נאר א ברייטער שטערן, אהרן הכהן—דוקא א הויכער מיט א לאנגען יאמשאווען שטעקען, דוד המלך—מיט א פידעל, שלמה המלך—מיט א גאלדענער קרוין, אליהו הנביא—איין ארעם אידעל, דער רמב״ם—איין אויסגעפוצטער מיט א קייזעבדיגען בארד, דער בעל־שם־טוב—א פראסטער איד מיט א פראסטען שטעקען, דער ריזשינער—א שעהנער איד אין א זיידענער זשופעצע...

עס האט אזש אנגענומען א חשק צו זעהען זיך מיט די דאזיגע אלע לייט; עס האט זיך פשוט געגלוסט זיין מיט זיי דארטען אין גן־עדן, פערזוכען האטש א שטיקעל פונ׳ם לויתן מיט׳ן שור־הבר, האטש א טראפען פונ׳ם יין המשומר. עס איז געווען באמת מקנא צו זיין דעם רב, ווי ער לעבט דאס איצט דארטען א גוטען טאג, נאר פערגעסען, אז מע האט איהם נאר וואס אראפגעלאזט אין איין ענגען פינסטערען קבר, און אז מע האט איהם פערשאטען מיט קלע־פיגער שווארצער ערד און צוגעקלאפט מיט הילצערנע לאפעטעס, און אז שמואליק אליין טאקי האט געזאגט נאך איהם קדיש. ווארום דער רב איז געשטארבען אהן קינדער—ניט פאר אייך גערעכט, ניט פאר קיין שום אידען גערעכט.

שמואליק ווערד פערשוואונדען.

7.

שמואליק ווערד פערשוואונדען.

דוד מיט יהונתן צעשיידען זיך אויף אייביג.—דער סוד פונ'ם אוצר.—פערלוירען א חבר.

די גאַנצע וואָך, וואָס די רבי'צין איז געזעסען שבעה נאָכ'ן רב, האָט שמואליק דער יתום ארומגעבלאָנקעט איינער אליין איבער דער שטאָדט, ווי איין אמת'ער יתום, וואָס איז נאָך מעהר פערייתומ'ט געוואָרען. זיין גאַנצער ארויסקוק איז געווען אויף דעם פאַרנאַכט, ווען מ'ע צעלאָזט די קינדער פון די חדרים—דעמאָלט וועט ער זיך קאָנען זעהען מיט זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז צו איהם נאָך מעהר צוגעבונדען געוואָרען זינט דער רב איז געשטאָרבען. עס האָט זיך געפיהלט אינסטינקטיוו, אז די צוויי געליעבטע חברים, „דוד ויהונתן,“ בעדאַרפען זיך באַלד צעשיידען. ווי אזוי דאָס וועט געשעהן—האָבען זיי נאָך אליין ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען. זיי האָבען דעריבער אויסגענוצט יעדען פאַרנאַכט אויף צו פערברענגען אינאיינעם, זיין וואָס נעהענטער איינס נעבען דאָס אַנדערע.

א גליק, וואָס ס'איז זומער, און זומער לערנט מען נישט ביי־נאַכט אין חדר. קאָן מען דעריבער זיך פערקלויבען אין־צווייען ביי נחום וועוויק'ס אין גאָרטען, און דאָרטען, אונטער א באַרען־בוים, אָפּזיצען א שעה און צוויי און דריי און שמועסען; אָדער אז ניט, קאָן מען זיך דורכגעהן פון דער שטאָדט ארויס, העט־ווייט

אויף יענער זייט מיהלען, אבי שקצים זאָלען נאָר ניט בעפאַלען און ניט אָנרייצען די הינט אויף די „פערשאַלטענע זשידיוהעס."

דאָרט, פון יענער זייט מיהלען, האָבען די צוויי חברים, שמואליק דער יתום און שלום נחום וועוויק'ס, געקאָנט זיך אָנרעדען וויפיעל זייער הארץ געלוסט. און רעדען איז געווען פון וואָס. איין זאַך האָט זיי אינטערעסירט ביידען: וואָס וועט זיין ווייטער? וואָס וועט זיין, טאָמער פאָהרט שמואליק אוועק? ווארום געהערט האָט שמואליק זאָגען, אַז די רבי'צין קלויבט זיך ערגעץ ווייט, אין חערסאָנער גובערניע. זי האָט דאָרט אַ שוועסטער, שרייבט איהר די שוועסטער, זי זאָל קומען צופאָהרען. איז ווי באַלד די רבי'צין פאָהרט—פאָהרט שמואליק אויך. וואָס וועט ער דאָ טהון איינער אליין? ער האָט דאָך אפילו ניט וואו דעם קאָפּ אָנצושפּארען!...

פערשטעהט זיך, אַז ער פאָהרט נישט אויף לאַנג און—יעדענפאַלס—ניט אויף שטענדיג. לאָז ער נאָר קומען אַהין, אזוי זעצט ער זיך באַלד לערנען „קבלה," און ווי נאָר ער דערגעהט דעם „סוד," אזוי קומט ער צופאָהרען צוריק אַהער, קיין וואָראָנקאָ, און נעהמט זיך צו דער ארבייט—אויפזוכען דעם „אוצר." ער וועט פאַסטען פערציג תעניתים, אָפּזאָגען אלע טאָג פערציג קאַפּיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאָג כאַפּט ער זיך ארויס בסוד, אַז קיינער זאָל ניט וויסען, צעהלט אָפּ פערציג מאָל פערציג, שטעהענדיג אויף איין פוס, פערציג מינוט אויפ'ן זייגער...

— וואו האָסטו אַ זייגער?

— איצט האָב איך ניט, דעמאָלט וועל איך האָבען.

— וואו וועסטו נעהמען?

— וואו איך וועל נעהמען? איך וועל גנב'ענען! וואָס האָט דאָס צו דיר?

שלום קוקט זיין חבר שמואליקען אין די אויגען ארייז. ער האָט מורא, טאָמער האָט ער איהם אָנגעריהרט מיט אַ וואָרט, און ער וועט חלילה ווערען ברוגז. שמואליק איז אָבער ניט אזא חבר,

וואָס מיט איין וואָרט זאָל מען פערליערען ביי איהם איינגאַנצען. און שמואליק הערט ניט אויף צו דערצעהלען מעשיות, וואָס עס וועט זיין אַמאָל, אַז ביידע חברים וועלען אויסוואַקסען און ווערען גרויסע, וואָס זיי וועלען אויפטהון אין דער דאָזיגער שטאָדט, און ווי גליקליך זיי וועלען מאַכען די וואָראָנקאָווער אידען. און עס גיסט זיך ביי איהם, ווי ריינער בוימעל. און עס ציהט זיך ביי איהם, ווי גוטער האָניג. און עס ווילט זיך גאָרניט אַוועקגעהן אין דער וואַרעמער, זומערדיגער, פער׳כשופ׳טער נאַכט. נאָר מע מוז, מע מוז געהן אהיים שלאָפען—אַניט, קאָן מען כאַפּען אַ מאוסען פסק!... און מען געזעגענט זיך אָפּ: „ביז מאָרגען, ביז מאָרגען!"

— — — — — — — — — — — — — — — — —

עס איז אַוועקגעגאַנגען אַ מאָרגען און נאָך אַ מאָרגען, און נאָך אַ מאָרגען—ניטאָ שמואליק! וואו איז ער?—ער איז אַוועקגעפאָהרען. אויפגעהויבען זיך אינאיינעם מיט דעם רב׳ס אלמנה און אַוועקגעפאָהרען אין חערסאָנער גובערניע. ווען? ווי אזוי? אפילו נישט געזעגענט זיך?!...

אַ פערלוירענער, אַ צערודערטער איז געבליבען זיין חבר שלום איינער אליין, עלענד ווי אַ שטיין. אַוועקגעפאָהרען זיין בעסטער, זיין ליעבסטער און זיין טייערסטער. אַוועקגעפאָהרען! פינסטער געוואָרען די גאַנצע וועלט: וואָס מיר וועלט, אַז ס׳איז נישטאָ שמואליק! וויסט געוואָרען דאָס גאַנצע לעבען: וואָס מיר לעבען, אַז ס׳איז נישטאָ שמואליק! און דער איבערגעבליבענער, עלענדער חבר האָט דערפיהלט אַ מאָדנע ענגשאַפט אין האַלז, און אין נאַז האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען און אין הארצען צו שטיקען. האָט ער זיך פערקליבען וויים־ווייט אין אַ ווינקעלע און לאַנג־לאַנג געוויינט.

ווי מיינט איהר: לעבט ער נאָך ערגיץ, אָט דער ציקאַווער שמואליק מיט די פער׳חלומ׳טע אויגען און מיט זיין שעהן, חנ׳עוור־דיג לשון, וואָס גיסט זיך ווי ריינער בוימעל און ציהט זיך ווי גוטער האָניג? וואו איז ער, און וואָס איז ער, למשל, אצינד—אַ מגיד?

א רב ? א מלמד ? א סוחר ? א קרעמער ? א מעקלער ? אָדער גאָר איין אָרעמאַן, איין עני ואביון ? אָדער אפשר האָט עס איהם פער־טראָגען אינ׳ם גאָלדענעם לאַנד, אין אמעריקאַ, און ער „מאַכט א לעבען“ ?... אָדער אפשר ליגט ער שוין דאָרטען, וואו מיר וועלען אלע ליגען איבער הונדערט יאָהר און די ווערעם וועלען פון אונז הנאה האָבען ?...

ווער עס ווייס עפּיס, ווער עס האָט געהערט פון איהם, — זאָל זיך אָפּרופען.

מאיר מעדוועדעווקער.

8.

מאיר מעדוועדעווקער.

א נייער חבר, וואס קאן זינגען.—חדר יונגלעך קונדייסים מאכען טהעאטער־שפיעל.—פון א באַרוּיסען יונג א קונדעס וואַכסט אויס א בעריהמטער אַרטיסט.

לאנג זאָרגען זיך און בעקלאָגען דעם פערלוירענעם שמואליק׳ען האָט זיין געטרייער חבר נישט בעדאַרפט. גאָט האָט איהם ממלא געווען און גיך צוגעשיקט אַ נייעם חבר.

אזוי איז דאָס געווען: וויבאַלד דער אַלטער רב איז געשטאָרבען, איז דאָך דאָס שטעדטעל געבליבען אָהן אַ רב, על־כן האָט נחום וועוויק׳ס אַוועקגעוואָרפען אַלע געשעפטען און איז אַוועקגעפאָהרען אין אַ צווייטען שטעדטעל, קיין ראַקיטנע, וואו עס האָט זיך געלאָזט הערען איבער דער וועלט אַ רב, אַ שם־דבר, מיט׳ן נאָמען חיים מעדוועדעוו־קער. אָט דעם רב האָט דאָס נחום וועוויק׳ס אַראָפּגעבראַכט קיין וואָראָנקאָ, און דאָס שטעדטעל האָט זיך מיט איהם משמח געווען, וואָרום חוץ וואָס ער איז געווען אַ גרויסער למדן און אַ ירא־שמים און אַ יודע־נגן, איז ער נאָך געווען דערצו אַ גרויסער אָרעמאַן אויך, האָט ער שוין אין איינוועגס צוגעקנעלט מיט די בעל־הבת׳ישע קינדער (פון דער עלטערער כתה).

פון דעסטוועגען האָט מען חלילה דעם מלמד ר׳ זרח׳לען אינגאַנצען נישט אָפּגעזאָגט. ווי נעהמט מען דאָס און מע קוילעט אָפּ אַ אידען גלאָט אזוי פון פרנסה? איז ר׳ זרח׳ל פערבליבען

מלמד אויף תנ"ך און אויף שרייבען (אידיש און רוסיש, און דייטש, און פראנצויזיש, און לאטיין, וועלבע נישט די קינדער, נישט דער רבי האָבען פערשטאַנען מיט וואָס מע עסט דאָס), און גמרא האָט מען געלערענט ביים נייעם רב. און חאָטש שלום נחום וועוויק'ס איז געווען טאַקי נאָך אַלץ אַ שייגעץ און נישט געוואָלט וואקסען אין דער הויך, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אריינגענומען אין דער גרויסער כתה, וואָרום דער נייער רב האָט איהם פערהערט אַ פרשה חומש מיט רש"י, האָט ער איהם דערלאנגט אַ קניפּ אין בעקעל: „אַ רעכטער שקאָץ!"—און דעם פאָטער האָט ער געגעבען אַ זאָג, אז ס'איז איין עבירה פאר גאָט איבערלאָזען אזא שקאָץ אויף טרוקענעם תנ"ך; מע בעדאַרף איהם אַ נעהם טהון צו דער גמרא. „נישקשה, ס'וועט איהם גאָרניט שאַדען."

פערשטעהט מען, אז דער פאָטער איז געווען מלא גדולה, און דער „שקאָץ" אַליין איז ניט געווען אזוי צופריעדען מיט דער גמרא, איז ער אָבער דערפאר געווען ביי זיך גדול'דיג, וואָס ער זיצט אינאיינעם מיט די גרויסע, און געבלאָזען פון זיך, פערריסען די נאָז—אַ קליינינקייט!

אראָפּגעקומען איז רב חיים דער רב פון ראַקיטנע ניט אַליין, נאָר מיט צוויי זיהן: איינער אַ בעל־הבית'על שוין מיט אַ קנאָפּ אין גאָרגעל, מיט'ן נאָמען אברהמ'על, וואָס האָט געהאַט אַ קול־נגינה און געקאָנט שען דאַוונען פאר'ן עמוד, און דער אנדערער, מאיר'על, האָט נור געהאַט אַ שען קול אויף צו זינגען און אויך אַ קנעפּעל אין גאָרגעל, נאָר צום לערנען האָט ער געהאַט אַ שייט־האָלץ, נים קיין קאָפּ; און ניט אזוי נאָך אַ גראָבער קאָפּ, ווי אַ גרוי־סער שייגעץ, און מיט איהם האָט דאָס שלום נחום וועוויק'ס גע־וואָרען אין גיכען חבר. אַ ראַקיטנער יונגעל און דעם רב'ס אַ זוהן— מיט דער האַנד קאָן מען איהם ניט אַוועקמאַכען. דערצו האָט דער מאיר'על געהאַט אַ מעלה: ער האָט געזונגען ליעדלעך, און נאָך וואָסערע ליעדלעך! האָט ער אָבער צו דער מעלה געהאַט אַ חסרון—אַ טבע פון איין אמת'ען ארטיסט: ער האָט פיינט געהאַט

זינגען גלאַט אַזוי אומזיסט. איהר ווילט הערען זינגען—בעצאָהלט, זייט מוחל! אַ גראָשען אַ ליעדעל. און אז ס׳איז נישטאָ קיין געלד, איז איין עפּעל אויך גוט. פאַר נויט—אַ האַלבער עפּעל, אַ פּאָר פלאָמען, אַ שטיקעל צוקערקע—קיין אומזיסט איז נישטאָ! דערפאַר האָט ער אָבער געזונגען אַזעלכע ליעדלעך, מיט אַזאַ זיס קול און מיט אַזאַ געפיהל, אַז אַ כפרה, כלעבען, אַלע היינטיגע סאָבינאָווס, קאַרוזאָס, שאַליאַפּינס, סיראָטאַס און די אַלע איבעריגע מנגנים פון דער וועלט!

„געה איך אַרוים אויף דער ווילנער גאַס,
הער איך אַ קול מיט אַ גרויס געשריי:
—אוי־וועה!
מע וויינט אַזוי...“

אַלע יונגלעך האָרכען, גאַפען, געהען אויס פון זיסקייט, און ער—גאָרנישט! יאַסעלע סאָלאָוויי! היינט זיינע שטיקלעך פון דאַווגען! אַמאָל, אַז דער רבי, טאַקי זיין פאָטער, דער רב רב חיים הייסט עס, האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אויף אַ רגע׳לע אין דרויסען, האָט זיך מאיר אָוועקגעשטעלט מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד, דעם טישטוך אָנגעטהאָן פאַר אַ טלית, זיך גענומען ביים גאָרגעל מעשה חזן און אַרויסגעלאָזט אַ געשריי פון די סליחות: „אל מלך יושב“— גיך־גיך, און אויסגעלאָזט אויף אַ קול: „ויקרא־א—ב־ש־ם!“— קומט אָן דער רבי:

— וואָס איז דאָס? חזנ׳ישע שטיק וועסט דו פּראָווען? אַנו, משומד, לייג דיך נור אַוועק אויפ׳ן ביינקעלע אָט אַזוי...

און עס הויבט זיך אָן איין עקזעקוציע.

נישט נור אין נגינה אַליין האָט זיך אויסגעצייכענט מאיר׳על מעדוועדעווקער. ער האָט געהאַט נאָך אַ חולאת: שפּיעלען, פאַרשטעלען זיך, מאַכען אָנשטעלען: „מכירת־יוסף,“ „יציאת־מצרים,“ „עשר מכות,“ „משה רבינו מיט די לוחות“ און נאָך אַזעלכע אָנשטעלען.

למשל, ער האָט זיך פערשטעלט פאַר אַ גזלן, מיט אַ גרויסען

שטעקן אין האנד און מיט דער רבי'צינס קאלאדאטשמעסער, ארייני־געשטעקט אין דעם רבי'נס גארטעל, און דוקא באָרוויס, און מיט אונטערגעקאטשעטע הויזן, און אויגען, רבונו דעלמא כולה—טאקי ווי ביי א גזלן! שלום נחום וועוויק'ס איז געווען דער איד, דער אביון. מיט א גראבען שטעקען אין האנד, מיט א קישעלע פאר א הארב, איבערגעקערט דאס היטעל אויף דער לינקער זייט, געהט ער נעבאך בעטען א נדבה. פערבלאנזעט אין וואלד. דער וואלד—דאס זענען די יונגלעך. און שלום נחום וועוויק'ס דער אביון געהט צווישען די בוימער, אנגעשפארט אויף זיין גראבען שטעקען, זוכט א וועג און בעגעגענט זיך מיט—מאיר דעם גזלן! חאפט ארויס דער גזלן דאס מעסער פון גארטעל און זינגט צו איהם א ליעד, און דוקא אויף רוסיש, און לאזט אוים:

„דאוואי דיע־ע־ענגי,

דאוואי דיע־ע־ענגי!"—

בעט זיך ביי איהם נעבאך דער אָרעמאן, שלום, מיט טרערען, ער זאל זיך דערבארמען אויב ניט אויף איהם, איז אויף זיין ווייב און קינדער. זי וועט בלייבען איין אלמנה, און די קינדער יתומים. חאפט איהם דער גזלן, מאיר, פאר'ן גארגעל און טהוט איהם א ווארף אין דער ערד אריין—קומט אן דער רבי און עם הויבט זיך אן א חתונה:

— מילא דער (ער בעווייזט אויף זיין אייגענעם זוהן) איז א שייגעץ, א משומד, א מומר להכעים. אבער דו, נחום וועוויק'ס יונגעל, ווי קומסט דו זיך גלייכען צו איהם, צו אט דעם משומד?

דער רבי, רב חיים דער רב, איז אפנים געווען א שטיקעל נביא: אין א סך יאָהרען ארום האט זיין מאיר מעדוועדעווקער, וואס איז געוואָרען נאכדעם דער בעריהמטער ארטיסט מ ע ד ו ו ע ד י ע ו ו, גענומען און האט טאקי, ווי עס רעדט זיך, אויסגעביטען דאס רענ־דעל... האטש דאס מוז מען צוגעבען, אז די מצוה פון כבוד־אב האט ער מקיים געווען ווי דער בעסטער איד און אויפ'ן שענסטען ארט: ער האט געקויפט פאר זיין אלטען, אָרעמען טאטען אן איי־

גענע דירה אין ראקיטנע, האט איהם „אפגעשאטען מיט גאלד,"
געקומען צו איהם אלע זומער צו־גאסט, געבראכט מתנות פאר דער
גאנצער משפחה, און רב חיים דער רב, וואס האט נישט געוואוסט,
וואס פאר א שפיצעל זיין זוהן האט איהם אפגעטהאן, בכדי ער זאל
זיך קאנען אנרופען „ארטיסט אימפעראטארסקיך טעאטראוו," האט
געהאט א גליקליכע עלטער... נאר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו
זיין קינדהייט, בעת מאיר'על מעדוועדעווקער האט גאר ניט גע־
וואוסט, און אפילו ניט גע'חלומ'ט, אז ער וועט אמאל הייסען מי־
כאאיל יעפימאוויטש מ ע ד ו ו ע ד י ע ו ו און וועט מרעיש עולם
און איבערקעהרען וועלטען.

פערלוירעז נאָך אַ חבר.

9.

פערלוירען נאָך אַ חבר.

מע טרייסעלט בארלעך און מע האפט שמיץ.—מע לערענט זיך גנבה'נען.—תשעה באב ביים גלח איז גאָרטען.—די עקזעקוציע.

דאָס איז קיין חידוש ניט, וואָס די צוויי חברה־לייט, מאיר מעדוועדעווקער און שלום נחום וועוויק'ס, האָבען זיך צוגעבונדען איינס צום אַנדערען און געוואָרען נפש אחת. עפּיס האָט זיך געפונען אַ מחותנ'עשאַפט צווישען זייערע נשמות און אַ מין פאַרגעפּיהל, אַז עפּיס וועט פון זיי אַמאָל אויסוואַקסען. און זייער פאַרגעפיהל האָט זיי ניט אינגאַנצען אָפּ־גענאַרט: אין אַ יאָהר צוואַנציג אַרום, אַז די צוויי האָבען זיך בע־געגענט (דאָס איז געווען אין ביעלאַצערקאָוו, קיעווער גובערניע, ווי מיר וועלען דאָס ווייטער זעהען), איז איינער געווען שוין אַ בע־ריהמטער אַרטיסט מעדוועדיעוו און דער אַנדערער האָט שוין גע־שריבען פעליעטאָנען אינ'ם „אידישען פאָלקסבלאַט" אונטער'ן נאָ־מען ש ל ו ם ע ל י כ ם.

נאָר מיר קעהרען זיך אום ווידער אַ מאָל צו זייער קינדהייט, ווען איינער האָט נאָך געהייסען מאיר'ל מעדוועדעווקער, און דער אַנדערער—שלום נחום וועוויק'ס און האָבען נאָך שפּאַציערט איבער וואָראָנקאָווער גאַסען באָרוויס גלייך מיט אַלע בעלי־בתי'שע יונג־לעך. און מע מוז זאָגען דעם ריינעם אמת, אַז ביידע חברים האָבען נישט אַזוי שטאַרק חשק געהאַט צו דער תורה, וואָס דער רב רב חיים מעדוועדעווקער וועט אין זיי אַריינזעצען, און צו זיין יראת שמים,

וואָס ער וועט אין זיי איינפלאַנצען. זיי האָבען בעסער חשק גע־האַט צו אַנדערע זאַכען. למשל, גרינע אַגרעסען רייסען פון אַ בוים, אָדער טרייסלען בארלעך אָדער פלאָמען, עס מעג זיך זיין אפילו פון איין אייגענעם גאַרטען, איז אַ סך מעהר פערגעניגען, ווי שמאַכטען איבער דער גמרא, אָדער דאַוונען מיט כונה, ווי דער רב רב חיים האָט געפאָדערט פון זיינע תלמידים, אָדער זאָגען אַ קאַ־פּיטעל תהלים.

— די גמרא איז ניט קיין ציעג, זי וועט ניט אַנטלויפען, דאַוו־נען וועט גאָט מוחל זיין און תהלים לאָזען זאָגען אַלטע אידען!...

אַזוי האָט איינגע'טענה'ט מאיר מעדוועדעווקער מיט זיין חבר שלום נחום וועוויק'ס און האָט איהם בעסער געלערענט, ווי אַזוי מע קלעטערט אַרויף אין איין שמע־ישראל אויפ'ן העכסטען בוים, אָדער ווי אַזוי מע שפּרינגט אונטער און מע פערטשעפּעט אַ צווייג פון אַ קאַרשען־בוים, קריכען די קאַרשען דעמאָלט אַליין אין מויל אַריין. אי, עס ווערען נאָכדעם שוואַרץ די ליפּען, און נאָך די שפּיץ פינגער דערקענט מען, אַז מע האָט געריסען קאַרשען? וואָס קען דאָ זיין? „וועט מען אָפּשמייסען—אַ טייערע מעציאָה!..."

דאָס שמייסען אין חדר איז געווען אַזאַ געוויינליכע זאַך, אַז די חדר יונגלעך האָבען נישט געפיהלט קיין שום בזיון—פון קיין וועהטיג רעדט מען ניט! וואָס איז דען אַזעלכעס, אַז „מע בעקומט פונ'ם רבי'ן עטליכע לאָקשען? ביז דער חתונה וועט זיך עס פער־היילען..." אַ בזיון איז געווען נאָר פאַר יענעם, וואָס איז שוין געווען אַ חתן. אי דאָס, האָט ער נאָר מורא געהאַט פאַר איין זאַך: טאָ־מער ווערט געוואויר די כלה, און ניט אַזוי די כלה, ווי דער כלה'ס חבר'טאָרינס,—וועלען זיי איהר אויסוואָרפען: „דער חתן מיט'ן געשמיסענעם דאָס..."

מאיר איז נאָך ניט געווען קיין חתן און האָט דערפאַר קיין מורא ניט געהאַט, האָט ער דעריבער געפיהרט זיין חבר שלום אויפ'ן „דרך הישר," געלערענט איהר פערקנייטשען דאָס דאַוונען, טראָגען פון קלייט אונטער דער מאַמע'ס נאָז באָקסערען, מיט קאָנפעקטען,

מיט גוי׳עשע לעקעכלעך, מיט נאך גוטע זאכען—דאס הייסט נישט חלילה גע׳גנב׳עט, נאר „גע׳לקח׳ענט,“ און דערפאר שטראפט מען ניט אויף יענער וועלט...

דאס אלסדינג וואלט אפשר אפגעלאפען גלאט, ווען עס זאל זיך ניט געווען טרעפען מיט מאיר׳ן איין אומגליק: ער איז נעבאך אריבער איבער א פלויט, אריין צום גלח אין גארטען און אנגעריסען א פולען בוזעם מיט בארלעך. האט דעם גלח׳ם טאכטער דערזעהן דורכ׳ן פענסטער. איז דער גלח ארויסגעלאפען מיט א הונד און האט איהם געכאפט. האט איהם דער הונד צעריסען, איך בעט איבער אייער כבוד, די הויזען, און דער גלח האט אראפגעריסען ביי איהם דאס היטעל און געלאזט איהם געהן, וואו די אויגען טראגען.

וואלט דאס אפשר אויך נאך נישט געווען אזא׳נ׳אומגליק, ווען דאס זאל ניט געווען זיין תשעה באב! סטייטש, אלע אידען געהען ארום אין די זאקען, קלאגען און וויינען אויף חורבן בית המקדש, און ער, רב חיים דעם רב׳ם זוהנדעל, שפאצירט ארום אהן א היטעל און מיט צעריסענע הויזען!

די עקזעקוציע, וואס דער יונג איז נעבאך אויסגעשטאנען, לאזט זיך ניט בעשרייבען ביי היינטיגע צייטען פון ריינעם פראגרעס. און נישט דאס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואס מע האט שלום נחום ועוויק׳ם געמוזט אפנעהמען פון חדר, און קוקענדיג אויף נחום וועוויק׳ם, האבען אנדערע טאטעס אויך אפגענומען זייערע קינדער. איז נעבאך רב חיים דער רב געבליבען אהן א קנעלונג. האט איהם דאס רבנות מיט׳ן חזנות געגעבען ווינציג פרנסה. האט ער זיך געמוזט אריבערפעקלען מחילה צוריק קיין ראקיטנא. איז דאס שטעדטעל געבליבען ווידער אהן א רב.

נאר שרעקט זיך ניט—דאס איז געווען ניט אויף לאנג. נחום וועוויק׳ם האט אראפגעבראכט א נייעם רב, פון בארישפאלי, מיט׳ן נאמען שמואל־אלי, א יונגערמאן, וואס קאן אויך אי גוט לערנען, אי שען זינגען, און דערצו שפיעלט ער אין שאך, וואס ס׳איז גאר

א חריפות! איין חסרון נאר האט אט דער שמואל־אלי: ער איז אביסעל א אינטריגאנט און א חנופה'ניק און האט ליעב רערען מיט יונגע ווייבלעך, אז קיינער זעהט ניט...

און אט אזוי איז פערלוירען געגאנגען דער צווייטער חבר פון אונזער חעלר.

חבר „סירקא."

10.

חבר „סירקאַ.“

אַ הונט אַ חכם און אַ בעל דרך ארץ.—צער בעלי חיים.—אַ גלגול פון אַ מענשען.—אַ געטרייהער חבר.

איך מיין, אַז נאָכ'ן נאָמען אליין איז ניט שווער צו שטויסען זיך, אַז סירקאַ איז געוועןנישט קיין מענש, נאָר אַ הונד, אַ געוויינליכער הונד מיט אַ גרויער פעל, וואָס דעריבער האָט ער געהייסען „סירקאַ.“

איך זאָג: אַ הונד אַ **געוויינליכער**—איך מוז מיך אָבער באַלד פערענטפערען, אַז ניין, ניט קיין געוויינליכער, ווי מיר וועלען עס באַלד געוואוירע ווערען. פריהער אָבער מוז מען זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם הונד'ס ביאָגראַפיע—פון וואַנען קומט צו אַ אידען אַ הונד? איז אַזאַ מעשה:

אַז נחום וועוויק'ס איז אַראָפּגעקומען פון שטאָדט אין שטעדטעל אריין און איבערגענומען די „פּאַטשט“ מיט'ן הויף, מיט'ן גאַנצען אינווענטאַר, האָט זיך אין הויף געפונען דער הונד סירקאַ, נאָך גאָר אַ יונגער, נאָר שוין אַ פערשטאַנדיגער, איין אמת'ער „בר־דעת“—אויף אַזוי וויים, אַז ער האָט געקענט די נייע בעלי־בתים—איז איינס; און דאָס צווייטע: פאַר אַ אידען האָט ער געהאַט דרך־ארץ, נישט זאַטשעפּעט חלילה, ווי אַנדערע הינד, וואָס האָבען אַ טבע—וויבאַלד זיי דערזעהען פאַר זיך אַ לאַנגע קאַפּאָטע, אהאַ, אַזוי ווערען זיי מלא רציחה...

פערשטעהט זיך, אז מיט די נייע בעלי־בתים האט סירקא נישט געהאט קיין שום מגע־ומשא, אין שטוב ניט אריינגעשמעקט אפילו. מסתמא האט מען איהם לכתחילה געגעבען אנצוהערעניש מיט א שייט האלץ איבער׳ן קאפ, אז אין א אידישער שטוב זאל א הונד ניט קריכען...

אין קיך אריין האט ער אויך ניט געהאט קיין דריסת־הרגל. „פרומע די מויד“ מיט׳ן בלינדען אויגעל האט איהם „אפגעלאנ־טשעט“ דערפון סך־הכל מיט איין אקרעפ זודיג וואסער, וואס זי האט איינמאל אין א ערב שבת אויסגעגאסען אויף איהם מיט א כיון און אפגעקאכט איהם א שטיק פעל, און דוקא גאר אין גוטען מוט, און נאך געלאכט אויך.

אך, אט די פרומע! א טאטערשע הארץ האט געהאט אט די מויד! ניט קיין הונד, ניט קיין קאץ האט זי נישט געקאנט פער־טראגען. מיט טרערען אויף די אויגען האט שלום נחום וועוויק׳ס איינמאל קוים ארויסגעראטעוועט פון איהרע הענד די קאץ, וואס זי האט צוגעבונדען צום פיסעל פון טיש און מיט׳ן שטעקען פונ׳ם בעזעם אזוי אומ׳בהחמנות׳דיג געשלאגען, אז די קולות פון דעם אומגליקליכען בעשעפעניש זענען געגאנגען אין הימעל אריין!

— פרומעניו, הארצעניו, ליובעניו, וואס טהוסט דו? א צער בעלי־חיים! גאט וועט שטראפען! שלאג מיך בעסער, שלאג מ י ך, אבי ניט די קאץ!—האט זיך שלום געבעטען און אונטערגעשטעלט דעם רוקען אט דער דעספאטישער מויד, וואס האט זיך אליין ארומ־געקוקט, אז שוין צו אכזריות׳דיג האט זי זיך בעגאנגען מיט דער קאץ, און האט זי אפגעגאסען מיט א קווארט קאלטע וואסער—קוים „אטהאיוטשעט“ דאס האלב־טוידטע בעשעפעניש.

און דאס אלסדינג איז געווען, מיינט איהר, איבער וואס? איבער א נארישקייט: פרומען האט זיך אויסגעדראכט, אז די „נאר־שערין“ (קיין אנדער נאמען האט זי ביי איהר ניט געהאט!) האט שוין עפעס געכאפט, ווארום זי האט זי געטראפען בעלעקען זיך. „וואס בעלעקט זיך פלוצים, אין מיטען דרינען, א קאץ?“... אלע־

מען און יעדען איינציגען האט פרומע חושד געווען: וויבאלד א קאץ—איז זי מסתמא א נאשערין, א הונד—א מזיק, א גוי—א גנב, א קינד—א חזיר . . . און אזוי אלע, די גאנצע וועלט! נאר מיר זעהרען זיך אום צוריק צום הונד סירקא.

ארויסגעטריבען געווארען אזוי מיאוס סאי פון שטוב, סאי פון קיך, וואלט איין אנדער הונד אויף זיין ארט געווים אפגעטראַ־טען פונ'ם דאזיגען הויף: „לעבט אייך הונדערט און צוואנציג יאהר!" נייז, סירקא איז געווען ניט אזא מין. ער זאל וויסען—דער טוידט זאל זיין, וועט ער פון הויף ניט אוועק! דא איז ער גע־בוירען געווארען, דא וועט ער פגר'ען . . . ובפרט, ער האט געהאט גוטע מליצים פאר זיך: די קינדער פון דעם בעל־הבית. ער האט נושא חן געווען אין זייערע אויגען, חאטש פרומע האט זיך גע־פלייסט איהם צו פער'מיאוס'ען. א סך, א סך הינד וואלטען זיך ווינשען האבען אזא אויסקומעניש מיט אזעלכע קעסט, ווי סירקא האט געהאט. פונ'ם שענסטען און פונ'ם בעסטען האבען איהם חברה ארויסגעטראגען אין די קעשענים, פערשטעהט זיך, בסוד־סודות, אז קיינער זאל ניט זעהן און אפילו ניט אנשטויסען זיך, ווארום ס'וואלט געקאנט זיין זעהר מיאוס פארביידע צדדים. סירקא האט שוין געוואוסט די צייט פון „אנבייסען," פון „ווארע־מעס" און פון „וועטשערע," און האט שוין ארויסגעקוקט מיט אלע אויגען, ווען וועט מען איהם שוין ארויסטראגען פון אלע גוטע זא־כען. ער האט שוין געוואוסט אפילו, ביי וועמען אין וואסער א קעשעני אנצושמעקען און האט שוין אליין געשטופט די מארדע אהין—א הונד א חכם!

הייגט די קונצען, וואס חברה האבען איהם אויסגעלערענט! אנידערלעגען איהם, למשל, אויפ'ן שפיץ נאז איין אפגעלעקט בייג־דעל, אדער א שטיקעל ברויט, און זאגען איהם: „ניע ראוש!" (געוויינטליך, רעדט מען מיט א הונד אויף גוי'יש)—וועט ער אייך ווארטען מיט דרך־ארץ וויפיעל איהר ווילט, ביז ער וועט דערהערען

דאָס גוטע וואָרט: „האָם!“ דעמאָלט טהוט ער אַ שפּרונג אונטער און—פאָרטיג.

ווינטער בײנאַכט, ווען די קינדער געהען אין חדר אַריין, האָט זיך סירקאָ נישט געקאָנט דערוואַרטען אויף זיינע חברים, און אַלע מאָל, אַרום זייגער נייען, איז ער אויסגעוואַכסען אונטער'ן פענסטער, געשאַרט מיט די לאַפּעס איבער די געפרוירענע טאַפלים—אַ סימן, אַז ס'איז שוין צייט צו פערמאַכען די ספרים און געהן אַהיים עסען „וועטשערע.“ ביים רבי'ן איז סירקאָ געווען, להבדיל, אַ זייגער. „נישט אַנדערש—האָט ער געזאָגט—אַז אייער הונד איז אַ גלגול!“— און געלאָזט די קינדער פריי, נעהמען די פּאַפּיערענע, מיט שמאַלץ־בעשמירטע לאַמטערנעס און געהן אַהיים האַפּערדיג, מיט די פריי־ליכע יונ'ישע ליעדער, סאָלדאַטסקי ניגונים:

ראַז, דוואַ, טרי, טשעטירע,
פּאַידיעם, פּאַידיעם נאַ קוואַרטירע,
אַכטער־באַכטער קאַלאַשקאַ,
וואַסים דיעגני ראַבאַשקאַ . . .

אָדער:

פּאָראַ, פּאָראַ!
פּאָראַ וויביראַטסאַ!
אי סאַ וסיעמי גאַספּאָדאַמי
ראַספּראַשטשאַטסאַ—פּאָראַ!...

סירקאָ איז געלאָפען אויף צו־פריהער און פאַר גרויס פרייד און התפעלות געשפּרונגען און געקאַטשעט זיך אין שניי—און אַלץ צוליעב די שטיקלאַך ברויט מיט די אָפּגעלעקטע ביינדלעך פון דער וועטשערע. אַ הונד אַ חרוץ!

וויפיעל מאָל האָט זיך געמאַכט, אַז אויפ'ן הארצען איז וויסט, אויף דער נשמה סומנע, אין דערהיים געהאַפּט אַ פּסק, אין חדר פערבעסערט,—דעמאָלט פערקלויבט זיך שלום נחום וועוויק'ס ווייט אין גאָרטען, אויף יענער זייט בוימער—און סירקאָ מיט איהם. דאָרט, אונטער'ן פּלויט, אויף אַ בערגעל מיסט, זעצט ער זיך אַוועק

מיט זיין געטרייען סירקאָ, וואָס ציהט אוים די מאָרדע, קוקט גלייך אין די אויגען אריין, ווי א זינדיגער מענש. „וואָס קוקט ער? וואָס טראַכט ער בעת מעשה? פערשטעהט ער טאַקי יעדע זאַך, ווי א מענש? האָט ער אויך א נשמה, ווי, להבדיל, א מענש? . . .“ און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען דעם רבי׳נס ווערטער: „דער הונד איז א גלגול פון א מענשען“... און ער דערמאָנט זיך, וואָס שלמה המלך זאָגט אין קהלת: ומותר האדם מן הבהמה אין—קיין חלוק ניט פארהאַן צווישען א מענשען און א בהמה . . . „אויב ס׳איז קיין חלוק נישט פאַרהאַן, פאַר וואָס־זשע איז ער א הונד און איך א מענש?“ . . . — אזוי טראַכט ער זיך און ער קוקט מיט רחמנות און, צו גלייכער צייט, מיט דרך־ארץ אויפ׳ן הונד, און דער הונד—אויף איהם, ווי זיינער א גלייכען. א הונד א חבר! א טייערער, א געטרייער חבר—סירקאָ! . . .

סירקאַ׳ם טראַגעדיע.

11.

סירקאָ׳ס טראַגעדיע.

א מאוסער בלבול.—דאס אומקומעניש פון איין אונשולדינגען הונט.—הייסע טרעהרען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגען, אַז סירקאָ איז געוועזן א הונד א חכם, וואָס האָט פערשטאַנען, ווער עס האָט איהם מעהר ליעב פון אלעמען, און דעריבער איז קיין חדוש ניט, וואָס מעהר ווי צו אלע קינדער האָט זיך סירקאָ דער הונד צוגעבונדען צום פערפאַסער פון די דאָזיגע כתבים, געשלאָסען מיט איהם חבר׳שאַפט אָהן ווערטער און ליעב געהאַט, געוועזן נאָך איהם טאַקי באמת די כפרה, און טאַקי באמת גרייט געוועזן זיך מפקיר זיין פאַר זיין חבר און פאַר זיין האַר. א שטומע צונג—נישט געוועזן בכח דאָס ארויסצובעווייזען, איבערגעבען מיט ווערטער, האָט ער עס ארויסבעוויזען, ווי א הונד, מיט זיין שפּרינגען און מיט זיין קוויטשען און מיט זיין ווארפען זיך פאַר איהם אין דער ערד אריין אויף זיין הינטישען שטייגער. ס׳איז גענוג געוועזן איין וואָרט אז זיין חבר און זיין האַר זאָל איהם א זאָג טהאָן: „נאַ מיעס־טאַ!“—זאָל סירקאָ אוועק ווי א סטאַטיק און ליגען, ווי א קעצעלע, שטיל, און נור מיט איין אויגעל לאָקערען, אכטונג געבען וואָס זיין האַר טהוט.

צווישען „האַר“ און זיין „קנעכט“ סירקאָ איז געוועזן א שטילע ליעבע, און דער האַר האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאַרשטעלען זיך, וואָס וועט זיין, אז סירקאָ וועט ניט זיין. וואָס הייסט, ער

וועט ניט זיין? ווי איז דאָס מעגליך? סירקאָ איז דען אַ מענש, וואָס זאָל אוועקפאָהרען און פערגעסען דעם זיי־געזונד? . . . ווי־פיעל מאָל האָבען גוים געפּרובט פערנאַרען סירקאָ׳ן צו זיך אין דאָרף אריין,—איז ער דען נישט געקומען צולויפען אויף מאָרגען אַ פערסאַפּעטער מיט איין ארויסגעשטעלטע צונג און געוואָרפען זיך און געקאַטשעט זיך און געשפּרונגען צו זיין האר אויפ׳ן האלז און געקוויטשעט און געלעקט איהם דעם קאָלנער, און מע וואָלט געמעגט שווערען, אז טרערען זיינען איהם געשטאַנען אין די אויגען!

און דאָך . . . און דאָך איז געקומען דער טאָג, יענער פינ־סטערער וויסטער טאָג, וואָס דער גוטער געטרייער סירקאָ איז אוועק, אוועק אויף תמיד, אויף אייביג, און אזוי אומגעריכט אוועק, אזוי מיאוס־פערדראָסיג, אזוי מורא׳דיג־טראַגיש!

זומער האָט זיך געטראָפען די דאָזיגע טרויעריגע געשיכטע, אום סאַמע תמוז. דאָס איז געווען אַ זומער פון שרעקליכע היצען, אָהן אַ טראָפּען רעגען—מענשען זענען ממש אויסגעגאַנגען פון היץ. און דאָס ווייסט איהר דאָך, אז אין די גרויסע היצען זענען די הינד מסוכן—זיי ווערען משוגע.

איז ארויס אַ קלאַנג אין שטעדטעל, אז אַ הונד איז משוגע גע־וואָרען און האָט צעביסען נאָך עטליכע הינד, מע ווייסט ניט וועלכע. איז געפאַלען אַ פּחד אויף די שטאָדט־לייט, און מע האָט זיך גענו־מען קודם צום פערזיכערונגס־מיטעל אויף צו פערהיטען קליינע קינדער, טאָמער איז עמיצער חלילה צעביסען געוואָרען פון אַ משוגע־נעם הונד.

דאָס דאָזיגע מיטעל איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מע האָט אַלע קינדער אָפּגעשיקט צום אַלטען טראָפים, אַ גוי אַ זנאַכאַר, וואָס האָט שאַרפע נעגעל און מיט זיינע שאַרפע נעגעל קאָן ער „אראָפּ־נעמען בלויע הינטעלעך“ פון אונטער דער צונג, און אזוי קונציג, אז מע זאָל גאָרניט פיהלען. די אָפּעראַציע איז ניט אזאַ מסוכנ׳ע, נאָר שטאַרק איינגענעהם איז דאָס אויך ניט, אז אַ גוי קריכט צו

אייך מיט די נעגעל אין מויל אריין און זוכט ביי אייך בלויע הינ־טעלעך אונטער דער צונג . . .

דערנאָך האָט מען זיך א נעם געגעבען צו די הינד פון שטאָדט. מע האָט אראָפּגעבראכט, גאָט ווייסט פון וואנען, צוויי קאצאַפּעס, הינטשלעגערס, אָנגעוואָפּענט מיט גראָבע שטריק און מיט אייזערנע קרוקעס, און די קאצאַפּעס האָבען זיך א נעם געגעבען צו דער אר־בייט. אין איין טאָג האָבען די דאָזיגע תלינים אוועקגעלעגט א פּאָר צעהנדליג הינד. אויפ׳ן קוק האָבען זיי אייך געקאָנט אָפּשאצען, וועלכער הונד ס׳איז משוגע און וועלכער ניט. ווער האָט זיך גע־קאָנט ריכטען, אשטייגער, אז דער גורל וועט פאלען אויך אויף דעם גוטען, קלוגען, סטאַטעטשנעם סירקאָ?

א סברה, אז די קאצאַפּעס האָבען בעקומען פון דער שטאָדט זייער לוין נאָכ׳ן צאָהל פון די אויסגע׳הרג׳עטע הינד, און וויבאלד אזוי, איז גאנץ מעגליך, אז ס׳זענען געווען נעבאך א סך אומשול־דיגע קרבנות—און סירקאָ איינער פון די ערשטע.

פון דעם אומגליק זענען די קינדער געוואוירע געוואָרען שוין לאחר המעשה, קומענדיג פון חדר אהיים—און זיי האָבען אויפגע־הויבען א גאנצע רעוואָלוציע אין שטוב: „סטייטש, סירקאָ! . . . סטייטש, ווי האָט מען עס דערלאָזט אזא מעשה! . . .“

פערשטעהט זיך, אז די רעוואָלוציע האָט זיך אויסגעלאָזט מיט א קאָנטר־רעוואָלוציע: „חדר־יונגלעך זאָלען האָבען א השגה אין זינען האָבען הינט! . . .“ און מע האָט זיי מכבד געווען מיט רעכטע פּעטש, און אויף צו פערבייסען האָט מען זיי צוגעשטעלט א ביינקעלע פּאר׳ן רבי׳ן, געבעטען, ער זאָל ניט זשאַלעווען קיין שמיץ. און דער רבי האָט צוליעב געטהאָן—ניט געזשאַלעוועט קיין שמיץ . . . אוי שמיץ! . . .

נאָר דאָס אַלסדינג איז געווען גאָרנישט אקעגען דעם, וואָס סירקאָ איז נעבאך אומגעקומען אומזיסט־אומנישט!

מעהר פון אַלע איז געווען דערשלאָגען סירקאָ׳ס ליעבלינג—דער מחבר פון די דאָזיגע מעמוארען. דער האָט עטליכע טעג דורכ־

אנאנד ניט געגעסען, עטליכע נעכט ניט געשלאָפען, געקאַטשעט זיך אויף אלע זייטען, געזיפצט און געקרעכצט שטילערהייד, נישט געקאָנט מוחל זיין די שלעכטע בייזע מענשען, וואָס האבען ניט אין זיך קיין קאפּ רחמנות, קיין צער בעלי־חיים, קיין טראָפּען יושר— און ער האָט שטאַרק־שטאַרק נאָכגעדענקט נאָך דעם, וואָס איז א הונד און וואָס איז א מענש, להבדיל? . . . פאַר וואָס איז א הונד אזוי געטריי צו א מענשען, און פאַר וואָס איז א מענש א תלין? . . . און עס קומט איהם אויפ'ן זינען סירקאָ מיט די קלוגע גוטע אויגען, און ער פאַלט צו מיט'ן פּנים צו דער קישען און בענעצט זי מיט ביטערע, ביטערע טרערען.

דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע.

12.

דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע.

עוזר דער קארנאסע־—א מסור. — א סך אפוטרופסים. — די באבע מינדים שבת־אויבסט. — מוסר זאגער און מאראל פרעדיגער.

זאָמער וואָלט א יונגעל פערגעסען, אז ער האָט געהאט אַ הונד פאר א חבר, האָט מען איהם דערמאָנט אויף יעדען טריט און שריט: „סירקאָ האָט דיר געלאָזט גערישען״ . . . און ביי אזא געלעגענהייט האָט מען איהם שוין דערווייל ארייגעזאָגט אביסעל מוסר—ער זאָל האָבען צו געדענקען אויף ווייטער. דאָס מוסר זאָגען איז פאַר איהם געווען א סך ערגער פון פעטש. ניט אומזיסט זאָגט מען ביי אונז א שפּריכווארט: „א פּאטש פערגעהט, אַ וואָרט בעשטעהט.״ ובפרט, אז דאָ איז געוועןביידע זאכען: אי פעטש, אי ווערטער. און ווערטער זענען געגאנגען פון אלע זייטען. ווער ס׳האָט געהאט גאָט אין הארצען, דער האָט געשטראָפט, און דוקא מיט גוטע רייד. דאַכט זיך, וואָס געהער זיך אָן א איד א שמש צו א נגיד׳ס א יונגעל, בעת ער דאַווענט? און וואָס איז זיין עסק, א שטייגער, וואָס א נגיד׳ס א יונגעל קוקט דורכ׳ן פענסטער ארויס אקוראַט בעת שמונה עשרה? און א נגיד׳ס א יונגעל, מיינט איהר, קוקט אומזיסט דורכ׳ן פענסטער? ס׳מעג זיך טאַקי זיין שמונה־עשרה, ס׳איז אָבער פאָרט העכסט אינטערעסאַנט צו זעהן א זעלטענע סצענע, וואָס איז כדאי אָנצוקוקען און זיך א מוסר אראָפּנעהמען, ווי אזוי א הונד יאָגט זיך נאָך אַ קאַץ. די קאַץ האָט זיך אָנגעבלאָזען און לויפט פייל אויסען

בויגען, דער הונד נאָך איהר, די קאַץ אויפ'ן פּאַרקאַן—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ אַראָפּ פונ'ם פּאַרקאַן—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ צום רינשטאָק—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ דורכ'ן רינשטאָק אויפ'ן דאַך—דער הונד א מכה! בלייבט ער שטעהן, דער כלב שבכלבים, ווי א נאַר, און בעלעקט זיך און טראַכט זיך, אפנים: „וואָס האָב איך, הונד, נאָכצולויפען נאָך א קאַץ, וועלכע איז גאָר־נישט מיין שטאַט, און וואָס האָב איך צו טהון אויפ'ן דאַך?"

— אָט אזוי שטעהט א יונגעלע שמונה עשרה?—זאָגט מלך דער שמש און דערלאַנגט איבער'ן האַלז און נאַקען.—וואַרט, שייגעץ, איך וועל שוין דערצעהלען דיין טאַטען!...

אָדער, א שטייגער, וואָס געהט עס אָן עוזר דעם קאַרנאַסען בעדער (אַמאָל איז עוזר געווען א שוסטער, אויף דער עלטער איז ער געוואָרען אויסגעמאַטערט און האָט זיך בעשטעלט פּאַר א בעדער), וואָס נחום וועוויק'ס יונגלעך גליטשען זיך באַרג־אַראָפּ אויפ'ן געזעס און רייבען אוים די הויזען? האָט דאָס עוזר דער קאַרנאַסער בעדער בעדאַרפט דערזעהן פון באָד ארוים און האָט זיך עם אביסעל צעלאָזט אויף זיי, פּאַנפעוואַטע כלי:

— ממזרים! הילפּייעס! א רוח אין אייער פּאַפּער און מופער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאַכט א פעל, עובר אויף בל פשחית,—אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חפר אריין און פעל אייך צו א פיינקעלע!"

פאַר די, וואָס פערשטעהען ניט פּאַנפּאַטש־לשון, מוז מען דאָס איבערזעצען: „ממזרים, א רוח אין אייער פאָטער און מוטער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאַכט א תל, עובר אויף בל תשחית,—אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חדר אריין און שטעל אייך צו א ביינקעלע!..."

צושטעלען א ביינקעלע — דאָס איז ניט נור א מצוה, דאָס איז א חוב. וואָס יעדער איד איז מחויב צו טהאָן, ווארום יעדער איד האָט קינדער און קיינער קען נישט ערב זיין, וואָס פון זיינע קינדער קען אמאָהל אויסוואַקסען. בעדאַרף מען זיי גוט נאָכקוקען

און העלפען באטש מיט'ן מויל, אויב מע קען נישט מיט די הענד. דאריבער האבען די קינדער געהאט א סך מדריכים און אפטרופסים און אנגעהערט זיך אזוי פיעל מוסר, שטראף־רעד און מאראל, אז ס'האט שטענדיג געזשומעט אין די אויערען: „זשו־זשו־זשו־זשו— דאס זאלסט דו נישט טהון!" „זשו־זשו־זשו—דא זאלסט דו נישט שטעהן!" „זשו־זשו־זשו—אהין זאלסט די ניט געהן!" אלע האבען געזשוזשוקעט: טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, דער רבי, די דיענסט־מויד, די פעטערס, די מוהמעס, די באבע, און איבערהויפט די באבע מינדי, וואס פערדיענט דערמאהנט צו ווערען מיט א פאר ווערטער.

די באבע מינדי—דאס איז געווען א אידינע א הויכע און א טשעפקע, איין אפגעפוצטע און א פרומע מיט סכנת נפשות! איהר עובדה איז געווען אכטונג צו געבען אויף די קינדער און אויף זייער אידישקייט — אויסגלעטען די איינינקלעך די פאות מיט בעשפייטע פינגער, אפרייניגען און אויסגלייכען די מלבושים'לעך, זיך צוהערען ווי זיי דאווענען, בענשען און לייענען קריאת שמע פאר'ן שלאפען געהן. דערפאר האבען אלע אייניקלעך געמוזט קומען צו איהר שבת ביי טאג זאגען דער באבע'ן א גוט שבת, זיך אויס־זעצען, ווי די סטאטקעס, ביי דער וואנט און זיצען און ווארטען ביז זי וועט געבען „שבת־אויבסט." געגעבען האט זי דעם „שבת־אויבסט" עפּיס ניט אזוי ביד רחבה, נאר דערפאר אויף ריינע גלאנצענדיגע שעלעכלעך, איין עפּעלע, א פערשקע, א באקסער, א פייג, אדער דריי־פיער איינגעדארטע ראזינקעס, און מוסר האט זי דערביי געזאגט אהן א שיעור! דער מוסר איז בעשטאנען אין דעם, אז מע בעדארף פאלגען טאטע־מאמע און גוטע־פרומע לייט, און אז מע בעדארף זיין אידען, און אז גאט וועט שטראפען פאר איטליכם ברעקעלע — פאר ניט דאווענען, פאר ניט פאלגען, פאר ניט לערנען, פאר שטיעפען און אפילו פאר א שלעכטע מחשבה, און אגילו פאר א פלעק אויף דער קאפאטע,—אזוי, אז ס'איז כמעט נישט איינ־

געגאַנגען דאָס עפּעלע, די פּערשקע, דער באָקסער, די פֿייג, אָדער די דריי־פּיער איינגעדאַרטע ראָזינקעס.

נאָר וואָס פאַר אַ ווערטה האָט געהאַט דער באָבע׳ס מוסר אַקעגען יענעם קוואַל פון מוסר, וואָס דער רבי האָט נאָכדעם אויס־געגאָסען פאַר זיינע תלמידים טאַקי דעם זעלבען שבת ביי־טאָג פאַר מנחה דאַווענען? טייכען טרעהרען האָט ער ארויסגעצויגען פון אַלע־מענס אויגען, — אַזוי שאַרף און בולט האָט ער אויסגעמאָהלט דעם יצר טוב מיט׳ן יצר הרע, דעם גן עדן מיט׳ן גיהנם, מיט׳ן מלאך־הדומה, מיט׳ן ווארפען כף־הקלע פון איין עק וועלט ביז׳ן אַנדערען! מילי־מיליאָסען שדים, רוחות און ניט־גוטע האָט ער אויסגעשפּרייט פאַר די תלמידים׳ס פּיס, געזעהען זיי ביי איטליכען אונטער די נעגעל, געוואן זיכער אַז יעדער איינציגער איז אַ יורש גיהנם, וואָ־רים טאָמער האָט זיך אפילו געפונען איינער אַזעלכער, וואָס האָט ניט געזינדיגט, וואָס האָט געדאַוונט און געלערנט און געטהאָן אַלסדינג, וואָס דער יצר טוב הייסט צו טהון, האָט ער דאָך געפּאָלגט דעם יצר הרע און געזינדיגט ב מ ח ש ב ה ; און אויב ניט במחשבה, האָט ער אין שלאָף, אין חלום עפּעס מהרהר געווען ווע־גען אַ זאַך, וואָס מען טאָר ניט . . .

הכלל, ס׳איז נישט געווען זיך אויסצובעהאַלטען פון׳ם מזיק, פון׳ם יצר הרע אין ערגיץ, סיידען לעג זיך אַוועק און שטאַרב ! און דאָ, אויף צו־להכעיס, ווילט זיך דוקא אַ לעב טהון, און דוקא אַ שטיפף טהון, און דוקא לאַכען, און דוקא נאַשען, און דוקא אָפּכאַפּען דאָס דאַווענען, און דוקא טראַכטען פון דעם, וואָס מע טאָר ניט . . דאָס איז שוין געווען דעם יצר הרע׳ס אַרבייט, וואָס האָט געהאַט געננוג שליחים אויף אריינצוכאַפּען דעם אונשולדיגען אין נעץ אריין—און קוים האָט ער שוין אריינגעכאַפּט, איז מען שוין במילא נאָכגעגאַנגען איהם, ווי אַ קעלבעל, און געטהאָן אַלסדינג, וואָס דער יצר הרע האָט געהייסען טהון, און דער יצר הרע האָט שוין אַזאַ גליק, אַ ז א י ה ם פ אָ ל ג ט מ ע ן אַ ס ך מ ע ה ר ו ו י ד ע ם י צ ר ט ו ב. עס העלפט נישט קיין שום מוסר זאָגען

מיט קיין שום מאָראל פּרעדיגען. אדרבה — וואָס מעהר דער יצר־טוב פּלייסט זיך, אַלץ שטאַרקער ארבייט דער יצר־הרע. איך האָב מורא ארויסצורעדען, נאָר מיר שיינט, אז ס׳זאָל ניט זיין קיין יצר־טוב, וואָלט דער יצר־הרע נישט געהאט וואָס צו טהון . . .

גנבה, קאָרטענשפּיעל און
אַנדערע עבירות

13

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבירות

די קינדער העלפען דער מאַמע אויפ'ן יאַריד. — קאָרטען לכבוד חנוכה. — בערעל דער אַלמנה'ס לערענט גנבה'נען. — א יונג איין אויסוואורף.

מיט נחום וועוויק'ס קינדער האָט זיך דער יצר־הרע בעגאַנגען, ווי א מערדער. לאַ־די וואָס די קונ־דייכים האָבען פערקנייטשט דאָס דאַווענען, העכער האַלב איבערגעהיפּערט און געזאָגט דער באַבען א גרויסען ליגען, אַז זיי האָבען אויסער'ן דאַווענען נאָך געזאָגט עטליכע קאַפּיטלעך תהלים, — האָ־בען זיי נאָך פּשוט אויסגעלערנט זיך גנבה'נען, נאַשען, קאָרטען־שפּיעלען און נאָך אַנדערע עבירות... פערשטעהט זיך, אַז דאָס אַלס־דינג איז געגאַנגען בהדרגה, איינס האָט מיטגעשלעפּט דאָס אַנדערע, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: עבירה גוררת עבירה... און גע־גאַנגען איז דאָס אָט ווי אַזוי:

איך האָב אייך שוין, דאַכט זיך, געזאָגט אויבען, אַז די וואָ־ראָנקאָווער אידען האָבען געלעבט פונ'ם גוי און איבערהויפּט פון די גרויסע יאַרידים, וואָס האָבען געהייסען מיט'ן נאָמען „קראַסנע טאַרגעם." אויף די דאָזיגע יאַרידים האָבען אידען ארויסגעקוקט, האָבען זיך געטומעלט, געמאַכט געשעפטען, געלייזט געלד און גוים האָבען געטהאָן זייערס — זיי האָבען גע'גנב'עט, און איבערהויפּט די גוי'עס. ס'איז גאָר ניט געווען אויסצושטעהן און איינצוהיטען זיך פון זיי! אָט האָט איהר ביי איינער אַרויסגעטרייסעלט פון אַר־בעל א פּאַטשיילע, אָדער א סטיינגעלע, און אָט האָט שוין די אַנ־

דערע גוי'ע אוועקגע'לקח'נט אונטער דער נאָז אַ חלב'ען ליכטעל, אָדער אַ באָקסער. וואָס טהוט מען? איז די מאַמע, חיה אסתר נחום וועוויק'ס, געפאַלען אויף איין עצה: אוועקגעשטעלט איהרע יונגלעך אין קלייט, זיי זאָלען אכטונג געבען, מען זאָל ניט גנב'ענען — און חברה האָבען איהר גוט און געטריי אכטונג געגעבען: אַ חוץ וואָס מע האָט אָנגעשטופּט פולע קעשענים מיט באָקסאָרען, מיט טוטין, מיט ניסלעך און מיט טרוקענע פלאָמען, האָט מען זיך נאָך צוגע־כאַפּט צום גרינעם קעסטעלע, וואו דער „פּדיון" איז געלעגען, און אַקוראַט בעת די מאַמע האָט זיך פערערדט מיט אַ קונה'טע, האָט מען אריינגערוקט אין קעשענע אַ פּאָר מזומנ'ע מטבעות, הארטע זעקסערלעך, און מע איז אוועק מיט זיי דערנאָך אין חדר און דאָרט פערנאַשט אויף בלינעס, קאָרזשעס, מאָנעלעך, אָרבעסלעך און סע־מעטשקעס, אָדער — גאָר פערשפּיעלט אין קאָרטען.

שפּיעלען אין קאָרטען איז געווען אַ מין חולאת, איין עפּידעמיע אין אַלע אידישע הדרים, וואָס גענומען האָט זיך עס פון חנוכה און פערבליבען אויפן גאַנצען ווינטער. עס איז בעוואוסט, אַז חנוכה איז אַ מצוה צו שפּיעלען. ווער סע שפּיעלט אין דריידעל און ווער סע שפּיעלט אין קאָרטען. אמת, מיר מיינען נישט חלילה קאָרטען ממש, אָבגעדרוקטע קאָרטען, מיר רעדען דאָ פון געמאַכטע, פון אידי־שע קאָרטען, פון „למ"ד־אל"ף־קאָרטען". נאָר ס'איז אַלץ איינס. דער אייגענער יצר־הרע מיט'ן אייגענעם אזארט. געקומען חנוכה, האָט דער רבי אַליין נישט נור געהייסען שפּיעלען — ער האָט אויך גענר־מען אַנטהייל אינ'ם שפּיעלען און איז, אדרבא, פאַרקעהרט, געווען גאַנץ צופריעדען אָפּגעווינען ביי זיינע תלמידים דאָס גאַנצע חנוכה־געלד. און פערשפּיעלען דעם רבי'ן דאָס חנוכה־געלד איז געווען אַ פערגעניגען און אַ כבוד און אַ פרייד. יעדענפאַלס — בעסער צו פער־שפּיעלען דעם רבי'ן דאָס חנוכה־געלד, איידער זיין פון רבי'ן אַ גע־שמיסענער — דאָס וועט, דאַכט מיר, צוגעבען יעדער פערשטענדיגער מענש . . .

דערפאַר אָבער, אַז ס'איז אוועק חנוכה, איז געוועזן אוים יום־

טוב און אוים קארטען! דאס הייסט, דער רבי האט אנגעזאגט מיט'ן הארבען ווארט: הזהר והשמר — טאמער וועט מען זיך דערוועגן עמיצער צוריהרען זיך צו א קארט, אדער אפילו רעדען פון קארטען, אדער טראכטען וועגען קארטען, — איז אחת דתו להמית — איז ער א געשמיסענער! . . .

אפנים, אז דער רבי איז אליין געווען אמאל א רעכטער קונדעס און האט ליעב געהאט א קערטעל נישט נור לכבוד חנוכה. ווארום אז ניט, פון וואנען נעהמט זיך צו איהם גאר דער דאזיגער גערדאנק ?.. ווי אזוי די מעשה איז, נאר זיינע תלמידים האבען דעם גאנצען ווינטער נאך חנוכה געשפיעלט אין קארטען מיט א סך מעהר היטץ און מיט נאך א גרעסערען אזארט ווי חנוכה. מע האט פערשפיעלט די אנבייסענס מיט די מיטאגס, מע האט פערשפיעלט וואו ווער ס'האט געהאט א מזומנ'עם גראשען, און אז ס'איז ניט געווען קיין געלד און שפיעלען האט זיך געוואלט, האט מען געזוכט כל־ערליי וועגען אויף צו קריגען געלד. ווער עס האט זיך דערגריבעלט צו רב מאיר־בעל־נס־פושקע און דורך א שטרויעלע מיט וואקס ארויסגע־קריגען פון דארטען איינציגווייז די פערוויינטע גראשענס, וואס די מאמע האט אהין אריינגעווארפען אלע פרייטאג פארנאכט פאר ליכט־בענשען. ווער עס האט זיך איין עצה געגעבען דורך א שליחות אין מארק עפים אראפכאפען א פאר גראשענס „קאמיסיע." און ווער עס האט זיך פשוט דעביוועט צום טאטען'ס בייטעלע, אדער צו דער מאמע'ס קעשענע, ביי דער נאכט, ווען אלע שלאפען, און אוים־געטרייסעלט פון דארט וויפיעל עס האט זיך געלאזט. און דאס אלס־דינג איז געטהאן געווארען מיט די גרעסטע פחדים און מיט דער גרעסטער ריזיקע. און דאס אלסדינג איז אוועק אויף קארטען־שפיעל אין ל"א!

די פראגע איז נור געווען: ו ו ע ן און ו ו א ו? און ווי אזוי שפיעלט מען, אז דער רבי זאל ניט געוואהר ווערען? דער־פאר האבען שוין געזארגט די חברים פון דער עלטערער כתה; אזעלכע יונגלעך, וויא אלי קיילעס, א חתן־בחור, א געלער, מיט א

זילבערנעם זייגער, און בערעל דער אלמנה׳ס, גלאט א בחור מיט גראבע ליפען און מיט מאדנע געזונטע צייהן, וואס קענען ברעכען אייזען. עס האט שוין דעמאלט זיך געשיט איהם א בערדעל — און ער אליין איז שולדיג אין דעם: ווייל ער רויכערט ציגייערען. אזוי האט בערעל אליין געזאגט אויף זיך. „א סימן האט איהר — האט ער גע׳טענה׳ט — אט הויבט איהר אן צו רויכערען ציגייערען, וועט זיך ביי אייך אייך אנהויבען אויסשיטען בערדלעך...״ און ער האט אויסגעלערנט אויף א טשיקאוועסט א סך חברים „רויכערען ציגייערען״. און ניט נור רויכערען האט ער זיי אויסגעלערנט, ער האט זיי בעוויזען א וועג, וויא אזוי מע קריגט דעם מאטעריאל אויף צו רויכערען... דאס הייסט, בעסער געזאגט — ער האט זיי אויסגעלערנט גנבה׳ענען. פערשטעהט זיך, אז פאר זיין אויסלערנען האט בערעל בעקומען בעצאהלט — טאקע מיט „טוטין״ און מיט פאפיראס־פאפיער.

און בערעל האט זיך געהאט זיין סיסטעם: דער, וואס האט איהם געפאלגט און געבראכט טוטין מיט פאפיראס־פאפיער — דער איז געווען א וואויל יונגעל, א חבר. און ווער ס׳האט מורא געהאט, אדער נישט געקענט גנבה׳נען — דער האט ביי איהם געהייסען א „קוואטש און א לעמעשקע״ און איז ארוים פון חבר׳שאפט, און אז ס׳איז איהם אפגעגאלטען, האט ער נאך געכאפט געשלאגען אויך, טאקי פון איהם אליין, פון בערלען הייסט עס. פערקריגען זיך אויף בערלען אדער בעקלאגען זיך אויף איהם, איז געווען אונמעגליך, ווארום דאס וואלט געהייסען ארויסגעבען זיך אליין — און דערויף זענען געווען ווינציג העלדען. דאריבער האט מען געטהאן אלסדינג, וואס בערעל דער אלמנה׳ס האט געהייסען, און מע איז געזונקען מיט איהם וואס ווייטער אלס טיעפער און טיעפער אין אפגרונד אריין, און גאט וויים וואוהין חברה וואלטען מיט איהם פערגאנגען, ווען בערעל דער אלמנה׳ס זאל ניט געווען האבען זיין וויסטען סוף פון זיך אליין אויף אזא מין אופן, וואס קיינעם וואלט דאס גאר אין קאפ ניט איינגעפאלען און וואס זיינע חברים פון חדר זענען נאך געווען אזוי יונג

און אונשולדיג, אז זיי האבען נאך רעכט ניט פערשטאנען, וואס דארט האט זיך אפגעטהאן. זיי וויסען נאר, אז ס'איז געווען א מעשה איין מאל אין א פרייטאג, האט מען געכאפט דעם בחור אויף יענער זייט באד, וואו ער האט ארויסגעקאלופעט א שטיקעל גלאז פון א טאפלי און אריינגעקוקט מיט איין אויג אינעווייניג אריין צו די ווייבער, ווי זיי באדען זיך . . .

וועה־וועה, וואס ס'האט זיך דעמאלט אפגעטהאן אין שטעד־טעל! זיין מאמע, די אלמנה, האט גע'חלש'ט, און איהם האט מען אפגענומען פון חדר און ניט אריינגעלאזט אין בית המדרש אריין, און קיין יונגעל, אבי נאר א טאטען'ס א קינד, האט ניט געוואגט מעהר צו בעגעגנען זיך מיט דעם „מומר להכעים“. אזוי האט מען איהם נאכדעם א נאמען געגעבען. און בכדי צו פערענטפערען, אפנים, דעם דאזיגען נאמען, האט זיך בערעל דער אלמנה'ס אין א צייט ארום, זיין מאמע די אלמנה האט שוין דעמאלט ניט געלעבט, אפ־גע'שמדט און פערפאלען געווארען.

פייגעלע אשמדאי.

14

פייגעלע אשמדאי

שקצים ווער־ען בעלי תשובה. — א רוח ניט קיין מיידעל. — א מכשפה וואָס קיצעלט.

פון דעסטוועגן דאַרף מען ניט מיינען, אַז דער יצר־הרע האָט אין גאַנצען אויסגעפיהרט און אַז דער יצר־טוב איז אַלע מאָל געווען הינטערשטעליג. מע דאַרף נישט פערגעסען, אַז ס׳איז געווען א ראש־חודש אלול אויף דער וועלט, מיט תשובה־טעג, מיט אַ ראש־השנה־יום־כיפור, און גלאַט תפלות, תעניתים און סגופים, וואָס עהרליכע אידען האָבען צוגעטראַכט נישט קוקענדיג אויף די קליינע גנבה׳לעך, אויף די קאָרטען און אויף די אנדערע יונגעלשע עבירות, קאָן מען זאָגען גאַנץ זיכערליך, אַז דער מיטעלסטער פון די ברידער, שלום נחום וועוויק׳ס, איז געווען באמת פרום, מורא געהאַט פאַר גאָט און געגעבען זיך ניט איין מאָל דאָס וואָרט, אַז ער וועט עלטער ווערען, וועט ער זיך פערבעסערען און וועט, אם ירצה שם, זיין גוט און פרום, אזוי ווי די באבע מינדי האָט געהייסען, און אזוי ווי דער רבי האָט געהייסען, און אזוי ווי אלע גוטע פרומע לייט הייסען.

אָפטמאָל האָט זיך געטראָפען, אז ער האָט געוויינט ביים דאַווענען, זיך געשלאָגען על חטא און ־ערוויטערט זיך פון די עלטערע ברידער און פון אַלע יענע חברים־שקצים, וואָס רעדען אָן שלעכטס טהון. און איין אמת׳ער בעל־תשובה׳ניק איז ער געוואָרען, אַז ס׳איז געקומען די צייט פון תשובה־טעג, פון ימים נוראים.

זיין גוט און פרום איז בכלל זעהר זיס און אנגענעהם. נאָר ווער עס האָט אמאָל געפּרובט זיין אַ בעל־תשובה׳ניק — דער וועט מודה זיין, אז קיין בעסערע זאַך קאָן שוין גאָר אויף דער וועלט ניט זיין. אַ בעל־תשובה איז אַ מענש, וואָס בעט זיך איבער מיט גאָט, נעהמט איין דעם יצר־הרע און בעהעפט זיך מיט דער שכינה. בערעכענט נאָר: וואָס קאָן זיין בעסער פון דעם, אז מע בעט זיך איבער? און וואָס קאָן זיין זיסער פון נצחון? און וואָס קען זיין ליעבער פון דער שכינה? אַ בעל תשובה פיהלט זיך גאַנץ, און שטאַרק, און ריין, און פריש, און ניי־געבוירען, און קאָן קוקען איטליכען גלייך אין די אויגען אריין. ס׳איז גוט, אויסגעצייכענט גוט צו זיין אַ בעל תשובה!

שוין אַז דער חודש אלול איז אריינגעטראָטען און עס האָט זיך געלאָזט הערען דער ערשטער בלאָז פון׳ם שופר, האָט זיך דעם העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראַפיע אויסגעוויזען, אַז ער זעהט ליגען דעם יצר־הרע אַ געבונדענעם, זיך וואַלגערען אויף דער ערד און זיך בעטען רחמים, מע זאָל איהם אזוי שטאַרק ניט טרעטען מיט די פיס. און ווער שמועסט ראש השנה! און ווער שמועסט יום־כפור! דאָס ליידען פון׳ם שווערען תענית, דאָס הונגעריג־זיין און דאָס ווע־לען אַ טרונק ביז צום שטאַרבען און איינהאַלטען זיך גלייך מיט אַלע גרויסע — דאָס אַלעס האָט אין זיך אזוי פיעל זיסקייט, אזוי פיעל רייץ און שעהנקייט, אז דאָס קאָן אָפּשאַצען נאָר דער, וואָס איז אַליין אַ פרומער אָדער געווען אַמאָל פרום. וואָס פאַר אַ פערגעניגען קאָן זיך פערגלייכען מיט יענעם פערגעניגען, ווען מען געהט אַרוים איין אויסגעהונגערטער און איין אויסגעמאַטערטער מוצאי יום כפור פון בית המדרש, איין אָפּגערייניגטער פון אַלע זינד און מיט איין אויסגעלייטערטער נשמה, מע רעכענט צו געהן אַ היים גיכער אָפּ־פּאַסטען זיך און מע פיהלט שוין דעם טעם גן עדן פון׳ם קאָרענעם לעקאַך, איינגעטונקען אין שטאַרקען בראַנפען, און צום סוף — סטאָפּ! וואָס איז די מעשה? אידען האָבען זיך אוועקגעשטעלט מחדש זיין די לבנה. „מיר זענען טאַקי, גאָטעניו, גוט הונגעריג

און גוט מיעד און גוט אויסגעמוטשעט, נאָר איינס צום אַנדערען געהר זיך ניט אָן, דיין לבנה וועלען מיר דיר מחדש זיין".

אָך, ווי גוט ס'איז צו זיין א איד, און א עהרליכער איד, א בעל תשובה!

איז אָבער דער יצר הרע — ניט געדאכט זאָל ער ווערען! מישט זיך אריין דער שטן המקטרג און מאַכט קאַלי אינגאנצען. דאָס מאָל האָט זיך דער שטן המקטרג בעוויזען אינ'ם געשטאַלט פון א דאָרפיש מיידעל מיט געקרייזעלטע האָר און מיט גרינע אויגען. פון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס מיידעל — וועט איהר האָרכען.

אויף אַלע ימים נוראים, אזוי איז געווען א מנהג פון קדמונים, האָבען זיך צענויפגעפאָהרען פון די אַרומיגע דערפער אינ'ם קליינעם שטעדטעל וואָראָנקא דאָרפס־אידען (ישוב'ניקעס), אָדער „יום־טוב'ניקעס ווי זיי האָבען דאָרט געהייסען. יעדער בעל הבית האָט זיך געהאט זיין יום־טוב'ניק מיט זיין יום־טוב'ניטשקע. נחום וועוויק'ס יום־טוב'ניק איז געווען א ווייטער קרוב מיט'ן נאָמען „ליפשיץ דער הלובאָקער", א פרומער איד מיט א ברייטען שטערן, א שטערן פון א בעל מח, כאָטש באמת איז ער געווען נישט אזא גרויסער חכם, און א ווייב האָט ער געהאט אויך א פרומע, וואָס האָט ליעב געהאט דאַוונען און שמעקען טאַבעקע. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאט, נאָר א דיענסטמיידעל, א יתומה און א ווייטע קרובה, און געהייסען האָט זי פייגעל. ביי די קונדייסים האָט זי געהאט איין אַנדער נאָמען — „פייגעלע אשמדאי", דערפאַר וואָס דאָס איז געווען א ברען, א רוח ניט קיין מיידעל, געהאט אין זיך יונגעלשע גענג, ליעב געהאט שטיפען מיט יונגלעך, אז קיינער זאָל ניט זעהען, דערצעהלען זיי מעשיות און זינגען ליעדלעך, צום מיינסטען — גויישע.

איינמאָל—ס'איז געווען חול המועד סוכות, א וואַרעמע, א ליכטיגע נאַכט—האָט זי זיך צוגע'גנב'עט צום געלעגער, וואו די יונגלעך זענען געשלאָפען (צוליעב די יום־טוב'ניקעס די קרובים האָט מען די קינדער אויסגעלעגט שלאָפען אין הויף, אויף דער ערד),

און האָט זיך אוועקגעזעצט אַ האַלב־נאַקעטע, גענומען זיך צעפּלעכ־טען די האָר און בעת מעשה דערצעהלען מאָדנע מעשיות. דאָס זע־נען ניט געווען די מעשיות, וואָס שלום'ס חבר, שמואליק דעם רב'ס, פלעגט דערצעהלען. דאָס זענען געווען מעשיות פון שדים, רוחות און לצים, וואָס טהוען אָפּ שפּיצלעך אַלערליי: קעהרען איבער די מלבושים אויף דער לינקער זייט, שטעלען איבער דאָס מעבעל, בלע־טערען איבער די ספרים, ברעכען דאָס געפעס, שלעפּען ארויס די טעפּלעך פונ'ם אויווען, און נאָך אַזעלכע מעשים אשר לא יעשו. און פון מכשפים האָט זי גענומען דערצעהלען, פון מכשפים און מכשפות, ווי אַזוי אַ מכשפה, אַז זי וויל נור, קאָן זי פערמוטשען הונדערט מענשען נור מיט איהר קיצלען אַליין...

—קיצלען? וואָס הייסט דאָס: מיט איהר קיצלען?

— קיצלען ווייסט איהר ניט וואָס הייסט? אָט וועל איך אייך ווייזען, ווי אַזוי אַ מכשפה קיצעלט.

און פייגעלע אשכדאי האָט זיך אַ לאָז געגעבען מיט די צע־פּאַטעלטע האָר, בעווייזען, ווי אַזוי אַ מכשפה קיצעלט. פריהער האָבען די יונגלעך געלאַכט: דערנאָך האָבען זיי גענומען זיך אָפּ־שלאָגען פון איהר, זיך באָרען. חברה האָבען זיך רעכט איינגעפּלאָנ־טערט איהר אין די צעפּאַטעלטע האָר, איהר איינגעטיילט קלעפּ מיט קולעקעס, מיט בוכענצים, ווי גאָט האָט געבאָטען. פייגעלע האָט זיך כלומרשט בעשיצט, נאָר ס'איז געווען צו זעהען, אַז די קלעפּ זענען איהר איינגענעהמען . . . זי האָט צוגענומען די קלעפּ און געוואָלט נאָך... דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט... די אויגען (העל־גרינע אויגען, ווי ביי אַ קאַץ) האָבען געגלאַנצט. אַקעגען דער שיין פון דער לבנה האָט זי אויסגעזעהען, ווי איין אמת'ע מכשפה! נאָר ערגער פון אַלץ איז געווען דאָס, וואָס די דאָזיגע מכשפה האָט זיי ניט נור בייגעקומען אַלעמען, נאָר זי האָט זיי יעדען איינציגווייז ארומגענומען, צוגעקוועטשט צום הארצען און געקושט, געקושט גלייך אין די ליפּען אריין! . . .

אַ גליק, וואָס דאָס איז געווען פאַר הושענא רבה, איידער דאָס

קוויטעל איז נאָך אָפּגע׳חתמ׳עט, און מען קאָן נאָך אויסבעטען ביים רבונו של עולם ער זאָל דאָס דאָזיגע נישטווילענדיגע קושען זיך מיט א נקבה נישט פעררעכענען פאר א צו גרויסע עבירה, ווארום גאָט איז אײן עדות, אז דאָס איז געווען ניט במזיד, נאָר בשוגג...

פון וואנען האָט זיך גענומען אט די פייגעלע אשמדאי? וואָס פאר א בעשעפעניש איז דאָס געווען: א רוח? א שד? א גלגול? אָדער דער שטן המקטרג האָט זיך פערשטעלט אינ׳ם געשטאַלט פון א נקבה, בכדי צו ברענגען אומשולדיגע קינדער צו אזא עבירה — זיך קושען קעגען זייער אייגענעם רצון מיט א מיידעל? . . .

דער לץ

15

דער לץ

א „דאַמאַוויק,“ וואָס טהוט אַפּ מעשים. — געהאַפּט דעם לץ. — מע מאַכט חתונה איין אויסגעלאָזענע מויד און זי ווערט א אשה צנועה.

דער פייגעלע אשמדאי איז געוועזן—האָט זיך גיך ארויסבעוויזען, און אויף אַזאַ וואונדערליכען אופן, אז ס'איז כדאי צו דערצעהלען.

דעם זעלבען ווינטער—אַרום חנוכה איז דאָס געוועזן—קומט צו פאָהרען אָט דער ליפשיץ פון הלובאָקע מיט א נייעס, אז ביי איהם אין שטוב האָט זיך פערנאָדעט א לץ, א „דאָמאָוויק“, וואָס מאַכט איהם אומגליקליך! . . . תחילת האָט דער „לץ“—אַזוי דערצעהלט ליפשיץ—געמאַכט פון זיי נאָר חוזק: אַלע נאַכט האָט ער איבערגעבלעטערט די גמרות, צעריסען די סדורים מיט די חומשים, איבערגעקעהרט די טעלער אין שאַפע, צעבראָכען די טעפּ, אריינגעוואָרפען אין פאַמעניצע דאָס תפלין־זעקעל, דעם געמאָהלטען מזרח, און משה מאָנטעפיאָרען אויסגעדרעהט מיט'ן פנים צו דער וואנט — און מע זאָל דאָס הערען, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א שאָרך פון עמיצען!

שפעטער האָט דער לץ אָנגעהויבען אויסליידיגען און איבערקעהרען זיי אַלע קעשענעס, אַרויס'גנב'ענען דאָס קליינגעלד פון טישקעסטעל, צוגענומען און פאַרטאַכטאָרעט ערגעץ דעם ווייב'ס פערעל — א ריינער אומגליק! — איז ער, הייסט עס, איצטער געקומען צו זיין קרוב, צו נחום וועוויק'ס, פרעגען איין עצה, וואָס טהוט מען? צי

זאָל ער מעלדען אין סטאַן? צי זאָל ער פאָהרען קיין טאַלנע צום רבי'ן? צי זאָל ער זיך גאָר ארויסקלייבען פון הלובאַקע?

אויסגעהערט די מעשה, האָט איהם נחום וועוויק'ס מעהר ניט א פרעג געטהאָן: „און וואו שלאָפט דאס דיענסטמיידעל? און ווי אזוי איז זי מיט דער בעל־הבית'טע?"... ליפשיץ האָט זיך אזש גע־פונען בעליידיגט: ערשטענס, איז פייגעל זייערע איין אָרעמע קרובה, וואָס זיין ווייב וויל זי חתונה מאַכען, געבען נדן, און ס'איז איהר ביי זיי גוט ווי די וועלט; און, צווייטענס, שלאָפט זי ווי א גע־הרג'עטע ערגיץ ווייס איך וואו, אין קיך, ביי דער פערשלאָסענער טהיר!

— האָט זי ניט עפּיס בעקאַנטע אין דאָרף?... — האָט איהם נחום ווידער א פרעג געגעבען, און ליפשיץ איז שוין גאָר אין כעס געוואָרען און צעשריגען זיך:

— פון וואַנען האָבען זיך גענומען צו איהר בעקאַנטע אין א דאָרף פון סאַמע גוים? צי אפשר מיינסט דו, אז דער לץ דאָס איז פייגעל?...

— חס וחלילה! — האָט איהם נחום וועוויק'ס געענטפערט און גוט אויסגעלאַכט זיך פון זיין נארישען קרוב, געפּרובט איהם איבערצייגען, אז קיין לצים און קיין „דאָמאָוויקעס" זענען בכלל נישטאָ. ליפשיץ האָט אָבער נישט געוואָלט הערען אפילו. ער האָט געשוואָרען, ער זאָל אזוי דערלעבען הערען שופר של משיח, ווי ער האָט אליין געהערט ביי נאַכט א סאָפּען פון א מין לעבעדיג בע־שעפעניש, א קראַצען פון נעגעל, און אויף מאָרגען האָט מען געזעהען אין קיך עפּעס משונה מאָדנע סמנים פון היהנערשע פיסלעך אויפ'ן אויסגעשאָטענעם זאַמד, וואָס אויף דער ערד.

דערזעהען מיט וועמען ער האָט צו טהון, האָט נחום וועוויק'ס א דרעה געגעבען, ווי מע זאָגט, דעם דישעל צוריק: „עס קאָן זעהר זיין, אז דער לץ איז א לץ. נאָר וואָס דען? ער וואָלט א בעלן געווען זיין דערביי... אויב ער וויל, לאָז ער מיטנעהמען איהם, נחום'ען, צו זיך, אין דאָרף אריין — ער וויל אליין זעהען מיט זיינע אויגען...

און וויבאלד אז שוין יא פאהרען, זאל שוין מיטפאהרען אויך זיין יונגערער ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, אדער ניסעל ראבינאוויטש״.

— מיין ניסעל — האט נחום גענעבען צו פערשטעהען, — איז א יונגערמאן א כוואט, א מענש וואס פיהלט זיך, קיין עין הרע, אין כח; ער האט שוין אמאל אויסגעפאטשט א סטאנאוואי פריסטאוו, איז צו גאט א האפנונג, אז ער וועט קאנען גובר זיין א לץ אויך... פאהרען מיר?

— מיט׳ן גרעסטען כבוד! — האט זיך ליפשיץ אנגעכאפט מיט בײדע הענד, און אלע דריי האבען זיך גוט אנגעפעלצט מיט ווארעמע יענאטענע פעלצען, זיך ארייגגעזעצט אין א ברייטען שלי־טען און זענען אוועק צו ליפשיץ׳ן אין דארף אריין, קיין הלובאקע.

געקומען אין דארף שוין פארנאכטליך, האט מען די ליעבע געסט זעהר שעהן אויפגענומען, געקאכט פון זייערטוועגען א מילכיגע וועטשערע, און מע האט געשמועסט די גאנצע צייט פון דעם לץ, וואס האט זיך ביי זיי פערנאדעט.

שפעטער, בעת פייגעל האט דערלאנגט צום טיש, האט נחום געמאכט א גאנץ ברייטען שמועס וועגען דעם, אז ער און זייער גאנ־צע משפחה, די ראבינאוויטשעס, הייסט עס, האבען פון געבוירען א מאדנע הארטען שלאף, כאטש נעהמט און טראג זיי ארויס מיט די בעטלעך, כאטש שיסט אין זיי מיט הארמאטען! נאר פון דעסט־וועגען האבען זיי פאר א דבוק, פאר א לץ און פאר א „דאמאוויק״ קיין מורא ניט, כאטש זיי פיהרען מיט זיך געלד, ווארום זיי זענען נישט קיין נאראנים: דאס געלד האלטען זיי ביי זיך גוט איינגע־נעהט מחילה אין דיא אונטערשטע בגדים, וועלכע זיי טהוען קיין מאל ניט אויס, און זיי גלויבען גלאט ניט אין דבוקים, לצים און דאמאוויקעס, מכשפים און נאך אזעלכע זאכען — ווייס איך וואס! דאס האבען שונאים אויסגעטראכט און נאראנים גלויבען זיי!...

דערויף האט זיי ליפשיץ געענטפערט בתמימות, אז ס׳וואלט געווען א גרויסער יושר, אז דער לץ זאל זיך א נעהם טהון צו זיי היינטיגע נאכט, זיי זאלען וויסען, מיט וואס מע עסט דאס. און אט

אזוי האָט מען דעם אָבענד פערבראַכט אַלץ אין אַזעלכע שמועסען, געהייסען דערלאַנגען וויין, און ביידע ברידער האָבען זיך געמאַכט בלומרשט, ווי מע איז שוין שכורליך, און מע האָט זיך געלעגט שלאָפען, אויסגעלאָשען די ליכט, און די געסט האָבען זיך גיך גע־לאָזט הערען מיט אַ כראָפּען, איינער העכער פונ׳ם אַנדערען — אַ גאַנצער קאָנצערט.

אַרום האַלבע נאַכט האָט זיך דערהערט אַ געשריי, מיט אַ גע־שלעג, מיט מאָדנע קולות, אויף אידיש און אויף גוייש, אַזוי אַז די ליפשיצעס האָבען זיך אויפגעכאַפּט אין איין ציטערניש, אָנגעצונ־דען פייער, און פאַר זייערע אויגען האָט זיך בעוויזען אַזאַ מין בילד: ביי נחום׳ן אין די הענד איז געלעגען פייגעלע אשמדאי אַ געבונ־דענע, און געריסען זיך מיט אַלע כוחות, און ניסעל (געווען אַ איד אַ גבר) האָט זיך געראַנגעלט מיט כוועדאַר דעם וואָלאָסטנאָי שריי־בער פון דאָרף, וואָס האָט איהם צעביסען און צעבלוטיגט די הענד, נאָר ניסעל האָט איהם געפּאַקט, געבונדען ווי אַ באַראַן — און אַז ס׳איז געוואָרען טאָג, האָט מען זיי ביידען, פייגעל די מויד און כוועדאַר דעם שרייבער, אָבגעפיהרט אין וואָלאָסט אַריין. דאָרט האָט מען געשטעלט צוויי עמער בראַנפען, און מע איז געקומען צו אַזאַ מין ספּראַווע: „אַזוי ווי כוועדאַר איז אַליין דער וואָלאָסטנאָי שרייבער, זאָל ער זיך מודה זיין און אָפּגעבען אַלסדינג, וואָס ער האָט דורך דער מויד ביי די ליפשיצעס אַוועקגע׳לקח׳ענט, וועט מען איהם נור מקיים פּסק זיין, דאָס הייסט, פון דער גרינג אָפּ־שמייסען און מע וועט מאַכען אַ שוויינ“. און צו דער מויד האָט מען זיך גענומען מיט גוטע רעד, אַז איבערגעבען זי אין גויישע הענד וויל מען ניט בשום אופן, כאָטש זי איז איין אשמדאי, אַ הולטייקע און ערגער פון אַ משומדת . . . מע פאָדערט פון איהר נור, זי זאָל אויסזאָגען, וואו די פּערעל און די איבעריגע זאַכען זענען, און מע גיט איהר אַ תקיעת כף, אַז מע נעהמט זי צו אין שטאָדט אַריין און מע גיט איהר אַ חתן טאַקי שוין און טאַקי באַלד און אויפ׳ן שעהנסטען אופן, מיט כלי־זמר און מיט חתונה־קליידער און מיט

א חופה־וועטשערע, ווי איין עהרליכע, א כשר'ע אידישע טאָכטער— קיין פויגעל וועט ניט וויסען פון דער גאנצער מעשה, קיין האָחז וועט ניט קרעהען !

און אזוי איז דאָס טאַקי געווען. א חתן האָט מען איהר גע־געבען א יונג מיט ביינער, משה הערש האָט ער געהייסען, א דאַמסקי שניידער. די ראַבינאָוויטשעס זענען געווען די מחותנים און די אונטערפיהרער. אויף דער חתונה איז געווען די גאַנצע שטאָדט און אויך „גאָטשאַלסטווע". מע האָט אויסגעטרונקען אָהן א שעור פלעשער מיט וויין און מיט ביער, און ניסעל ראַבינאָוויטש מיט'ן סטאַנאָוואָי פריסטאַוו האָבען ביידע אזוי געטאַנצט, אז מע האָט בעדאַרפט געהן קוקען אויף חדושים !

נאָך דער חתונה איז פייגעלע געוואָרען ניט צו דערקענען. פרום ווי א רביצין, ניט געקוקט קיין מאַנסביל גלייך אין די אויגען אריין, און מיט נחום וועוויק'ס יונגלעך איז זי גלייך ווי קיין מאָל נישט געווען בעקאַנט. און אז מע האָט בעדאַרפט אין שטאָדט עמיצען מאַכען א נדבה, נעהמען א פאַטשיילע און געהן איבער די הייזער, איז זי געווען פון די ערשטע. אז מע שמועסט א אשה כשרה, א גבאי'טע, איז דאָך ניט שייך! נאָר איינס צום אַנ־דערען געהער זיך ניט אָן: איהר מיידעלשער נאָמען „פייגעלע אשמדאי" איז איהר פערבליבען אויף אייביג. וועגען דעם האָבען שוין געזאָרגט נחום וועוויק'ס קונדייסים, און מעהר פון אַלע, דער מי־טעלסטער און דער גרעבסטער קונדעס, דער שרייבער פון די דאָזיגע געשיכטען.

די משפחה.

16

די משפחה

דריי ברידער. — דריי פערשידענע טיפּען. — א „דיעלא" מיט „קאזנא." — דער פעטער פיני טאנצט אויף לייכטער.

דער פּאָטער פונ׳ם העלד פון די דאָזיגע בעשרייבונגען, נחום וועוויק׳ס, האָט געהאט נאָך צוויי ברידער: פּיני וועוויק׳ס און ניסעל וועוויק׳ס — דער וואָס איז אויבען דערמאָהנט; און איין אַנטיק איז דאָס, וואָס יעדער פון די דריי ברידער איז זיך געווען א טיפּ פאַר זיך און קיין ברעקעל נישט געראָטען איינס איז דאָס אַנדערע. דער עלטערער, נחום וועוויק׳ס, איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין, א מישמאַש פון א חסיד און א משכיל, אַ פּילאָזאָף און א שענער דאַווענער, א למדן און א חקרן, און בטבע א מענש א שטילער, אַ פערבאָרגענער און אַ גרויסער בעל מרה־שחורה. דער אַנדערער, פּיני וועוויק׳ס — דער איז געווען שוין גאָר א גרויסער ירא־שמים, מיט גאָר א לאַנגען טלית־קטן, אַ שענער איד, איך מיין טאַקי א שענער אויפ׳ן פּנים, מיט אַ שענע באָרד, שענע, שמייכעלדיגע אויגען, און בטבע זעהר א לעבעדיגער, אַ מענש, וואָס קהל׳ט זיך, אַ קאָכלעפעל, אַ בריה אַ מוהל, חלילה נישט צוליעב געלד, נאָר פשוט לשם מצוה. מיט איינעם וואָרט, דאָס איז געווען אַ איד פון הו־הא, שטענדיג פאַרטראָגען אין פרעמדע געשעפטען, לאָדענישען, דולענישען, פערלאָזענישען, אויסגלייכענישען, אלמנות, יתומים און גלאַט אָרעמע לייט. היינט וואו איז עפּיס גבאות אין בית המדו״ש, אין קלויז, אין חברה קדישא, אין חברה

משניות און חברה תהלים? איך האָב מורא, אַז דאָס איז ביי איהם געווען טהייערער פון איין איינענעם מאַרק אָדער אַ יאַריד. רבי־געלד האָט דאָס איהם אויך געקאָסט געגוג. נאָר ווי באַלד ס'איז אַ מצוה, וואָס מאַכט דאָס אויס? אדרבה, וואָס מעהר עס קאָסט רבי־געלד, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און בעקלאָגען זיך דערויף טאָר מען נישט, וואָרום דעמאָלט איז שוין די מצוה אויס מצוה.

למשל, עס געדענקט זיך אַ מעשה: איין מאָל האָט געזאָלט זיין „טאָרגעס" אויף דער „פּאָטשט". בכדי מע זאָל זיך ניט שמייסען אין די מקחים און מע זאָל צו דער פּאָטשט ניט דערלאָזען קיין געלד, זענען אידען געפאַלען אויף אַ המצאה, אַז דער וואָס וויל נעהמען די פּאָטשט, זאָל צעטיילען צווישען די קאָנקורענטען אַ געוויסע סומע געלד, וועט מען איהם נישט קאַלי מאַכען די מקחים. נאָר די קאָנקורענטען אַליין וועט מען דאָך ניט גלויבען, לעגט מען איין דאָס געלד אין אַ זיכער אָרט און מע געהט אויף די טאָרגעס. און וואָס קאָן זיין נאָך אַ מעהר זיכער אָרט, ווי ביי פּיני וועוויק'ס? האָט מען איינגעלייגט ביי איהם דאָס געלד און מע איז אוועק אויף טאָר־געס, און דער וואָס האָט דאָס געלד איינגעלעגט האָט אָפּגעטהאָן אַ שפּיצעל, זיך כלומרשט פון די טאָרגעס ארויסגעגליטשט, דאָס געלד אָפּגענומען און ערשט דערנאָך ארויסגעשטעלט אַלעמען אַ שענע פייג. אודאי האָבען די קאָנקורענטען גע'מסר'ט וואו מע דאַרף און מע האָט צום ערשטען אַ נעם געגעבען זיך צו יענעם פּאַרשוין, וואָס האָט דאָס געלד געגעבען, און דערנאָך צום צווייטען פּאַרשוין, וואָס דאָס געלד איז געווען ביי איהם איינגעלעגט: רב איד, זייט זשע מוחל, וואָס איז דאָ געווען פאַר אַ מעשה? האָט זיי נעבאָך פּיני וועוויק'ס דערצעהלט די מעשה, ווי דער אמת איז, האָט מען איהם גע'משפּט פאַר בע'גנבה'נען קאַזנאַ, און דאָס גליק איז געווען, וואָס אויפ'ן אָרט פון טורמע האָט מען איהם אָפּגע'משפּט נאָר מיט געלד־שטראָף.

מיינט איהר אודאי, אַז דאָס האָט איהם אָנגעלערענט? האָט איהר אַ טעות. יענעמס געשעפטען, דאָרט וואו עס שמעקט מיט

קהל און מיט א טובה פאר א אידען, איז בילכער פון אייגענע געשעפטען. אוועקווארפען, למשל, א מארק אדער א יאריד און לויפען אויף א ברית — פון דעם שמועסט מען ניט. דערויף איז מען דאך עפעס א מוהל ביי אידען. אדער חתונה מאכען איין ארעמע יתומה און טאנצען מיט די ארעמע מחותנים א גאנצע נאכט — דאס איז דאך אודאי א גרויסע מצוה, וואס ניט אפט קומט עס צו דער האנד.

רעדענדיג פון טאנצען איז שווער זיך איינצוהאלטען און ניט בעוואונדערען, פון וואנען האט זיך גענומען צו אט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל קענען טאנצען און נאך אזוי שען טאנצען? וואו האט ער זיך דאס געלערענט, למשל? און ווער איז געוועזען זיין רבי יענע יאהרען? טאנצען א „חסיד“, א „קאזאק“ און א „פאניע“ — פון דעם איז אפגערעדט.

— שטיל זאל זיין! רב פיני וועוויק׳ס ועט טאנצען א חסיד!

— צערוקט זיך, עולם! רב פיני וועוויק׳ס וועט געהן א קאזאק!

אדער:

— ווייבער, אויף א זייט! רב פיני וועוויק׳ס וועט אונז ווייזען א פאני!

און דער גאנצער עולם צערוקט זיך, מאכט א ווארע. און דער פעטער פיני „טאנצט א חסיד“, „געהט א קאזאק“, אדער ער „ווייזט א פאני“, און דער עולם שטעהט אויף קעפ. עין לא ראתה!

וואס ארעמער ס׳איז געוועזען די חתונה, אלץ גרעסער איז געוועזען די שמחה. דאס הייסט, וואס די מחותנים זענען געוועזען גרעסערע ארעמע לייט, אלץ מעהר האט דארט דער פעטער פיני געטאנצט און בעוויזען אזעלכע קונצען, וואס טאקי עין לא ראתה — און טאקי נאר לשם מצוה, בכדי צו משמח זיין חתן־כלה. מע האט בעדארפט אויף חדושים געהן זעהן פיני וועוויק׳ס, ווי ער טאנצט „אויף לייכטער“ מיט ברענענדיגע ליכט, אדער „אויף א שפיגעל“, און אזוי גרינג, אזוי גראציעז, ווי דער גרעסטער פון די היינטיגע טענצער פון דער וועלט. אזא מין טאנצען וואלט מען היינטיגע צייטען געקאנט ווייזען אויף בילעטען און מאכען א סך געלד. די

קאפאטע אראפגעווארפען, דעם טלית קטן ארויסגעצויגען, די אר־בעל פערקאטשעט, די הויזען במילא ארייגגעשטעקט אין די שטי־וועל, און די פיס קוים־קוים וואס זיי בעריהרען די ערד, און דער קאפ איז פערווארפען ארויף, די אויגען צו, אויפ׳ן פנים זעהט מען התפעלות מיט התרוממות, ווי בשעת דאוונען. און די כלי זמר שפיעלען א אידישע זאך, און דער עולם פליעסקעט, און די ראד ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, און דער טענצער, אויסמייי־דענדיג די לייכטער מיט די ברענענדיגע ליכט, געהט אריין וואס ווייטער אין אלץ מעהר התפעלות און אין אלץ מעהר התרוממות הנפש—ניין, דאס איז ניט געווען קיין טאנצען; איך וואלט געזאגט, אז דאס איז געווען גיכער א מין עבודת הבורא, א ריינע גאטעס־דיענסט. און איך שטעל זיך אפ און פרעג נאך א מאל די אייגענע קשיא: פון וואנען האט זיך גענומען צו אט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל דערגרייכען אזוי ווייט אין דער קונסט פון טאנצען? וואו האט ער זיך עס אויסגעלערענט? און ווער האט געקאנט זיין דער רבי זיינער?

פערגעדט זיך וועגען טענץ, האבען מיר דערוייל פערגעסען דעם דריטען ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, פון וועלכען מיר ווילען זאגען עט־ליכע ווערטער אינ׳ם ווייטערדיגען קאפיטעל.

דער פעטער ניסעל און דיא מוהמע האָדעל.

17

דער פעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל

דער פעטער ניסעל „הוליעט". — א חשוב ביי „נאטשאלסטווא". — א ווייב א צרה. — זיך פערשטעלט פאַר א טשינאוניק. — אנגעארבייט א חתונה. — אוועק קיין אמעריקא. — א נצוץ פון א פאעט.

אויב די צוויי עלטערע ברידער, נחום און פּיני וועוויק׳ס, זענען געווען חסידים, איז דער דריטער. דער יונגסטער ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, אָדער, ווי ער האָט זיך שוין די לעצטע צייט גערופען ביי זיי פאמיליענאמען, ניסעל ראבינאָוויטש, געווען שוין גאָר א וועלטליכער, געטראָגען זיך ווי א שטשאָגעל: הינטען אין דער קאַפּאָטע א שפּאַלט, — דאָס האָט געהייסען יענע יאָהרען מעשה פראַנט, אָדער מעשה דייטש — לאַקירטע שטיוועלעטען מיט שפּראַנציקעס און שטאַרק־שטאַרק אונטערגעבויגענע פּאות. און געהאַלטען האָט ער זיך דעמאָקראַטיש. דהיינו: אין מית־המדרש האָט ער געהאַט, ווי אלע פּאָרנעמסטע בעלי־בתים, איין אָרט אין מזרח, נאָר געזעסען איז ער אויף דער לעזשאַנקע אין פּאָליש, געהאַלטען א חומש מיט׳ן „ביאור" און דערצעהלט, דוקא פאַר׳ן פּראָסטען עולם, מעשיות פון רב משה׳לע וויינשטיין, פון מאָנטעפיאָרען און פון רויטשילדען אויך. דערצו האָט ער געהאַט א באַסאָווע שטימע, געקאָנט שען זינגען, ליעב געהאַט א סך לאַכען און געקאָנט מאַכען לאַכענדיג יענעם. מייניסטענס האָבען פון איהם געלאַכט ווייבער און מיידלעך — די זענען ממש צעגאַנגען פאַר געלעכטער, אז ער האָט נור געוואָלט. מיט וואָס ער האָט זיי

גענומען — איז שווער צו וויסען. נאָר ס'איז געווען גענוג, ער זאָל זיי זאָגען איין וואָרט — און די געלעכטערען זענען שוין געגאַנ־גען ביז'ן הימעל.

היינט וואָס פאַר א „הוּליאַק" איז דאָס געווען! אָהן איהם א חתונה איז געווען א לויה, ניט קיין חתונה. ניסעל וועוויק'ס, אָדער ניסעל ראַבינאָוויטש האָט געקאָנט מחיה מתים זיין, א גאַנצע וועלט מאַכען רעדעוודיג, לאַכענדיג, טאַנצענדיג. דער חלוק צווישען איהם און צווישען פעטער פיני איז געווען, וואָס דער פעטער פיני האָט געקאָנט טאַנצען, און דער פעטער ניסעל האָט געקאָנט מאַכען טאַנצען אַנדערע. אַלע און אַלעס האָבען מיט איהם אויף א שמחה מיטגעטרונקען, מיטגעזונגען און מיטגעטאַנצט. דער ערשטער איז געווען דער סטאַנאָוואָי פּריסטאַוו. מיט איהם האָט ער זיך געביטען מיט די היטלען—און ס'איז געווען ליהודים.

בכלל איז ניסעל ראַבינאָוויטש געווען מיט נאַטשאַלסטווע אויס־געבונדען, און האָט געפיהרט דאָס שטעדטעל ביד רמה, גלייך ווי ער וואָלט אַליין געווען א נאַטשאַלניק, א טשינאָווניק. דערצו האָט ער געהאַט א פּה־קדוש, גערעדט רוסיש ווי א עכטער פּאָני: „מעזשדו פּראָטשים, וואשא מילאָסט, פּאַזוואָלטי וואַם פּאָקוריט נא נאַש שטשאָט אי טשטאָבי ניעבילאָ ניקאַקיך קאַקאַוו!" . . . (זייט זשע מוחל, אין איינוועגס פערדרייבערט אונזערען א פּאַפּיראָס, און אָהן א שום תירוץ!) נישט נאָר אידען—גויים האָבען פאַר איהם געהאַט דרך־ארץ: „חאָדים דאָ ניסעליאַ; זוין אי דילאָ סקאַזשע, אי טשאַרקאַ הורילקאַ בודע." (לאָמיר געהן צו ניסלען: אי עסק וועט ער אונז זאָגען, אי א גלעזעל בראַנפען וועט זיין.)

קהל'ען זיך האָט ער נאָך מעהר ליעב געהאַט, ווי דער פעטער פיני. שטענדיג האָט ער זיך מיט עמיצען, אָדער פאַר עמיצען, גע־לאָדען, און איהם האָט זיך אויסגעמאָהלט, אז ער ווייסט אַלע זאַ־קאָנעס. א קליינינקייט—א איד רעדט אזוי גוט רוסיש, אז ס'איז גאָרנישט צו דערקענען, אז דאָס רעדט א איד, און דערצו איז ער אזוי אויסגעבונדען מיט נאַטשאַלסטווע, פּאַטשט דעם סטאַראָסטאַ

ווי א הונד, שכור'ט מיט'ן סטארשינא א גאנצע נאכט טאקי ביי זיך אין שענק, און מיט'ן סטאנאוואי פריסטאוו קושט ער זיך, ווי מיט א ברודער!...

נאר אויף וויפיעל דער פעטער ניסעל איז געווען א חשוב אין שטאדט, אויף אזוי פיעל איז ער געווען ניט קיין חשוב ביי זיין אייגען ווייב, ביי דער מוהמע האדעל (אלע גרויסע מענשען זענען ביי זייערע ווייבער גארנישט!) די מוהמע האדעל איז געווען א ווייבעלע א קליינס און א שווארץ, נאר דאס דאזיגע קליינע ווייבעלע האט געהאלטען איהר גרויסען מאנן אין דער מורא—אימת מות!

עס איז געווען צו בעוואונדערען, ווי אט דער גרויסער הויכער פעטער ניסעל, דער חשוב ביי נאטשאלסטווע, וואס רעדט אזוי גוט רוסיש, און דער שטענדיג פרייליכער און אויסגעפוצטער קאוואליער און אנגעלייגטער גאסט ביי ווייבער, איז א בעלן געווען צו כאפען פון זיין אייגען קליינגעוואקסען ווייבעלע אדער מיט א קישעלע איבער'ן קאפ, אדער מיט א נאסען בעזעם איבער דער אויסגעפוצטער קאפאטע! צום מיינסטען האט זי ליעב געהאט איהם בעזעמען דוקא יום־טוב, און דוקא שמחת־תורה, און דוקא פאר'ן גאנצען עולם אין די אויגען: „לאז מען וויסען וואס פאר א מאן זיין ווייב האט!..." ער אבער האט דאס אנגענומען פאר א קאטאוועס, זיך פערשלאסען מיט אלע אידען אין זאל, אויפגעעפענט פלעשער מיט בראנפען, אויפגעשלאגען אלע פעסלעך מיט געזייערטע אוגערקעס אין קעלער, ארויסגענומען אלע טעפ און טעפלעך פונ'ם אויווען,—געמאכט א חורבן, א פאגראם אין שטוב, און אפגעקרענקט נאכדעם דערפאר פון דער מוהמע האדעל דריי וואכען בסדר. ס'איז אבער געווען כדאי—מע האט זיך גוט אנגעהוליעט!

שענער פון אלסדינג איז געווען דאס, וואס דער פעטער ניסעל האט אהן דער מוהמע האדעל נישט געטהאן פון דאנען אהין. ער האט זי געהאלטען פאר א גרויסען בר־דעת; נישטמעהר, פלעגט ער אויף איהר מלמד זכות זיין, זי איז פון קארסון, א שטאדט אזעלכע אין קיעווער גובערניע, און די קארסונער זענען אלע „ספילשליווע"...

צו דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה—האָט ער געזאָגט—: פּערעל. אַז גאָט זאָל איהם העלפען, ער זאָל איהר קאָנען קויפען גרויסע פּע־רעל, וואָלט איהר כאַראַקטער, זאָגט ער, זיך אינגאַנצען איבערגעבי־טען. „איך ווייס נאָך אַ בעסערע רפואה,“—האָט איהם דער עלטע־רער ברודער נחום געפּרובט עפּענען די אויגען און האָט איהם אריינ־געריימט אַ סוד אויפ'ן אויער, פון וועלכען דער פעטער ניסעל איז געוואָרען איין אויפגעציטערטער.

— זאָל גאָט היטען! זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!

— פּאָלג מיך, ניסעל! טהו ווי איך זאָג דיר, וועט דיר זיין אַז גוט און אַז וואויל!...

אין וואָס די דאָזיגע עצה איז בעשטאַנען האָט זיך ארויסגע־וויזען ערשט העט־העט שפּעטער, אין אַ צייט ארום. דעם דאָזיגען סוד האָט די מוהמע האָדעל אליין צעפּויקט איבער דער גאַנצער שטאָדט דערמיט, וואָס זי האָט געטאַטעלט און געשימפּט, גע־שמירט און געשאָלטען די גאַנצע משפּחה פון איהר מאַן: „די משפּחה'טערע“—קיין אנדער נאָמען האָבען ביי איהר די ראַבינאָ־וויטשעס ניט געהאַט. „שלאָגען אַ ווייב איז ביי זיי אַ וואָכעדיגער גאַנג... נאָר ס'וועט זיי פריהער אָפּדאַרען די האַנד, איידער זיי וועלען זיך צוריהרען...“

דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט געוואוסט פונ'ם סוד, אַז ניסעל ראַבינאָוויטש האָט נעבאַך אָפּגעשניטענע יאָהרען פון זיין ווייב, כאָטש אפילו ביי דער וועלט איז ער אַ תקיף און ביי נאַטשאַלסטווע אַ גאַנצער קאָכלעפעל. הלואי וואָלט ער ניט געווען אַזאַ תקיף, וואָ־רום דאָס, וואָס ער איז געווען אַ תקיף, האָט איהם אייגענטליך אָפּגעקוילעט און סוף כל סוף גליקליך געמאַכט איהם מיט די קינ־דער און קינדס־קינדער אויף אייביגע יאָהרען. וועגען דעם ווערט דערצעהלט אַ מעשה, וואָס שמעקט אויסגעטראַכט צו זיין, נאָר איך גיב זי איבער, ווי איך האָב זי געהערט.

אין אַ קליין שטעדטעל, ניט ווייט פון וואָראָנקאָ, דאַכט זיך, אין בערעזאַן, האָבען גויים געמאַכט אַ פּריגאָוואָר אויף אַ אידען, אַז

מע זאָל איהם ארויסטרייבען. וואָס טהוט מען? אין מען געקומען צולויפען צו ניסעל וועוויק׳ס, אָדער צו ניסעל ראַבינאָוויטש: סטייטש, אַזאַ חשוב ביי גאַטשאַלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש און קושט זיך מיט׳ן סטאַנאָוואָי פּריסטאַוו! . . . דער פעטער ניסעל האָט זיך א וואָרף געגעבען צום פּריסטאַוו—ער קאָן דאָ גאָרנישט העלפען: דאָס ווענדט זיך נור אינ׳ם „ספּראַווניק,“ און דער ספּראַווניק איז, ערשטענס, א נייער מענש און, צווייטענס, א גרויסער המן! וואָס ;שע טהוט מען ווייטער? ווי לאָזט מען דאָס „ראַזאָרען“ א אידען און מאַכען א תל פון א גאנצער משפחה? „וואָרט נור אוים א ביסעל, בודיעט דיעלאָ ושליאַפּיע—ס׳וועט זיין רעכט,“—אזוי האט געזאָגט דער פעטער ניסעל און האָט אָפּגעטהאָן גאָר א קליינינקייט: ער האָט געקריגען די גאַנצע אוניפאָרם, וואָס א טשינאָווניק טראָגט, האָט זיך פערשטעלט פאַר א „ספּראַווניק,“ געכאַפּט א פּאָטשט און איז ארייגעפאָהרען אין דאָרף אריין מיט א גלאָק, און האָט געשיקט רופען צו זיך דעם סטאַרשינאָ מיט דער גאנצער „הראַמאַדע,“ און האָט זיך צושריען אויף זיי: „קאָק ווי סמעיעטיע, טאַקיע־סיאַקיע? !“ און געטופּעט מיט׳ן פוס, ווי איין אמת׳ער ספּראַווניק, אז ס׳איז נישט „פּאָ־זאַקאָנו,“ און האָט צעריסען דעם פּריגאָוואָר אויף שטיק־שטיקלעך און אָנגעזאָגט זיי, אז טאָמער דערוועגען זיי זיך קלאָגען אויף איהם צום גובערנאַטאָר, זאָלען זיי וויסען, אז ער, דער נייער ספּראַווניק הייסט עס, איז טאַקי דעם גובערנאַטאָר׳ס איין אייגענער פעטער, פון דער מאַמע׳ס צד, און זיין ווייב געהער זיך אָן א שטיקעל קרובה מיט׳ן „מיניסטער אָוונוטרעניך אי וניעשניך דיעל“! . . .

ווער עס האָט גע׳מסר׳ט—ווייסט מען ניט. נאָר די געשיכטע מיט׳ן צעריסענעם פּריגאָוואָר און די מעשיות מיט׳ן גובערנאַטאָר און מיט׳ן „מיניסטער אָוונוטרענניך אי וניעשניך דיעל“ זענען ארויף ווי בוימעל אויפ׳ן וואַסער, און ס׳איז געוואָרען א „דיעלאָ,“ און מע האָט איהם מחילה איינגעזעצט און גע׳משפּט, און דער שפּיץ איז געווען, אז דער בראַווער פעטער ניסעל האָט נעבאַך געמוזט

ווערען א בורח, פשוט, הייסט עס, נעמען און אנטלויפען. עס האט זיך איהם איינגעגעבען, ער איז אנטלאפען, האט זיך פריהער אפגע־וואלגערט א שטיקעל צייט אין אדעס, זיך געמאכט א נייעם פאס מיט א נייעם נאמען, און איז אוועק קיין אמעריקא, אזש קיין קא־נאדא, די ערשטע צייט גוט אויסגעריסען געווארען, נאר אין א פאר יאהר ארום האבען אנגעהויבען געהן פון איהם „לעטערס," אז ער „מאכט א לעבען." שפעטער האט ער אריבערגעצויגען אהין זיין גאנצע משפחה, וועלכע האט אויך געשריבען בריעף, אז „זיי מאכען א לעבען." נאכדעם זענען אנגעקומען פון זיי אלעמען זעהר שענע „פיקטשורעס"—גראפען, אמת'דיגע שררות! נאר ווי אזוי מע „מאכט א לעבען" און ווי אזוי איז בכלל דאס לעבען אין אמערי־קא—דאס האט מען נישט געקאנט פון זיי ארויסבעקומען בשום אופן.

ערשט הערט־העט, אין א יאהר עטליכע און דרייסיג ארום, אינ'ם יאהר 1905־6, אין דער צייט, ווען דער וואס שרייבט די דאזיגע ביאגראפיע האט אליין בעדארפט אריבערוואנדערען איבער'ן ים און איז געקומען בשלום קיין אמעריקא, האט ער זיך אינטערעסירט צו בעקומען געוויזע ידיעות וועגען זיין פעטער, איז ער געוואוירע געווארען, אז דער פעטער ניסעל איז שוין א שוכן־עפר, נאר ער האט איבערגעלאזט א שענעם נאמען און א שען פרמעגען. זיינע קינדער און זיינע אייניקלעך זענען דאס, וואס מע רופט אין אמעריקא א ל ל ר י י ט.

דאס בילד פונ'ם פעטער ניסעל וואלט אבער ניט געווען אינ־גאנצען, ווען מיר זאלען דורכלאזען נאך איין שטריך—אין דעם דא־זיגען מענשען איז אפשר פערלוירען געגאנגען א פאעט; ער האט ליעב געהאט זינגען אידישע ליעדער, אייגענע. אין דער צייט, וואס ער איז געזעסען אין תפיסה, האט ער בעשאפען א ליעד אויף זיך אליין, אין אידיש, נאכ'ן אל"ף בי"ת, און א שענע מעלאדיע דער־צו,—א מעלאדיע, וואס איז זיך צעגאנגען אין אלע איבורים. וויפיעל טאלאנטען זענען ביי אונז אט אזוי פערלוירען געגאנגען, וואס מע ווייסט פון זיי גארנישט! . . .

פינעלע שימעלעם פאָהרט קיין אָדעם.

18.

פינעלע שימעלעס פאהרט קיין אדעס.

שימעלע רעדט מעהר אויף גויעש.—דערצעהלט גרויסקייט פון אפרתיז.—קלויבט זיך אריבער קיין אדעס.—זיין זוהן פינעלע האט איין אפעראציע—איין ארבעסעל אין אויער.—דער אפשייד ווארעמעס.

דעם העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע האט זיך אויסגעוויזען, ווי עס ווייזט זיך אויס מסתמא יעדען אידישען יונגעל, אז זיין שטעדטעל— דאס איז דער מיטעלפונקט פון דער וועלט, דער סאמע נאפעל פון דער ערד, און זיינע אידען— דאך זענען די אויסדערוועהלטסטע ביי גאט, וואס צוליעב זיי איז בעשאפען געווארען די דאזיגע וועלט, און פערשטעהט זיך, אז אין דער שפיץ פון די אויסדערוועהלטסטע שטעהען וועוויק'ס קינדער, די ראבינאוויטשעס, און דער ראש וראשון און דער סאמע שפיגעל, דער סאמע צימעס פון די ראבינאוויטשעס—דאס איז גע־ווים זיין טאטע, נחום וועוויק'ס. ווארום ווער זיצט אין בית־המדרש אויבענאן אין מזרח־וואנד, דער צווייטער פונ'ם רב, ביי'ם סאמע ארון־קודש? צו וועמען קומט מען צום אלעם ערשטען גוט יום־טוב בעטען? און צו וועמען קלויבט מען זיך צענויף אלע שבת־צו־נאכטס אויף מלוה־מלכה, און מע טרינקט און מע זינגט און מע טאנצט און מע הוליעט ביז'ן ווייסען טאג אריין? ניין, נישטא קיין שענערעס פון זיין משפחה. נישטא קיין רייכערעס פון זייער שטוב. נישטא קיין גרעסערער פון זיין טאטען. נישטא קיין פרומערער

פון זיין פעטער פיני. נישטאָ קיין פרעהליכערער פון זיין פעטער ניסעל. און קוקענדיג אויף זיין הויכען טאַטען, נחום וועוויק'ס, אונטער אַ שבת אָדער אַ יום־טוב, אין דער שענער זיידענער קאַפּאָטע מיט'ן ברייטען גאַרטעל און מיט דער נאַפּאָלעאָנקע אויפ'ן קאָפּ; אָדער אויף זיין נידעריטשקער מאַמע, חיה אסתר נחום וועוויק'ס, בעת זי הויבט אויף איהרע איידעלע, ווייסע הענד אַרויף ביי ליכט־בענטשען איבער די גרויסע, הויכע, געבלאָזענע זילבערנע לייכטער, אָדער אויף דער הויכער טשעפּקער באָבע מינדי, ווי זי רעדט זיך אויס מיט גאָט, ווי מיט אַ גאַנץ נאָהענטען שמעלקע, אָדער אויפ'ן פעטער ניסעל דעם גבר, ווי ער האַקט רוסיש ווי אַ עכטער פּאַני — האָט זיך שלום נחום וועוויק'ס האַרץ אַלע מאָל אָנגעפילט מיט פרייד און מיט גדלות קעגען אַנדערע קינדער, און ער האָט געדאַנקט גאָט, וואָס ער האָט געהאַט דאָס גליק צו געבוירען ווערען אין דער דאָזיגער משפחה, אונטער דער דאָזיגער גאָלדענער פּאָהן, וואו ער האָט זיך געפיהלט גליקליך, ווי אַ פּרינץ, און זיכער, ווי אין אַ פעסטונג, ווי אין אַ קייזערליכען פּאַלאַץ.

און אָט האָבען זיך פלוצים די זיילען פון דער פעסטונג געגעבען אַ שאָקעל, דער פּאַלאַץ האָט גענומען איינבויגען זיך אויף אומצופאַלען, און דער גאַנצער כשוף פונ'ם גליקליכען שטעדטעל איז מיט אַמאָל פערשוואונדען געוואָרען. דער יונגער פּרינץ איז געוואוירע געוואָרען, אַז ניט דאָ איז דער נאַפּעל פון דער ערד, אַז ס'איז פאַרהאַן אויף דער וועלט אַ סך, אַ סך גרעסערע שטעדט פון וואָראָנקאָ, און אַז עס געפינען זיך אויף דער וועלט אַ סך, אַ סך רייכערע אידען פון די ראַבינאָוויטשעס. און געוואוירע געוואָרען איז ער אָט דאָס אַלסדינג פון זיין נייעם חבר, פּינעלע שימעלעס, פון וועלכען מיר דערצעהלען דאָ אין קורצען.

אויסער וועוויק'ס קינדער, די ראַבינאָוויטשעס, איז געווען אין וואָראָנקאָ נאָך אַ איד אַ בעל־הבית, פון די נ ג י ד י ם, מיט'ן נאָמען שימעלע. דאָס איז געווען אַ געפּאַקט אידעל מיט אַ קיילעכדיג בייכעל און מיט אַ סימפּאַטיש שמייכלענדיג פּנים, דאָס

מויל א ביסעל אויף א זייט. ער איז געווען ניט אַזאַ גביר, ווי א פערלעבער. „אַ קערבעל איז ביי איהם געווען א ממזר." וויפיעל ס'איז געווען האָט מען פערלעבט. און אז ס'איז ניט געווען, האָט מען געבאָרגט און געליהען און ווייטער געלעבט אַ גוטען טאָג.

אין שטאָדט האָט מען איהם געהאלטען פאר א שטיקעל אפיקורס, ווייל ער האָט געטראָגען א „הענגקאָלנער" און אביסעל שוין צו א קיילעכדיג בערדעל, שטאַרק צוגעפוצט; דערפאר האָט ער אָבער געהאַט איין אָפענע האַנד אויף געבען א נדבה, און אין מיטען דער וואָך, אַז ס'האָט זיך איהם פערגלוסט, האָט ער פעררופען געסט, געמאַכט א סעודה פון דער ברייטער האַנד—חי געלעבט!

מעהר פון אלע ראַבינאָוויטשעס האָט ער ליעב געהאַט דעם פעטער ניסעל, געטראָגען גלייך ווי ער א צעשפּאָלטענע קאַפּאָטע און שטאַרק אונטערגעהאַקטע פאות און ליעב געהאַט, ווי דער שפּאַלער זיידע, רעדען מיט אַ אידען אויף גוֹאיש: „עה ווי סוקינע דיעטי! וואָס באַלאַבעטשעט איהר דברים בטלים? פּאָראַ באָגו מאָליטסאַ!" אַ האַנדשריפט האָט ער געהאַט אַ זעלטענע—א „כתבא רבא," דערפאַר ווייל ער איז געווען אַ „ליוואַק" (געשריבען מיט דער לינקער האַנד, און אלע ליוואַקעס שרייבען אויסגעצייכענט שען—דאָס איז דאָך ידוע). אין דער היים איז ער אלע באָל געווען א גאַסט, נור אויף יום טוב. אָפּגע'יום־טוב'ט, איז ער ערגיץ אוועקגעפאָהרען, מע ווייסט ניט וואוהין, און געקומען אויפ'ן אַנדערען יום טוב און אָנגעבראַכט אַהיים אזוי פיעל מתנות, אז דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געגאַנגען חאָדאָראָם און גערעדט פון שימעלעס מתנות א לאַנגע צייט נאָכדעם.

איינמאָל אונטער א פסח איז ער געקומען פון ערגיץ צופאָהרען און ארויסגעלאָזט אַ קלאַנג, אַז ער פאָהרט ארויס פון וואָראָנקאָ—וואוהין? אָ, ווייט! זעהר ווייט! אַזש קיין אָדעס! „סקאַטינעס, האָט ער געזאָגט, זיצען אָט דאָ, אין אַזאַ העק, טשאָרט וואָס פאַבערי! איהר זאָלט זיין אין אָדעס, וואָלט איהר געוואוסט, פּאָ קראַני מיר, וואָס הייסט אַ שטאָדט! איהר זאָלט א קוק טהון ביי אפרת'ן

אַ קאַנטאָר מיט כּלוזשישטשעס, טשאָרט וואָס פֿאַבערי! וויפֿיעל גאָלד דאָרט וואַלגערט זיך איבער אין איין טאָג, מעגט איהר זיך עס ווינשען פֿערמאָגען אַלע, סוקינע דיעטי, מיט מיר אינאיינעם!...“

דער עולם, פֿערשטעהט זיך, האָט שימעלען אויסגעהערט מיט אָפֿענע מיילער, זיך גע׳חדוש׳ט אויף אפרתי׳ס קאַנטאָר און אויפֿ׳ן געלד, וואָס דאָרטען וואַלגערט זיך איבער אַ טאָג, נאָר הינטער די אויגען האָט מען געמאַכט חוזק סאַי פֿון שימעלען, סאַי פֿון אפרתי׳ס קאַנטאָר. און מעהר פֿון אַלעמען האָט חוזק געמאַכט שמואל־אלי דער נייער רב און חזן, וואָס איז נאָר־וואָס אַראָפּגעקומען פֿון באַרישפּאָלי, אַ יונגערמאַן אַ קלוגער און אַ גרויסער שייגעץ, איין עזות־מחוצף־פּנים. ער האָט געזאָגט: „שפּייט איהם אין פּנים, אָט דעם שימעלען! ערשטענס, פֿאָהרט ער גאָרניט ארוים; והשנית, איז ניט קיין אָדעס, נאָר אַ ביסעל נעהינטער, קיין רזשישטשעוו, און נישט ווייל די היגע מענטשען זענען סקאַטינעס, נאָר פּשוט, ווייל ער איז אַ בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע—חאַ־חאַ־חאַ!“

נאָר ווי אַזוי די מעשה איז, צי אָדעס, צי רזשישטשעוו, צי ווייל די וואָראָנקאָווער מענטשען זענען סקאַטינעס, צי ווייל ער איז אַ בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע,—שימעלע האָט נישט געמאַכט קיין לצנות: ער האָט באַלד נאָך פּסח גענומען אויספֿערקויפֿען דאָס בעל־הבתישקייט פֿאַר האַלב געלד, אַ סך זאַכען האָט ער צעגעבען אומזיסט, אויסגעקליידט די מיידלעך אַזוי ווי די כּלות, און פֿאַר די יונגלעך בעשטעלט ביי ישראל דעם שניידער קורצע וויטיקלעך, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַזאַ גרויסער שטאָדט, ווי אָדעס, און בכדי דאָס שטעדטעל זאָל נאָך מעהר קאָכען, האָט שימעלע בעפֿוילען העני׳ן, זיין ווייב, זי זאָל מאַכען אַ סעודה—מילכיגע וואַרעניקעס, טשאָרט איך פֿאַבערי—פֿאַר דער גאַנצער שטאָדט!

פֿערשטעהט זיך, אַז געקומען אויף דער שמחה זענען אַלע, די גאַנצע שטאָדט, און דער ערשטער איז געווען דווקא שמואל־אלי, דער נייער רב און חזן, וואָס האָט הינטער די אויגען אַזוי חוזק געמאַכט פֿון שימעלען, געמאַכט פֿון איהם גאָר אויסצודרעהען; דערפֿאַר האָט

ער אָבער אין די אויגען איהם אזוי נע׳חנפ׳עט, אז עס האָט פשוט געשלאָגען צו דער גאַל!

אינאיינעם מיט די גרויסע זענען געקומען צו דער סעודה, וואָס שימעלע האָט געמאַכט, אויך קליינוואַרג. נאָר אַנשטאָט דעם, זיי זאָלען זיצען אין שטוב גלייך מיט אַלע, זענען זיי בעסער געווען אין דרויסען ביי די בוידען, זעהען ווי מע פאַקט זיך אין וועג אריין. און שלום נחום ווענויק׳ס האָט זיך מיט דעם יונגסטען פון שימעלעס קינדער, פינעלען, א יונגעל מיט א פערזאָרגט פנים׳על און מיט גרויסע ביינקעוואַטע אויגען, פערקליבען אין איינע פון די בוידען, ארויפגעקראָכען גאַנץ אויבענאַן, זיך בעזעצט און געשמועסט פון דער ווייטער נסיעה, וואָס זיי שטעהט פאָר.

פינעלע שימעלעס איז געווען אין יענער צייט דער סאַמע נע־העגטסטער חבר פון שלום נחום ווענויק׳ס,—און איהם האָט שלום ליעב געהאַט דערפאַר, וואָס ער ווייסט אַלסדינג, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך, וואָרום אחוץ וואָס פינעלע האָט זיך אָנגעהערט א סך מעשיות פון גרויסע שטעדט פון זיין טאַטען, שימעלען, איז ער אליין אויך געווען אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערעיאַסלאַוו, איבער א מעשה מיט איין ארבעסעל.

פינעלע האָט, שפיעלענדיג, געפרובט אריינלעגען איין מאָל איין ארבעסעל אין איין אויער אריין און ארויסנעהמען דאָס פונ׳ם אנדערען אויער. פערשטעהט זיך, אז דאָס ארבעסעל האָט זיך איינ־געשפאַרט, נישט געוואָלט ארויס נישט פון ד ע ם אויער און נישט פונ׳ם אנדערן אויער, און עס האָט בעסער אָנגעהויבען צו וואַקסען ביי איהם אינווייניג און ארויסגערופען אזא קאַפּוועהטיג, אז דער קונדעס האָט געמוזט אויסזאָגען דעם גאַנצען אמת מיט׳ן ארבעסעל. האָט ער פריהער בעקומען א רעכטע פאַרציע שמיץ— „א יונגעלע זאָל ניט לעגען קיין ארבעסלעך אין אויער אריין,“ און דערנאָך האָט מען מיט דרעטלעך און מיט שפיזלעך און מיט „סיר־נעקלעך“ געפאָרקעט איהם אזוי לאַנג אין אויער, ביז מע האָט איהם

געמוזט אָפּפיהרען אין דער גרויסער שטאָדט אריין, קיין פּעריאַס־לאַוו, אויף איין אָפּעראַציע.

פון דער דאָזיגער נסיעה אין דער גרויסער שטאָדט אריין האָט פּינעלע נאָכדעם געהאַט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען גאַנצע פּעק, און ער איז ניט ווילענדיג אויסגעוואַקסען ביי זיינע חברים אין די אויגען מיט א גאַנצען קאָפּ העכער. א קליינינקייט—אַ יונגעל איז אליין געווען אין פּעריאַסלאַוו און אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען אָהן א שעור הייזער מיט בלעך געדעקט, מיט „פּע־שעהאָדען" (טראָטוארען) אויף אלע גאַסען, ווייסע קלויסטערס מיט גרינע קאָפּעקעס און מיט גאָלדענע צלמים, געמויערטע קלייטען, קאַוואַנעס און דינים גאַנצע בערג, עפּעל און בארען אָהן א שעור און אָהן א צאָהל, וואָס וואַלגערען זיך אויף דער הוילער ערד, און סאָלדאַטען, וואָס „מאַרשטירען" אין די גאַסען, און נאָך כדומה אזעלכע חדושים ונפלאות!

פון דעמאָלט אָן זענען פּינעלע שימעלעס און שלום נחום ווע־וויק'ס געוואָרען חבר, נפש אחת, און פּאַר קיינעם איז שימעלעס אָפּפאָהרען פון וואַראַנקאַ נישט געווען אזא קלאַפּ, ווי פּאַר שלום'ען! א חוץ וואָס ער האָט מקנא געווען פּינעלען, וואָס יענער פאָהרט און ער ניט, איז איהם שווער געווען זיך צעשיידען מיט זיין חבר, וועלכען ער האָט ליעב געקריגען ניט ווינציגער ווי זיינע פריהער דערמאָנטע חברים.

ביי זייער לעצטען זעהעניש, פאַר'ן געזעגענען זיך, האָט דער גליקליכער פּינעלע שימעלעס, פיינטשיק אויסגעקליידט און איין אויסגעצוואָגענער, ארייגעלעגט די הענד אין די קעשענים און גענומען מאַכען חוזק פון וואַראַנקאַ.—„וואָס איז וואַראַנקאַ?—אַ העק, א גרוב, א דאָרף, ערגער פון א דאָרף! און די מענטשען?—קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים! וואָס אין אָדעס פערמאָגט איין אפרתי, נאַרעלע, פערמאָגען דאָס ניט אלע וואַראַנקאָווער אידען שוין מיט די נגידים אינאיינעם . . ."

דערנאָך האָט פּינעלע גענומען צו דערצעהלען גרויסקייט פון

זיך און פון זייער משפחה, ווי אזוי זיי וועלען דאָס באַלד געבען א פאָהר ארויס מיט די בוידעו, אז ס'וועט אזש געהן א רויך! און ווי אזוי זיי וועלען זיך עס אביסעל אָנפּאָהרען! און דערנאָך וואָס ס'וועט זיך טהון, אז זיי וועלען דאָס געבען א פאָהר אריין קיין אָדעס! אלע גרויסע לייט וועלען זיי ארויסקומען אקעגען מיט א ברייטען שלום־עליכם און מיט פרישע קוילעטשען און מיט געבראָטענע קאַטשקעס און מיט גוטען ווישניק, און אפרתי וועט אויך זיין דאָרטען . . . .

— ווער איז דאָס דער אפרתי?—פרעגט איהם שלום.

— אפרתי ווייסט דו ניט?—ענטפערט איהם פינעלע ווי א גרויסער.—אפרתי דאָס איז אונזערער א קרוב פון דער מאַמעס צד, א גביר, איין אדיר, א מיליאָנטשיק! איך האָב דאָך דיר געזאָגט שוין, אז וואָס דער איין אפרתי פערמאָגט אין איין קעשעני, נאָרעלע, פערמאָגען דאָס ניט אלע היגע אידען מיט די נגידים אינאיינעם. קאָנסט פערשטעהן, ווי רייך ער איז, אז פאָהרען פאָהרט ער ארויס מיט זעקס פערד „נאשפיץ" און איינער א רייטער פליהט אויף צופריהער. אָנגעטהאָן געהט ער פון קאָפּ ביז די פיס אין זייד און אין סאַמעט, און צוויי טולעפּעס האָט ער: איינער איז א יעגאָטענער און דער אנדערער איז פון פּיזעם. און עסען עסט ער אינדערוואָכען נאָר קוילעטש און נאָר געבראָטענע קאַטשקעס און פערטרינקט מיט'ן בעסטען ווישניק . . .

— און וואָס וועט איהר דאָרטען טהון?—פרעגט איהם שלום און שלינגט די סלינע פון די געבראָטענע קאַטשקעס מיט'ן גוטען ווישניק.

— וואָס הייסט, וואָס?—ענטפערט איהם פינעלע אזוי פראָסט און ערנסט.—וואָס טהוען אלע אידען אין אָדעס? וואָס טהוט אפרתי? אפרתי האָט אייגענע אמבארעס מיט ווייץ, מיין טאַטע וועט האָבען אמבארעס מיט ווייץ. אפרתי האָט א קאַנטאָר מיט מענטשען, מיין טאַטע וועט האָבען א קאַנטאָר מיט מענטשען. און

געלד—געלד וועט זיך אונז שיטען אין די קעשענים פולע זעק! דו שפיעלסט זיך מיט אָדעס? . . .

און פינעלע האָט גענומען דערצעהלען די גרויסקייט פון אפּרתי׳ן און די שענקייט פון דער שטאָדט אָדעס מיט איהרע דריי־עטאַזשנע מויערען. „נאַרעלע, אונזער שטאָדט איז אַקעגען אָדעס, ווי אזוי זאָל איך דיר זאָגען?—ווי, למשל, א פליעג קעגען א קלויסטער, אָדער ווי א מורעשקע קעגען א עלעפאַנט!“

איהר וואָלט געמעגט שווערען, אז ער איז דאָרטען אליין געוועזן און נעזעהן אלסדינג מיט זיינע אייגענע אויגען. זיין חבר האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און געשלונגען מיט דאָרשט איטליכס וואָרט און שטאַרק, שטאַרק מקנא געווען! איין זאַך נאָר איז איהם געווען אביסעל קשה, און ער האָט זיך ניט געפוילט עס א פרעגע טהון ביי זיין חבר פינעלען: ווי באַלד אָדעס איז יאָ אזא טייערע שטאָדט און אפרתי דער מיליאָנטשיק איז זייערער א קרוב, וואָס זשע האָבען זיי געשוויגען ביז אהער? פאַר וואָס זענען זיי פריהער ניט ארויסגעפאָהרען אהינצוצו? . . . דערויף האָט פינעלע אָפּגע־ענטפערט, גאָר קיין סך נישט געטראַכט.

— נאַרעלע! א קרוב מיינסט דו טאַקי א נאָהענטער קרוב— א פעטער? צי א געשוועסטערקינד? צי א מחותן? עס הויבט זיך גאָרנישט אָן! א ווייטער קרוב! אפילו ניט קיין שני שבשלישי. זיי זענען נאָר ביידע, דאָס הייסט אפרתי און מיין טאַטע, פון איין שטאָדט, פון מעזשירעטשקע. מיין מאַמעס מאַמע איז פון מע־זשירעטשקע און אפרתי׳ס טאַטע, זאָגט מען, איז אויך געווען א מעזשירעטשקער . . .

מען קאָן ניט זאָגען, אז פינעלעס ענטפער זאָל זיין א תירוץ מספיק אויף דער פראַגע, וואָס שלום האָט איהם אוועקגעשטעלט. נאָר די צייט איז זיך געגאַנגען און די צוויי חברים האָבען זיך אזוי פערדערט וועגען אָדעס און וועגען אפרתי׳ס יחוס פון מעזשירעטשקע און וועגען נאָך זאַכען, אז זיי האָבען זיך גאָרניט אומגעקוקט, ווי דער פריהמאָרגען איז אוועק. דער עולם האָט שוין דערווייל לאַנג

אָפּגעגעסען די וואַרעניקעס, געווען עפּעס מאָדנע אויפגערוימט, רויט־ליך און פּערשוויצט, און מע איז שוין געשטאַנען ביי די בוידען און געגומען געזעגענען זיך זעהר פריינדליך מיט שימעלען און מיט זיין משפּחה, קושען זיך און ווינשעווען אַלדאָס־גוטס. מעהר פון אַלע־מען האָט זיך געקושט שמואל־אלי דער רב און חזן, געהאַלטען עפּיס מאָדנע די איבערשטע ליפּ, ווי זי וואָלט וועלען לאַכען, און צוגעווינ־שעוועט די אָפּפאָהרענדיגע, ס׳זאָל זיין אין א מזל׳דיגער שעה, און געבעטען שימעלען, ער זאָל זיין אזוי גוט און לאָזען גריסען גאַנץ אָדעס, און אפרתי׳ן—„למען השם, ניט פערגעסען אפרתי׳ן לאָזען גריסען גאָר פריינדליך!“

— פּראַשטשאַוואַיטע, סוקינע ריעטי!—האָט זיך שימעלע פרייליך אָפּגעזעגענט צום לעצטען מאָל שוין פון בויד ארויס מיט׳ן גאַנצען שטעדטעל.—פּראַשטשאַוואַיטע! ניע פּאָמינאַיטע ליכאָם, און לאָז אייך גאָט העלפען, איהר זאָלט זיך ארויסקראַטשקען פון דער דאָזיגער „בלאָטע“ במהרה בימינו—היידאַ!

— היידאַ!—האָט איהם נאָכגעזאָגט אויך פּינעלע, א שטע־הענדיגער אין בויד, האַלטענדיג ביידע הענד אין די קעשענים, ווי א גרויסער, און קוקענדיג אויף זיין חבר שלום מיט ליעבשאַפט און מיט גדלות,—און די בוידען האָבען געריהרט.

און אז די בוידען זענען אוועק, איבערלאָזענדיג נאָך זיך א ריח פון פערד און א גאַנצע וואָנד פון שטויב, האָט זיך שמואל־אלי גע־כאַפּט מיט ביידע הענד ביי די זייטען און האָט אזוי געלאַכט, זיך אזוי געקאַטשעט, גלייך ווי צעהן טויזענד שדים וואָלטען איהם גע־קיצעלט ביי די פּיאַטעס: „חא־חא! קיין אָדעס פאָהרט ער! צו אפרתי׳ן—חא־חא־הא! ! ! . . . “

אין דער מינוט האָט זיך דער פאַלשער שמואל־אלי געקויפט א שונא, א דם־שונא! דאָס איז געווען שלום נחום וועוויק׳ס: איהם איז ניט געווען צום לאַכען. אדרבא, איהם האָט זיך געוואָלט וויינען. ערשטענס, פערלוירען א חבר—פּינעלען. צווייטענס, די קנאה: יענער פאָהרט אוועק. און וואוהין? אזוי ווייט! אַזש קיין אָדעס!

און וועל כולם—און דאָס איז דער עיקר—וואָס דאָס אַמאָליגע שענע חנ'עוודיגע שטעדטעל וואָראָנקאָ איז עפּיס ווי קלענער געוואָרען, קלענער און נידעריגער און טונקעלער, און עס האָט מיט אַמאָל אָנ־געוואָרען דעם גאַנצען חן, מיט'ן גאַנצען גלאַנץ און מיט'ן גאַנצען כשוף, און עס האָט איהם פּערקלעהמט ביי דער נשמה, און ער איז א בעטריבטער, א פערביטערטער, מיט א צעוועהטיגט הארץ אוועק אין חדר אריין . . .

נ. ב. אין א צייט ארום, עס זענען אוועק יאָהרען און יאָהרען, האָט זיך ארויסבעוויזען, אז שמואל־אלי דער חזן האָט ניט אומזיסט אזוי געלאַכט: שימעלע איז אריבערגעפאָהרען מיט זיין געזינדעל נישט קיין אָדעס, נאָר קיין ר ז ש י ש ט ש ע ו ו , א קליין שטעדטעל אין קיעווער גובערניע, גאָרניט אזוי שטאַרק ווייט פון וואָראָנקאָ. צו וואָס האָט איהם געטויגט דער אָנשטעל פון אָדעס און פון אפרתי'ן—דאַרף מען פרעגען ביי זיינע קינדער, ווארום שימעלע איז שוין לאַנג אויף דער וועלט נישטאָ.

משנה מקום — משנה מזל.

19.

משנה מקום — משנה מזל.

עם האלט ביי פערלאזען כתרילעווקע.—הערסעל מיט דער סין טהוט אן דעם שותף א ספאדיק.—דער באבע מינדי׳ס תכריכים.

פון וואנען דאס האט זיך גענומען—קאן דער פערפאסער פון די דאזיגע בעשרייבונגען נישט זאגען. נאר שימעלע האט געמאכט דעם ערשטען פעטשאטעק. תיכף נאך זיין ארויספאהרען האבען די איבעריגע וואראנקאווער בעלי־בתים אויך גענומען שמועסען פון „משנה מקום—משנה מזל“ און פון אריבערפעקלען זיך אין אנדערע גרעסערע שטעדט: ווער קיין באריספאלי, ווער קיין רזשישטשעוו, ווער קיין וואסילקאוו און ווער נאך ווייטער.

אויך אויף נחום וועוויק׳ס האבען זיינע קינדער געהערט דערצעהלען בסוד סודות, אז ער קלויבט זיך אריבער אין גיכען צוריק קיין פערעיאסלאוו, אין דער גרויסער שטאדט, פון וואנען ער איז אמאל אריבערגעפאהרען אהער, קיין וואראנקא, בעת די קינדער זענען נאך געווען גאר קליינינקע, און אויסגעלאזט האט מען דעם סוד מיט די ווערטער: „משנה מקום—משנה מזל . . .“

ביי די קינדער האט דאס פערעיאסלאוו אויסגעזעהן מורא׳דיג גרויס און פול מיט חן און פול מיט סוד. „פערעיאסלאוו איז א מקום־פרנסה,“—אזוי האבען צווישען זיך געשמועסט די גרויסע, און קליינווארג האבען זיך צוגעהארכט צו די שמועסען, נאך ווינציג פערשטאנען, נאר געפיהלט האבען זיי, אז דאס פערעיאסלאוו איז

עפּיס אַ גוטע זאַך, האָבען זיי געקליבען תענוג און צו גלייכער צייט האָט זיי באַנג געטהאָן זיך שיידען מיט'ן קליינעם שטערטעלע, וואו זיי האָבען פערבראַכט זייערע בעסטע קינדערשע יאָהרען, די סאַמע גאָלדענע צייט פון זייער יוגענד.

„וואָס וועט זיין—האָט זיך דער קליינעם שלום געטראַכט— מיט דעם וואָראָנקאָווער אַלטען בית־מדרש, אַז אַלע אידען וועלען זיך צעפאָהרען? ווער וועט זיצען אויף זייערע ערטער אין מזרח־זייט? און דער באַרג, וואָס אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָס וועט זיין מיט איהם? און מיט די אידישע קלייטען? און מיט'ן אוצר?... ניט שוין־זשע וועט פערלוירען געהן אַזא גוטס, וואָס ליגט אָנגע־גרייט פון אידענס וועגען טיעף אין דער ערד אַזוי פיעל יאָהרען? ניט שוין־זשע וועט דאָס אַלסדינג אונטערגעהן, כלה ונאבד ווע־רען?!...“

וויפיעל מע האָט זיך ניט געהיט פאַר די קינדער ניט רעדען אין שטוב „אַזעלכע זאַכען,“ האָבען זיי דאָך געכאַפּט ווערטער: „משנה מקום משנה מזל...“ „פרנסה איז געשלאָגען...“ פאַר וואָס אַז מע איז משנה דעם מקום איז מען משנה דעם מזל?... און וואָס איז, איינגענטליך, אַזעלכעס פרנסה און ווי אַזוי „שלאָגט“ מען זי?—דאָס האָבען קליינוואַרג נאָך ניט אַקוראַט פערשטאַנען. נאָר לויט די מינע, וואָס די גרעסערע האָבען בעת מעשה געמאַכט, האָבען די קלענערע זיך אָנגעשטויסען, אַז עפּיס טהוט זיך, עפּיס קומט פאַר... שטענדיג אַ שטילער, אַ רוהיגער, אַ בעל מרה־שחורה, איז נחום וועוויק'ס געוואָרען נאָך מעהר שטיל און נאָך מעהר מרה־שחורה'דיג. תמיד איין איינגעבויגענער, איז ער געוואָ־רען נאָך מעהר איינגעבויגען. אויפ'ן הויכען ווייסען שטערן האָ־בען זיך אויסגעלייגט נאָך אַמאָל אַזוי פיעל קנייטשען, ווי פריהער. אינצווייען פלעגט ער זיך פערשליסען מיט'ן יונגערען ברודער, מיט'ן פעטער ניסל'ען, רויכערען אַ פּאַפּיראָס נאָך אַ פּאַפּיראָס און עפּיס נור גע'סוד'עט זיך און נור געשטיקט זיך... מע האָט דעם לעצ־טען ווינטער אויפגעהערט ביי די ראַבינאָוויטשעס פראַווען מלוה־

מלכה׳ם פאר דער גאנצער שטאָדט. דעם לעצטען שמחת־תורה און שמיני־עצרת האָט מען אפילו נאָך געהוליעט, דער פעטער ניסעל האָט אפילו זיך נאָך געביטען מיט׳ן סטאנאָוואי מיט די היטלען און כלומרשט געטאנצט מיט איהם אויפ׳ן דאך אויך—נאָר ס׳איז שוין געווען ניט דאָס הוליען און ניט דאָס טאנצען, וואָס פריהער. אפילו די מוהמע האָדעל איז געוואָרען געלאָסען, פערלוירען א סך פון איהר גיפט . . . עפּיס איז די גאנצע משפּחה געוואָרען ווי צעשרויפען. נאָר איין באבע מינדי האָט זיך נאָך געהאלטען שטאלץ, ווי א דעמב. די אייגענע ריינקייט און טשעפּקעקייט, וואָס פריהער. די אייגענע ציכטיגקייט און זויבערקייט, וואָס אלע מאָל. נאָר די שבת־אויב־סטען זענען געווען, דאכט זיך, שוין ניט די, וואָס תמיד. די עפּע־לעך א ביסעל צוגעפּרוירען און צוגעלעגערט און א ביסעלע ווי אונ־טערגעפוילט, די ניסלעך פּייפּעדיג, און אין די פייגען האָבען זיך פערפלאָדעט ווערעם . . . געדאַווענט און געבענטשט האָט די באבע מינדי ווי פריהער, געשמאַק און הויך אויף א קול, ווי א מאנסביל, פון איהר גרויסען ציכטיגען קרבן־מנחה ארוים, און אויסגעשמועסט זיך מיט׳ן רבונו־של־עולם. נאָר ס׳איז שוין געווען ניט דאָס דאווּ־נען און ניט דאָס אויסשמועסען זיך מיט גאָט. עפּיס האָט זיך גע־טהאָן אין דער משפּחה, עפּיס איז פאָרגעקומען ביי די ראבינאָ־וויטשעס א מין סוד . . .

אזוי האָט זיך עס געצויגען א גאנץ ווינטער, ביז עס האָט פּלו־צים אויסגעזעצט דער בלאָטער, דער אמת איז ארויף ווי בוימעל אויפ׳ן וואסער, און די גאנצע שטאָדט איז געוואוירע געוואָרען פונ׳ם סוד, אז נחום וועוויק׳ס שותף פון דער פּאָסעסיע, א איד איין אָנגעפּעלצטער מיט א רויטער נאָז (הערשעל האָט ער געהייסען, נאָר ווייל ער האָט ניט געקאָנט ארויסרעדען קיין שין, נאָר א סין, האָט מען איהם א נאָמען געגעבען „הערסעל מיט דער סין“), האָט זיין שותף נחומ׳ן בדיל־הדל געשטעלט, פּשוט בע׳גנב׳עט, און חוץ לזה האָט ער איהם נאָך שטילערהייד אויסגעדונגען פון דער פּאָסע־סיע! איז געוואָרען א ויצעקו אין שטאָדט: „סטייטש, רב נחום,

וואָס שווייגט איהר איהם? פאַר וואָס נעמט איהר איהם ניט צום רב, צו מענטשען?" נאָר אַז ס'איז געקומען צום רב און צו מענטשען, האָט דער דאָזיגער הערסעל מיט דער סין זיך אויסגעלאַכט און אַרויסגערעדט זיך עפּים מורא'דיג גראָב (און דוקא מיט דער סין, ווי זיין שטייגער איז), ס'איז גאָר אַ בזיון דאָס פאַר'ן מויל צו ברענגען . . .

— אַ יונגאַטש קען!—האָט דער פּעטער ניסעל גע'טענה'ט, געמאַכט מיט די הענד און געררויכערט מורא'דיגע גראָבע פּאַפּיראָסען, און ער האָט זיך געשוואוירען, אַז זיין נאָמען וועט ניט הייסען ניסעל, אויב ער וועט אָט דעם שייגעץ, דעם הולטיי, דעם גראָבען יונג מיט דער סין; ניט אַריינפּאַקען אין אַסטראָג אַריין, ווינציג־סטענס, אויף פינף און צוואַנציג יאָהר!

— וואָסער פּאַקען? וואָסער אַסטראָג? וואָסערע פינף און צוואַנציג יאָהר?—אַזוי האָט איהם דער עלטערער ברודער, נחום, אָפּגעקיהלט מיט אַ ביטערען שמייכעל און אויך פערוויכערט אַ גראָבען פּאַפּיראָס.—מע האָט מיר אָנגעטהאָן אַ ספּאָדעק און מע מוז איצטער פאָהרען צוריק קיין פערעיאַסלאַוו. משנה מקום—משנה מזל . . .

דאָס זענען געווען קלאָרע דבורים, וואָס חברה האָבען פערשטאַנען, כאָטש איין זאַך איז זיי נאָך געווען אביסעל ניט אַזוי פערשטענדליך: פון וואָסער אַ „ספּאָדעק" האָט זיך דאָ גערעדט? צוגעהן צום טאַטען און פרעגען—דערויף האָט קיינער נישט געוואַגט. צופיעל דרך ארץ האָט מען געהאַט פאַר אַ טאַטען, מע זאָל צוגעהן צו איהם פרעגען: „טאַטע, וואָס פאַר אַ ספּאָדעק האָט מען דיר אָנגעטהאָן?" די קינדער האָבען נאָר געזעהן, אַז דער טאַטע צאַנקט, געהט איינגעבויגען. יעדער זיפץ און יעדער קרעכץ רייסט אויס אַ שטיק הארץ.

— איהר וועט דאָ בלייבען איבער'ן זומער לערנען, אַנ'עבירה אין מיטען זמן אייך אָפּצורייסען, און אם ירצה השם אויף סכות וועט מען שיקען נאָך אייך אַ פוהר, וועט איהר קומען צופאָהרען.

אזוי האָט נחום וועוויק'ם געגעבען צו וויסען די קינדער איינ־מאָל אין א זומערדיגען טאָג, און צו זייער שטוב זענען צוגעפאָהרען צוויי בוידען, פונקט אזוי ווי דעמאָלט צו שימעלען, און מען האָט זיך גענומען פאקען אין וועג און געזעגענען זיך מיט דער שטאָדט. ס'איז אָבער געווען ניט דאָס פאקען זיך און ניט דאָס געזעגענען זיך און ניט די פריילינבע ווארעניקעס, וואָס ביי שימעלען. עפּים האָט זיך א בעזונדערער טרויער אויסגעגאָסען אויף אלעמען און א מרה־שחורה איז געלעגען אויף אלע פּנים'ער. די גאַנצע שטאָדט האָט מיטגעפיהלט די ראבינאָוויטשעס. „זאָל זיי גאָט העלפען — משנה מקום משנה מזל — נעבאך א רחמנות!“ — אזוי האָט מען גע־שמועסט הינטער די אויגען, און די קינדער האָבען נאָך ווינציג וואָס פערשטאַנען פאר וואָס און אויף וועמען איז עס אזא רחמנות . . . אויב שוין יאָ א רחמנות, איז עס געווען אויף דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויף די עלטערע יאָהרען בעדאַרפט צונויפלעגען איהר קאסטען, זיך פאקען אין וועג אריין. יונגוואָרג האָבען דערוויייל געהאָט א געלעגענהייט כאפּען א קוק, וואָס ביי דער באָבע אין קאסטען טהוט זיך: אויסער די זיידענע אויסגעפרעסטע טיכעלעך, וואָס זענען גע־לעגען אויסגעלעגט צווישען די בלעטער פון קרבן מנחה, אויסער די יום־טוב'דיגע זיידענע מלבושים און סאמעטענע רעזעוואָלקיס, עפּים מאָדנע געניייהטס, מיט קורצינקע ארבעלעך און פייענע עקלעך — אויסער דעם גוטס און האָב, איז דאָרט געלעגען ווייט־ווייט אין א ווינקעלע זעהר א סך וויים־שטאָף. דאָס איז געווען דער אלטער'ס תכריכים, וואָס זענען געלעגען ביי איהר צוגעגרייט פון וויים איך ווען אָן אויף איבער הונדערט יאָהר, אז ט אַ מ ע ר וועט זי שטאַרבען, זאָל זי ניט דארפען אָנקומען צו א קינד . . . דאָס האָ־בען געוואוסט אלע; פון דעסטוועגען האָבען חברה געהאָט א האָרץ א פרעג צו טהון ביי דער באָבע: „צו וואָס בעדאַרף זי האָבען אזוי פיעל ווייסע מאַטעריע? . . .“ דער פרעגער איז געווען נישט קיין אנדערער, נאָר דער קלענסטער פון אלע אין וואוקס און דער גרעסטער פון אלע אין שקאָצעריי, דער שרייבער פון די דאָזיגע זכרונות.

ער האָט דערפֿאַר בעקומען פֿון דער באָבע אַ שען ביסעל מוסר און זי האָט איהם נאָך צוגעזאָגט צושטעלען אַ בענקעלע פֿאַר'ן טאַטען. זי קלויבט זיך שוין פֿון לאַנג, האָט זי געזאָגט, אויף דעם קליינעם „לץ.“ זי ווייסט, זאָגט זי, גאַנץ גוט, אַז ער מאַכט איהר נאָך הינ־טער די פּלייצעס, ווי אַזוי זי דאַווענט און ווי אַזוי זי בענשט (און דאָס איז דוקא געווען איין אמת). זי וועט דאָס שוין אַלסדינג דער־צעהלען, אַלסדינג! זי וועט זיך שוין קיהלען דאָס האַרץ! . . . צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז ווער־וואָס? די באָבע האָט אפילו ניט אָנגעהויבען צו דערצעהלען. אדרבא, פֿאַר'ן אוועקפֿאָהרען, אַז ס'איז געקומען צום געזעגענען זיך, האָט זי זיך צעקושט מיט יעדען קינד בעזונדער. ווי נאָר אַ מאַמע קאָן זיך קושען, און געוויינט, ווי נאָר אַ מאַמע קאָן וויינען. און שפּעטער, אַז מע האָט שוין בע־דאַרפֿט טאַקי זעצען זיך פֿאָהרען, האָט זי צום לעצטען מאָל זיך אָפּגערופֿען צו די קינדער:

— זייט זשע געזונט, קינדערלעך! גאָט זאָל העלפֿען איהר זאָלט דערלעבען אַלע צו געהן נאָך מיין לויה . . .

אזא מין ווינשעוואַניע!

דער עולם צעקריכט זיך.

20.

דער עולם צעקריכט זיך.

שמואל אלי שפּיעלט אין שאַך.—דער עולם קומט זיך געזעגענען.—ווייבער מיט פערוויינטע אויגען פּיסקלען זיך.—מע דאַרף זיין פון אייזען מע זאָל ניט לאַכען.

דער טאָג פון נחום וועוויק׳ס אוועקפאָהרען איז געווען פאַר דער שטאָדט אַ תשעה־באב און פאַר די קינדער—אַ שמחת־תורה: אַ קליינינקייט אַזאַ יום טוב? ערשטענס,—לערענט מען ניט. ווער וועט דאָס געהן אין אַזאַ טאָג אין חדר אריין? און צווייטענס, איז גלאַט לעבעדיג—מע קלויבט זיך, מע פּאַקט זיך, מע רוקט שאַפעס, עס קלינגען גלעזער, גאָפּעלמעסער, עס קומען בוידען, און עסען עסט מען ווי ערב פּסח, בהפזונדיג! היינט די פּאָר גראָשענס, וואָס מע וועט בעקומען „אַטיזנע“ (אָפּפאָהר־געלד)? דערווייל זעהט מען עס נאָך נישט. דערווייל קומען נאָך בעלי־בתים זיך געזעגענען. דאָס הייסט, זיי קומען, מע זאָל זיי זאָגען „זייט געזונט,“ וועלען זיי זאָגען „פאָהרט געזונט“ און אָנווינשען דערביי אָהן אַ שעור גוטע זאַכען, ווי געזונד און הצלחה און מזל און אַלדאָס גוטס.

פריהער פון אַלע איז געקומען שמואל־אלי דער רב און חזן. שמואל־אלי איז איין אָפּטער איינגעהער צו די ראַבינאָוויטשעס. ער קומט אַלע טאָג. ווי איין עהרליכער איד לאָזט נישט דורך דאַווענען, אַזוי לאָזט ער נישט דורך קיין שאַך שפּיעלען מיט רב נחום. שפּיעלען אַ שאָך איז ביי איהם אַ פערגעניגען. געווינען ביי רב נחום׳ען אַ שאַך

איז ביי איהם א גליק. א מאָדנע טבע ביי דעם שמואל־אלי'ן: פערשפּיעלט ער—שרייט ער, געווינט ער—שרייט ער. נאָר געווי־נען געווינט ער זעלטען. מעהרסטענטהיילס פערשפּיעלט ער. און אז ער פערשפּיעלט, שרייט ער, אז ער האָט געהאַט אַ טעות, אַז ער איז געגאַנגען נישט מיט דעם ציגעל, וואָס ער האָט געוואָלט, און אז ער זאָל געווען געהן אנדערש, וואָלט דער אנדערער פער־שפּיעלט!...

ביי אַזאַ שפּיעל, אַז ס'איז געזעסען דער פעטער ניסעל, האָט ער נישט געקאָנט ליידען. האָט ער געפּרעגט שמואל־אלי'ן: „וואָס שרייט איהר?" דער טאַטע נחום איז אָבער ניט געווען אַזאַ מענש. ער האָט רוהיג אויסגעהערט שמואל־אלי'ן, ווי ער קאָכט זיך, פּאַוואָ־לינקע געשמייכעלט זיך אין באָרד אריין און געשפּיעלט ווייטער. די מאַמע חיה־אסתר איז געווען אויסער זיך: אין אַזאַ צייט, אַ שעה פאַר'ן אַוועקפאָהר, זעצט מען זיך אַוועק שפּיעלען אין שאַך? „דאָס לעצטע מאָל, חיה־אסתר, געזונט זאָלט איהר זיין! איהר פאָהרט אַוועק, דער עולם צעקריכט זיך, קיינער בלייבט ניט, מיט וועמען וועל איך שפּיעלען אין שאַך?"

אַזוי בעט זיך שמואל־אלי דער חזן און פערשאַרט דאָס היטעל אַרויף, נעהמט זיך צו דער אַרבייט און הויבט שוין אָן צו קאָכען זיך און צו שרייען, אַז ניט אַזוי איז ער געגאַנגען, ווי ער האָט גע־וואָלט, און נחום שמייכעלט און לאָזט איהם געהן אנדערש.

דאָס שפּיעלען געהט אָבער ביי זיי ניט ווי אַלע מאָל. עס קומען אַלע מינוט צוגעהן נייע מענשען זיך געזעגענען. מע קאָן ניט זיין אַזוי גראָב און מע מוז איבעררייסען אין מיטען שפּיעלען, אַז עס קומט צוגעהן אַזאַ איד אַ שכן, ווי רב אייזיק, ער מעג טאַקי האָבען אַ ציגען בערדעל און דאַווענען אויף אַ דין קול'כעל, איז ער אָבער אַ ליבאַוויטשער חסיד און זעהר איין עהרליכער איד. צי, אַ שטייגער, באַלד נאָך איהם איז געקומען דן. דן איז אַ יונגער מאַן מיט ווייסע האָר, דאָס הייסט געל, נאָר־געל, ווי פלאַקס. ער איז בטבע אַ שווייגער, רעדט נישט מיט קיינעם. נאָר איצט, אַז רב

נחום פאָהרט ארויס פון וואָראָנקאָ, האָט זיך דן צערעדט. ער וואָלט אפילו געוועזן, זאָגט ער, אויך ארויספאָהרען, ער זאָל האָבען וואו־הין. כאַפּט דאָס דער רוח! ער וואָלט א בעלן געוועזן פערקויפען זיין געשעפט, ער זאָל האָבען וועמען. כאַפּט דאָס דער רוח! . . . שמואל־אלי קוקט אויף איהם, ווי א גזלן, און דן הערט נישט אויף צו שיטען מיט ווערטער. א מענש האָט זיך צערעדט! אַנשוויגען ווערט ער ערשט דעמאָלט, ווען עס קומען צוגעהן אַנדערע זיך גע־זעגענען. און קומען קומט די גאַנצע שטאָדט, איינס נאָכ׳ס אַנ־דערע. פריהער אידען, דערנאָך ווייבער. אַלע אראָפּגעלאָזט די נעז, אַלע פערזאָרגט. אַנדערע פערוויינט. איין אידענע האָט גע־בראַכט צוטראָגען די קינדער מאָנפּאַסיע־קאָנפעקטען. א אידענע א צדקנית! . . .

שטאַרק פערוויינט זענען די צוויי ווייבער, וואָס האָבען חתונה געהאַט ביי די ראַבינאָוויטשעס אין שטוב. דאָס זענען „פרומע די מויד“ מיט׳ן בלינדען אייגעל און „פייגעלע אשמדאי.“ די צוויי האָבען אזוי שטאַרק געווישט די אויגען און געשנייצט די נעזער און געמאַכט אזעלכע מאָדנע פּיסקעס, אז שלום, דער קליינער „ליץ,“ האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען און האָט זיי ביידען, טאַקי דאָ אויפ׳ן אָרט, הינטער זייערע פּלייצעס, קונציג נאָכגעמאַכט מיט די זעלבע פּיסקעס און מיט׳ן זעלבען שנייצען די נאָז, און חברה קליינ־וואַרג האָבען אַלע מאָל אויסגעשאָסען א הילכיגען געלעכטער. האָט זיך אַנגעהויבען א חתונה: „וואָס איז דער געלעכטער?“ די מאַמע חיה־אסתר, א אידענע בכלל א בייזע, און דערצו נאָך פערצאָרעגט און פערטאַרעראַמט פונ׳ם אוועקפאָהרען, האָט אוועקגעוואָרפען אַלע ארבייט און אויסגעלאָזט איהר צעוויטיגט האַרץ צו די קינדער; זי האָט געוואָלט נאָר דערגעהן דעם שכל: „וואָס איז דער געלעכ־טער? און וואָס איז די גדולה?“ . . . איז פרומע די מויד איהר געקומען צו הילף און געזאָגט, אז זי וועט געהן שווערען ביי א „ריי־ניגקייט,“ אז דאָס שטאַמט פון אָט דעם קליינעם וועוריק, דעם סאַמאָוואָליץ, דעם זולל־וסובא׳ניק, דעם איוואַן פּאָפּעריל׳ע, דעם

ימח שמו'ניק, דעם אויסוואורפלינג, דעם כל־בו'ניק . . . דאָס האָט זי געמיינט נישט קיינעם, נאָר דעם מחבר פונ'ם דאָזיגען בוך, וואָס איז געשטאַנען בעת מעשה א נעבאַכעל, גאָט די נשמה שולדיג! עס קאָן זיין. אז ער וואָלט געכאַפּט א רעכטע „אַטיזנע" פון דער מאַמע, ווען עס מישט זיך ניט אריין די אַלטע באָבע מינדי און לאָזט איהם ניט אויס פון מזומנע פעטש. דערזעהן, אז מיט איהר אייניקעל האַלט עס שמאָל, האָט זיך די באָבע מינדי אָנגערופען צום גאַנצען עולם:

— קינדערלעך! ביי אונז איז א מנהג פון קדמונים, אז איי־דער מע געזעגענט זיך פאַר'ן אוועקפאָהרען, בעדאַרף מען זיך צו־זעצען כאָטש אויף איין מינוט . . .

די באָבע מינדי האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער פער'יתומ־טער קאַנאַפּע, וואָס צום איבערפיהרען איז זי געווען צו אַלט און פאַרקויפען איז ניט געווען ווערען, און דער גאַנצער עולם האָט זיך אוועקגעזעצט נאָך איהר, און ס'איז געוואָרען א ווייַלע שטיל, כאָטש א פליעג דורכצופליהען. דערנאָך איז געקומען דער לעצטער אקט, דער סאַמע שווערסטער—דאָס געזעגענען זיך און דאָס קושען זיך, און דאַנקען גאָט—מען איז דאָס אויך איבערגעקומען. די בוידען זענען גרייט. נאָך אמאָל „זייט געזונט!" און נאָך אמאָל „פאָהרט געזונט!" און ווידער אמאָל א ווישעניש פון אויגען און א שנייצען פון נעזער און פּיסקעס, פּיסקעס! גוואַלד, רבונו של עולם! גער האַלט זיך איין און מאַך ניט נאָך די ווייבער, ווי זיי קרימען זיך, ציטערען מיט די גוידערס און מאַכען פּיסקעס! . . . זיי לאָזען אפילו ניט געזעגענען זיך, ווי עס געהער צו זיין. עס ווערט מיט אמאָל שטאַרק אומעטיג אויפ'ן האַרצען. א רחמנות אויפ'ן טאַ־טען, א רחמנות אויף דער מאַמע, א רחמנות אויף דער באָבע מינדי. אָט טראָגט מען איהר אַלטען מיט אייזען געקאָוועטען קאַסטען; דאָרט ליגען איהרע ת כ ר י כ י ם . . . עס טהוט א צופּ, א נעהם אָן ביי דער נשמה. עס גלוסט זיך א וויין טהון. ובפרט, אז מע זעהט, אז אזא מענש, ווי דער פעטער ניסעל, ווישט אויך די אויגען,

אז קיינער זעהט ניט . . . דער פעטער ניסעל זאָל ווײנען? ווי קומט עס? . . . דער טאַטע רופט צו די חברה איינציגװייז, נעהמט ארויס פון בייטעלע צו זילבערנע מטבעות. די מאַמע אויך. און די באבע מינדי האָט נאָך פון פריהער אָנגעגרייט איטליכען בעזונ־דער אין א פּאַפּיערעל קליינגעלד—אחת לאחת וועט דאָס זיין א רעכטע מטבע! גאָט זאָל העלפען, די בוידען זאָל שוין ריהרען. אָט האָבען זיי געריהרט. די רעדער קויקלען זיך. דער עולם האָט זיך געגעבען מיט אמאָל א שטופּ: „פאָהרט געזונט! זייט מצליח!" פון דער בויד ארויס קוקט זיך אום די באבע מינדי, גלייך ווי זי וואָלט וועלען נאָך אמאָל, צום לעצטען מאָל, געבען א קוק אויף דעם אָרט, וואָס זי האָט פערלאָזט אויף שטענדיג, אויף אייביג . . . עס נעמט זיי ווידער אָן איין אומעט און דער געפיהל פון רחמנות כאַפּט זיך אויף נאָך אמאָל ביי זיי אויף א ווײלע און ווערד פערלאָשען— עס ווילט זיך איבערצעהלען דאָס ביסעל מינץ . . .

* * *

פונ׳ם גאַנצען טאַרעראַם מיט׳ן גאַנצען האַרמידער האָט זיך סוף כל סוף אויסגעלאָזט א שטילשווייגעניש. די בוידען זענען אוועק, איבערגעלאָזט נאָך זיך א גערדיכטען שטויב, א ריח פון סמאָלע און א מאָדנע פוסטקייט. דער עולם האָט גענומען ביסלעכווייז, איינציגווייז, ווי פערשעהמט, זיך צעגעהן, דער אהער, דער אהין, עפּיס גלייך ווי די אָפּגעשמיסענע. דער פעטער ניסעל—יענער איז גאָר אַנטרונען געוואָרען. געבליבען שפּעטער פון אַלע איז שמואל־אלי דער חזן. ער איז נאָך לאַנג־לאַנג געשטאַנען און נאָכגעקוקט די אָבגעפאָהרענע, פערשטעלט מיט דער האַנד די אויגען פון דער זונן, וואָס האָט באמת גאָר ניט אזוי שטאַרק געבראָטען און גאָר ניט אזוי שטאַרק געשיינט. דערנאָך האָט ער מיט א ביטער שמייכעלע א זאָג געגעבען צו זיך אליין: „ד ע ר ע ו ל ם צ ע ק ר י כ ט ז י ך, א ז ו י ו ו י ו ו ע ר ע ם . ."

און ער האָט אויכגעשפּיגען.

גערגעלע־גנב.

21.

גערגעלע-גנב.

משה דער שוחט—א צדיק.—גע־געלע—א בחור מיט א צעשפאלטענער ליפ.—די קונסט פון גנבה׳נען עפּעל.—געפּאַקט ביי דער פּושקע טאַבאַק.—דעם רבינס טוידט.

דאָס דאַרף מען פערשטעהן, אז איבערגעלאָזט האָט מען קליינוואַרג אין שטעדטעל עפּיס ניט גלאַט אזוי אויף הפקר. דער פאָטער האָט פאַר זיי געזוכט א מלמד מיט א מדריך, איין אפּיטרופּוס, אינאיינעם. דאָס הייסט: די קינדער זאָלען ביי איהם אי לערנען, אי עסען קעסט, און דער רבי זאָל אויף זיי השגחה געבען. און עס איז איהם אָפּגעראָטען ארום און ארום. דער רבי מיט׳ן אפּיטרופּוס מיט׳ן בעל־משגיח, וואָס ער האָט געפונען פאַר זיינע קינדער, איז געווען איין אויסגעשפּיעלטער, א געראָטענער, טאַקי דעם אלטען וואָראָנקאָווער שוהט׳ס א זוהן, משה דער שוחט.

דאָס איז געווען א זיידענער יונגערמאַן, א צאַצקע, א מופלג בתורה און א שענער בעל־תנ״ך און גלאַט א דימענט פון א מענשען. דער חסרון איז אָבער געווען, וואָס אָט דער רבי איז געווען נישט קיין געזונדער און בטבע שוין צו א גוטער, צו א ווייכער, געגאנגען מיט זיינע תלמידים אויף א נייעם דרך—ניט מיט שמיץ, נאָר מיט גוטע ווייכע וואַרעמע רייד, צו וועלכע די קינדער זענען גאָר ניט געוואוינט געוואָרען, און דעריבער טאַקי האָבען זיי אָפּגענאַרט דעם רבי׳ן פון קאָפּ ביז די פּיס, מחילה געפיהרט איהם אין באָד אריין: ניט געדאַווענט און ניט געלערענט, און שפּעטער־צו, אז משה דער שוחט איז שוין גאָר גוט קראַנק געוואָרען. בעקומען די „דאַר" און

אוועקגעלייגט זיך, האָבען חברה אָנגעהויבען ארומצוגעהן פּוסטע־פּאַס, שלאָגעןביידעקעס, זיך חבר'ען מיט גערגעלע־גנב, א יונגעל א יתום און א באָרוויכער, מיט ממזר'ישע אויגען, מיט א צעשפּאָל־טענער ליפּ — א רעכטער באָסיאַק! זיין אמת'ער נאָמען איז געווען גרשון, נאָר דאָס האָט איהם זיין מאַמע, שרה־פייגע די קעכין, זאָגט ער, אזוי פערצוויגען, און דעם נאָמען „גנב" האָט איהם שוין צוגע־לייגט, זאָגט ער, זיין שטיעף־טאַטע, יוסף־מאיר דער העקער, כאָטש ער האָט נאָך דעמאָלט, זאָגט ער, ביי קיינעם קיין זאַך ניט אוועקגע־גנב'עט. מע זאָל איהם ניט געווען, זאָגט ער, א נאָמען געבען גנב, וואָלט ער אפשר קיין גנב קיינמאָל ניט געוואָרען. איצט וועט ער שוין, זאָגט ער, זיי אויף־צו־להכעיס ווערען א גנב — הלואי עס זאָל נור זיין וואָס צו גנב'ענען! . . .

אזוי האָט זיך גערגעלע־גנב בעריהמט גאַנץ ערנסט און מיט א מינע פון א גרויסען פּאַר שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז געווען איבערראַשט פון'ם יונגעל מיט די קלוגע אויגען און מיט דער צע־שפּאָלטענער ליפּ. זייער בעקאַנטשאַפט האָבען זיי געשלאָסען טאַקי ביי משה דעם שוחט אין חדר. א גאַנצע וואָך איז משה דער שוחט געווען א מלמד, נאָר דאָנערשטאָג איז ער געווען א שוחט, און אלע ווייבלעך און אלע מיידלעך האָבען זיך דעם דאָנערשטאָג'דיגען טאָג צענויפגעזאַמעלט מיט זייערע עופות, גענז און קאַטשקעס. צווישען זיי איז געווען איינער א בחור'ל מיט א צעשפּאָלטענער ליפּ — דאָס איז געווען גע־רגעלע — אויך מיט איין עוף, וואָס די מאַמע די קעכין האָט דורך איהם געשיקט צום שוחט קוילען אויף שבת. זי־צענדיג צווישען די ווייבלעך און וואַרטענדיג אויפ'ן שוחט, האָט דער־וויילע אָט דער גערגעלע געוויילט דעם עולם, דאָס הייסט, ער האָט געמאַכט אזעלכע משונה אָנשטעלען, אזעלכע מאָדנע פּיסקעס און אזעלכע משוגענע העויות, אז וויפיעל ס'איז געווען ווייבלעך און מיידלעך, האָבען איהם אלע געשאָלטען מיט טוידטע קללות: „גנב" און „משומד" און „חלירע" און וואָס אין דער קאָרט, און געלאַכט

בעת מעשה צום טוידט! „אט דער איז פון מיינע לייט,"—האט זיך געזאגט שלום נחום וועוויק'ס און איז געווארען מיט איהם חבר, פערשטעהט זיך, בסוד, אז קיינער זאל ניט ויסען, ווארום א „טאטענ'ס א קינד" וואלט געקאנט האבען א מאוס'ען פסק פאר אזא חבר'ען זיך מיט א קעבינ'ס א יונגעל און א גנב דערצו.

עס איז אבער געווען א בעזונדער מין זיסקייט אין דעם חבר'ען זיך דוקא מיט אזא יונגעל, מיט וועלכען מע קאן זיך בעגעגענען נאר פארנאכטליך, בין מנחה למעריב, רעדען א פאר ווערטער, מאכען א פאר קונצען, זיך לאזען לויפען ביידע אראפ א בארג, וכדומה. עס איז געווען א בעזונדער פערגעניגען אריינרוקען איהם אין האנד אריין, אז קיינער זעהט ניט, א מאל א גראשען, א מאל א צוקערקע און א מאל גלאט א שטיקעל ברויט—גערגעלע האט אלסדינג גענומען בשמחה רבה, חלילה ניט ווי א נדבה, און נישט געזאגט קיין דאנק אפילו, נאר צוגענומען מיט ביידע הענד, ווי א חוב, וואס קומט איהם, און געהייסען זיך ברענגען מארגען נאך א מאל, געגעבען עצות, ווי אזוי מע זאל פון זיינעטוועגען „קריגען," דאס הייסט, מחילה, גנבה'נען. נישט אויפ'ן גראבען ארט חלילה, נאר איידעל. למשל, דער אייגענער גערגעלע האט אויסגעלערענט זיינע חברים, און דוקא אין א גאר קורצער צייט, ווי אזוי מען קען קריגען אומזיסט עפעל אין מארק, אדער בארען. מע מיינט נישט פון פרעמדע גערטנער, חלילה. ווארום וואס פאר א טאטענ'ס א קינד וועט זיך עס איינשטעלען אריבערקריכען, ווי א גוי, איבער א פלויט, אריינשפרינגען אין א פרעמדען גארטען, וואו עס געפינט זיך א שומר, וואס קאן ברעכען א ביין, און א הונד אויף א קייט, וואס קאן דורס זיין א מענשען? קריגען אומזיסט עפעל וויפיעל מע וויל האט זיי גערגעלע־גנב אויסגעלערענט גאר שפיעלענדיג זיך און אפילו נישט עובר צו זיין אויפ'ן לאו פון „לא תגנוב." ווי אזוי איז דאס מעגליך? אט וועט איהר הארכען—און זאגט איהר, אויב דאס הייסט גע'גנב'עט.

זומער לעבען. נאר־וואס אויפגעקומען עפעל און בארען. שוין פארנאכטליך. ווייבער זיצען נאך, אויסגעלעגט מיט זייער סחורה

אויף די טישלעך אָדער גאָר אויף דער ערד, רעדען פון׳ם געראַטעניש, וואָס היינטיגס יאָהר איז אויף אויבסען, פון דעם וואָס קיין רעגען געהט ניט, און אז עס געהט ניט קיין רעגען איז א שטויב, און אז ס׳איז א שטויב איז דאָ א סך פליי . . . די מאַנען פון די ווייבער זענען אין בית־מדרש, כאַפּען אריין א מנחה־מעריב. דעמאָלט איז די בעסטע צייט. דעמאָלט לאָזען זיך ווייסע חברה׳ניקעס אויף דער ארבייט—צו קריגען אומזיסטע עפּעל. חברה געהען באָרוויס און אַלע אָנגעוואָפּענט מיט שטעקלעך, און אויף די שטעקלעך טשוועקלעך, אויסגעבויגען ווי האַטשקעלעך, און מע לאָזט זיך לויפען—דאָס ווערט אָנגערופען „פּאַטשט.“ איינער איז דאָס פערד, און די איבעריגע זענען פארשווינדלעך, וואָס האַלטען איהם ביי׳ם צוי־מעל, טרייבען איהם, הוקען אונטער און פייפען און שרייען: „פּאַ־שאָל!“ און אקוראַט אז עס קומט צו דער קופּע עפּעלעך אָדער באַר־לעך, טהוט גערגעלע א קאָמאַנדע: „פּאַלקי דאָלאָי!“—טהוען חברה א שאַר מיט די האַטשקעוואַטע שטעקלעך, און מחמת דער שטויב איז פון׳ם לויפען זעהר גרויס, בעמערקט מען ניט, ווי עס קאַטשען זיך עטליכע אָנגעכאַפּטע עפּעלעך אָדער באַרלעך. אָפּגעלאָפען א ביסעל, ציהט זיך גערגעלע אויס, און נאָך איהם—די ווייסע חברה־ניקעס, אויף דער ערד און מע נעמט זיך צום „רויב,“ צו די אָנגע־כאַפּטע עפּעלעך. מע שטופּט ווער אין די קעשענים, ווער גלייך אין מויל אריין—חי געלעבט! ס׳איז ניט אזוי זים די גנבה, ס׳איז ניט אזוי אָנגעלייגט די עפּעלעך, ווי ס׳איז גלאַט פריילוך!

גערגעלע איז איבערהויפּט א פרייליכער יונג, כאָטש ווער עס האָט גאָט אין הארצען—דער לייגט אין איהם אריין וויפיעל ער וויל. איין אָרעם יונגעל און א יתום—ווער וועט זיך פאַר איהם אָננעמען? און דערצו נאָך—א גנב! נאָטע דער שמש פון בית־מדרש האָט איהם געכאַפּט איין מאָל מיט א פרעמדען סדור, און רודע־בתיה, וואָס באַקט בייגעל און בלינעס, האָט ביי איהם אויס־געטרייסעלט א האַלבען קאַרזש פון בוזעם—אזעלכען איז א מצוה צו ברעכען די ביינער! דערצו האָט ער א מויל סכנת נפשות!—

אויף אַלעמען האָט ער אייך איין אנדער חסרון, און אויף יעדען — אַ צונעמעניש, און ווייל אליין איז ער הפקר און איינצושטעלען האָט ער נישט וואָס, האָט ער ליעב איטליכען בעזונדער אונטערשטעלען זיין באָרוויסען פוס, ווי אַ קאָטשערע, אזוי אז יעדער זאָל זיך אויסציהען ווי לאַנג ער איז — מעג עס זיין דער רב אליין, די רבי'צין אָדער די שוחט'קע — פליוך אין דער ערד אריין! דאָס איז דעם קליינעם שלומ'ען שטאַרק געפעלען, און מיט דער צייט האָט ער איהם אזוי ליעב געקריגען, אז ער האָט איהם געטראָגען גאַנצע שטיקער ברויט פון דער שוחט'קעס טיש אין קעשעני, מחילה בגנבה, און אַ מאָל טאַקי אוועקגע'לקח'ענט פון דער צוקער־פושקע אַ שטיקעל צוקער אויך. ער האָט ליעב געהאַט צוקער. מעהר פון אלץ האָט אָבער גערגעלע ליעב געהאַט אַ ציגאַר־טיטון, אויסגעגאַנגען נאָך אַ פּאַפּיראָסעל! נאָר וואו קריגט מען אזאַ זאַך, אז דער רבי איז קראַנק און רויכערט ניט, און דער טאַטע איז ניטאָ? האָט איהם גערגעלע געגעבען איין עצה, ער זאָל זיך אָפּטער אַ ביסעל אריינכאַפּען צו פעטער ניסלען — יענער רויכערט דאָך „פּערווע דיובעק"!

דאָס איז געווען אַ וואוילע עצה. דער פעטער ניסעל האָט געהאַט אַ ברייטע האַנד. די פושקע טיטון איז ביי איהם געשטאַנען אָפען, פראַנק און פריי, אויפ'ן געזימס, אונטער'ן שפּיעגעל. אהין האָט זיך דער קליינער שלום אָנגעהויבען אָפטליך אריינכאַפּען, אריינשטעקען די יד, אָננעמען אַ פולע זשמעני דיובעק און אריין אין די הויזענקעשענעכ. בעדאַרף זיך טרעפען, מעשה שטן, אז די מוהמע האָדעל דערזעהט עס (און דווקא זי דאַרף דערזעהען, ניט קיין אַנדערער!). דאָ האָט זיך אראָפּגעלאָזט דער הימעל אויף דער ערד. עק וועלט! ס'איז גאָר ניט געווען אזאַ שטראָף, וואָס דער קליינער פערברעכער זאָל דאָס ניט האָבען פערדיענט. ארבע מיתות בית־דין! — עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז וואָס שטרענגער און וואָס גיכער דער פסק זאָל שוין זיין, וואָלט געווען בעסער. האָט גאָט געטהאָן אַ נס. עס האָט זיך געטראָפען אַ גליק, וואָס איז גע־

ווען, אייגענטליך, איין אומגליק, א גרויסער אומגליק: מען איז גע־קומען צולויפען פלוצים צום פעטער ניסלען, אז ער זאל געהן וואס גיכער, ווארום משה דער שוחט איז פערביי, די גאנצע שטאדט איז דארט, ער גוסס'ט שוין . . .

דאס איז געווען פאר'ן קליינעם פערברעכער א נייער קלאפ, אפשר נאך א גרעסערער פונ'ם ערשטען. קיין אנדער רבי'ן האבען די תלמידים אזוי ניט ליעב געהאט, ווי אט דעם רבי'ן. דאס איז געווען עפּיס א מלאך, ניט קיין רבי! ערשט דעמאלט, ווען חברה נושאי־המטה האבען איהם, איין איבערגעדעקטען מיט שווארצען, גע־געבען א כאפ אויף די פלייצעס און א טראג אוועק אויפ'ן הייליגען ארט און די גאנצע שטאדט איז נאכגעגאנגען נאך דער לויה, האבען נחום וועוויק'ס קינדער זיך דערמאנט, וואס פאר א ברילאנטענער רבי דאס איז געווען, און ווי ווייט זיי האבען נישט געוואוסט איהם צו שאנעווען—און א קוואל פון טרערען האט זיך אויפגעעפענט ביי זיי. נאך איין אייגענעם ברודער בעדארף מען אזוי ניט וויינען, ווי די האבען געוויינט נאך זייער יונגען רבי'ן, משה דעם שוחט.

מעהר פון אלע און ווארעמער פון אלע האט געוויינט שלום. דער האט זיך געפיהלט קעגען איהם א פערזינדיגטער, א חוטא גמור. ערשטענס, האט איהם דער רבי געהאלטען פאר'ן בעסטען און פאר'ן עהרליכסטען, צום סוף האט ער זעלטען געוואוסט דאנער־שטאג דאס לייענען. ער האט זיך נור געמאכט, אז ער ווייסט, גע־שאקעלט זיך און געזונגען און געדרעהט מיט דער האנד—אפּגע־נארט, אפּגענארט, אפּגענארט! היינט וויפיעל מאל האט ער איבער־געהיפּט העלבער האלב דאווענען! און טאקי גלאט ניט געדאווענט ניט קיין מנחה, ניט קיין מעריב, נאר ארומגעלאפען מיט גערגעלע־גנב, געררייצט דעם גלח'ס הינד דורך די גראטעס, אדער גע'גנב'עט עפּעלעך אין מארק. דא, אויף ד ע ר וועלט, האט דאס דער רבי ניט געוואוסט, ער וואלט זיך עס גאר אויף איהם נישט געגלויבט. אבער דארט? אויף י ע נ ע ר וועלט, וואו ער ווייסט שוין אלעס, אלעס, אלעס? . . .

מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים״

22.

מאיר-וועלוועל בעל-עגלה מיט זיינע „סוסים“

דער פעטער ניסעל מיט ווייסע חברהניקעס א ווייסחברה'ניק.—מאיר וועלעוועל'ס בויד מיט די דריי סוסים.—„מאודריק,“ „טענצער“ און די „יחסנטע.“— דער בעל עגלה דערצעהלט זיין ביאגראפיע.

ף זומער (אין דרויסען איז נאך געווען רעכט וואַרעם, נאר געשמעקט האט שוין מיט ראש חדש אלול) איז אנגעקומען א בויד מיט דריי פערד פון דער גרויסער שטאדט, פון פערעיאסלאוו. צוגעפאהרען צום פעטער ניסעל'ס שטוב, האט דער בעל עגלה, א בערעדעוודיגער איד, מיט'ן נאמען מאיר וועלוועל, זיך צעשפיליעט און ארויסבעקומען ערגיץ פון א ווייטער קעשעני א בריוועל, געשריבען פון נחום וועוויק'ס צו זיין ברודער ניסעל ראבינאוויטש. אין בריוועל איז געשטאנען, אז מע שיקט נאך די קינדער, ערשטענס, א פוהר, צווייטענס, דריי פאר שטיוועלעך און, דריטענס, עסענוואַרג: קיכעלעך, הארטע אייער און בארען—דאס איז „צידה לדרך“ אויף צוויי טעג. און חוץ לזה, עקסטרא פון דער באבע מינדי, א ווארעמע קאלדרע מיט איין אלטען שאל אויף איינצוהילען די קינדער, טאמער וועט חלילה קאלט, אדער עס געהט א רעגען. דעם בעל עגלה האט מען אנגעזאגט, אז ער זאל למען השם אויפזעצען די קינדער אויפ'ן אנדערען טאג אין דערפריה באלד נאכ'ן דאוונען, און אז נעכטיגען זאל ער מיט זיי אין באַרישפאלי, וועלען זיי קאנען קומען, אם ירצה השם, אויפ'ן אנדערען טאג ארום מנחה צייט א היים, קיין פערעיאסלאוו.

וואו נעהמט מען פּאַרב אויף צו בעשרייבען די שמחה פון נחום וועוויק׳ס קינדער, אז מע האָט זיי איבערגעגעבען דעם אינהאַלט פון דעם דאָזיגען בריעף טאַקי אינאיינעם מיט דריי פּאָר שטיוועלעך? אויף וואָס זאָל מען זיך פריהער פרעהען: אויף די נייע שטיוועלעך? אָדער אויף דעם, וואָס מע וועט צוויי טעג נאָכאַנאַנד פאָהרען אין אַ בויד מיט דריי פערד, צי אויף דעם, וואָס מע וועט איבערמאָרגען אויף דער נאַכט שוין זיין אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערעיאַסלאַוו?

— קומט אהער, שקצים, עכברושים, ווייסע־חברה׳ניקעס, זעצט אייך קאָרשט אַוועקעט און מעסט אָן אָט די שטיוועלעך! — אַזוי האָט געקאָמאַנדעוועט דער פעטער ניסעל, געשענקט אַלע דריי צו שנעל, ווענען אין נאָז אריין און וועמען אין איין אויער.

דער פעטער ניסעל האָט ליעב געהאַט קינדער: אייגענע, פרעמדע — אַלץ איינס, און דעריבער איז בעקומען פון איהם אַ שנעל געווען ניט קיין שטראָף, נאָר אַ פערגעניגען, עס האָט געמעגט אפילו שמאַרצען דערנאָך אַ האַלבע שעה כסדר. פון דעם, וואָס מע האָט ליעב, איז אַ פּאַטש אויך אַ מתנה, און ליעב האָבען איהם די קינדער געהאַט דערפאַר שוין אַליין, וואָס ער איז געווען כמעט דער איינציגער אין דער משפחה, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם ניט געשטראָפט, קיין מוסר נישט געזאָגט און נישט אַכטונג געגעבען, ווי אַנדערע, מע זאָל לערנען אָדער דאַווענען. אדרבה, מיט קינדער קונדייסים איז ער אַליין אויך געווען אַ קונדס, ליעב געהאַט אַ לאָך צו טהון און אַ שטיף טהון, אינאיינעם מיט זיי אריינלאָזען אַ רעכטע פּאָרציע שמעק טאַבעקע אין נאָז אריין איין אַלטען אידען, וואָס איז אנשלאָפען געוואָרען, זיצענדיג אין בית־המדרש, און ווינשעווען איהם נאָכדעם „צו געזונד," אז יענער האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ ניסעריי און מיט אַ הוסטעריי. און ווער שמועסט שמחת תורה — דעמאָלט איז ער געווען מעהר ווייסער־חברה׳ניק פון אַלע ווייסע־חברה׳ניקעס; ער אַליין האָט אָנגעטרונקען גדליה דעם שכור מיט בראַנפען און געהאַלפען די קינדער, זיי זאָלען בינדען גדליה׳ן הענד

און פיס, ווי א באראן, פערשליסען איהם אין קאמער און דארטען צוקרעמפעווען זיין האנד דורך א לאנגען שטריק צום סוואלעק מיט א גלאק, אזוי, אז ער וועט זיך אויסניכטערען און וועט וועלען אויפשטעהן, זאל ער ניט ווילענדיג אנהויבען קלינגען, ווי אויף א שרפה, און די גאנצע שטאדט זאל זיך צענויפלויפען מיט א ליארם און א געפילדער: „ווער ברענט?״ . . .

פון דעם איז צו פערשטעהן, ווי שווער ס׳איז געווען מיט אזא פעטער זיך צעשיידען! ביים געזעגענען זיך האט ער די חברה געטרייסט מיט ווערטער און מיט א זעץ אין די פלייצעם: „נישקשה, ניטשעווא, מיר׳ן זיך נאך זעהען! איך וועל דא אויך לאנג נישט פערבלייבען!...״ אזוי ווי דאס הארץ האט איהם געזאגט,—ווי דער לעזער וויים שוין פון די פריהעריגע בעשרייבונגען.

אנגעטהאן די נייע שטיוועלעך און געפיהלט זיך אין זיי מחיהדיג גוט, ווי אויסגעוואקסען, האבען חברה קודם כל בעקאנט זיך מיט דער בויד, מיט אלע דריי פערדלעך און מיט׳ן בעל עגלה, וואס וועט זיי פיהרען פון דאנען אין דער גרויסער שטאדט אריין.

די בויד—א בויד ווי אלע בוידען, אויבען מיט א גרויען געלאטעטען דעקטוך, גוט אויסגעבעט מיט היי און מיט ראגאזשעס, דאכט זיך וועיך, דארף זיין א תענוג צו זיצען. דעם „תענוג״ זענען חברה געוואוירע געווארען נאכדעם, אויפ׳ן אנדערען טאג פון דער נסיעה, אז זיי האבען שוין נישט געפיהלט איין ביין א גאנצען. דאס איז די בויד. און די פערדלעך—זיי פערדיענען בעשריעבען צו ווערען כאטש אין קורצע ווערטער, נאר יעדעס פערדעל בעזונדער, וואָרום די דריי פערדלעך (ביי מאיר ווענלוועל בעל עגלה האבען זיי געהייסען „סוסים״) האבען זיך אזוי אנגעקעהרט איינס מיט דאס אנדערע, אזוי ווי עס געהער זיך אן, למשל, א שטרויענער דאך מיט א פדיון הבן. דאס איז געווען א אידישע טראיקע.

מיר הויבען אן פונ׳ם מיטעלסטען, פונ׳ם „קארענאי.״ ביי מאיר וועלוועל דעם בעל עגלה האט ער געהייסען מיט׳ן נאמען

„מאָודריק.“ פאַר וואָס מאָודריק? ווייסט מען ניט. אפשר דער־פאַר, ווייל מאָודריק נעמט זיך פונ'ם וואָרט מאָודריי, און מאָודריי איז די טייטש חכם, האָטש קיין גרויסער חכם, דאַרף מען זאָגן דעם אמת, איז דער דאָזיגער מאָודריק נישט געווען. ער איז נאָר גע־ווען אָנגעשטאָפּט מיט יאָהרען—דאָס יאָ. דאָס האָט מען געקאָנט ארויסזעהן פון זיין אַלטער מאָרדע מיט די רינעגדיגע אויגען און פון זיין אויסגעטריפּעטען עק און פון די הויכע ביינער, וואָס האָבען ארויסגעסטאַרטשעט פון זיין אמאָליגען ברייטען הינטען. און פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף זיין עלטער, איז דער גאַנצער וואָ־גען מיט דער גאַנצער משא געלעגען כמעט נאָר אויף איהם, מחמת יענע, די צוויי „פּריסטיאזשנע,“ האָבען זיך נאָר געמאַכט ווי זיי שלעפּען.

די דאָזיגע צוויי „סוסים“ האָבען אויך געהאַט נעמען. איינעם האָט מען גערופען מיט'ן נאָמען „טענצער,“ ווייל דער גאַנג זיינער איז געווען מיט א טע:צעל. ער האָט געהאַלטען אין איין טאַנצען. אַלע פיער פיס האָבען ביי איהם געטאַנצט, נאָר יעדער פוס האָט געטאַנצט בעזונדער. זיי האָבען זיך ניט אויפגערעדט. און דער־פאַר איז פון זיין טאַנצען קיין גוטס נישט ארויסגעקומען. ער האָט נאָר געשטערט מאָודריק'ען—איז איינס, און ווידער האָט ער אַזוי געטרייסעלט דעם וואָגען, אז ס'האָט ארויסגעטרייסעלט די נשמה. מאָהלט אייך, מאיר ווגלוועל האָט זיך מיט איהם אָפּגערעכענט: „ועסט ביי מיר טאַנצען!“—האָט ער איהם געזאָגט און איינגע־טייטשט אַמאָל מיט דער בייטש און אַמאָל מיט'ן שטעקעל פון דער בייטש. דעם גאַנצען וועג האָט ער איהם געהאַלטען אין איין שלאָ־גען, געלערנט מיט איהם בלק. דאָס האָט אָבער ווינציג וואָס גע־האָלפען. טענצער איז ניט נתפעל געוואָרען און ניט אויפגעהערט צו טאַנצען. אדרבה, אז מע האָט איהם גוט דערלאַנגט, איז נאָך געווען ערגער: ער האָט אָבגעענטפערט מיטביידע הינטערשטע פיס, ווי איינער רעדט: „אז דו ווילסט, נא דיר! . . .“ אין וואוקס איז ער געווען א קליינער, א סך קלענער פון מאָודריק'ען, נאָר א מאָרדע

האָט ער געהאַט אַ סך אַ קליגערע פון מאודריק'ען. גאָר קיין ערך ניט. ס'איז מעגליך, אַז מאיר וועלוועל האָט ניט מגזם געווען דער־מיט, וואָס ער האָט זיך בעריהמט, אַז טענצער איז געווען אַמאָל גאָר פון די „געהויבענע סוסים," נאָר ווייל ער איז פון אַ גוט אויג געכאַפּט געוואָרען אויף די רגלים און מע האָט מיט איהם גאָר נישט געקאָנט מאַכען, איז ער אריינגעפאַלען צו איהם אין די הענד אריין און ער לערענט מיט איהם פון דעמאָלט אָן בלק.

דערפאַר האָט מאיר וועלוועל דעם דריטען סוס געלאָזט צורוה, זעלטען, פון יוצא וועגען, דערלאַנגט אַ שמיצעל. געווען איז דאָס אַ שקאַפּקע, אַ נידעריגע און אַ גראָבע מיט מאַכנאַטע פיס, און געהייסען האָט זי ביי איהם די „יחסנ'טע," דערפאַר וואָס זי קומט ארויס פון אַ גרויסען יחוס: זי איז געווען אַמאָל—אַזוי האָט דערצעהלט מאיר וועלוועל, פאָהרענדיג אין וועג,—אַ גלח'ס אַ פערד. ווי קומט זי צו איהם? איז דערינען אַ גאַנצע מעשה, וואָס מען קאָן זי ניט איבערדערצעהלען מיט אַלע פּישטשיוּקעס: ערשטענס, איז דאָס שוין זעהר לאַנג—ווי קאָן מען זיך אָנגעדענקען? און, צווייטענס, האָט זיך די מעשה נאָך דעמאָלט ביי מאיר וועלוועלען ניט געקלעפּט אַקור־ראַט. עס געדענקט זיך נאָר, אַז די יחסנ'טע איז געווען, ווי מאיר וועלוועל דערצעהלט מיט אַ שמייכעל, אַ גע'גנבה'טע, דאָס הייסט, נישט ער, חלילה, האָט זי גע'גנב'עט; גע'גנב'עט האָבען אַנדערע, נאָר ער האָט זי אָוועקגעקויפט בחצי חנם, און בעת ער האָט זי גע־קויפט, האָט ער ניט אָנגעהויבען צו וויסען, ער זאָל אַזוי ניט וויסען פון קיין צער אין פון קיין דלות, אַז זי איז אַ גע'גנבה'טע, ווארום ווען ער זאָל וויסען, אַז זי איז אַ גע'גנבה'טע און נאָך ביי אַ גלח דערצו, וואָלט ער זיך ניט צוגעריהרט צו איהר, מע זאָל איהם אָפּגילטען (דערביי מאַכט שוין מאיר וועלוועל איין ערנסטע מינע), טאַקי ממש אָפּגילטען! נישט מחמת ער איז אַזאַ צדיק אין אַ פּעלץ און האָט מורא זיך צוריהרען צו אַ גע'גנבה'ט פערד. וואָס געהט איהם אָן, אַז יענער איז אַ גנב? ביזט דו אַ גנב, וועט מען דיך שמייסען אויף יענער וועלט. נאָר ער וואָלט זי נישט געקויפט

איבער איין אנדער זאך. ער האט פיינט פאליציע אזוי ווי חזיר. ער וויל נישט האבען קיין שום „דאטשיניעניעס" מיט פאליציע! והראיה, ער האט אמאל געהאט אויף זיך א פעקעל, אנ'אומגליק, א בלבול. שונאים בעלי עגלות האבען איהם אונטערגעשטעלט א פיסעל, יאנקעל בולגאטש, א רוח אין זיין קוטשמע! . . .

און דא געהט אוועק ביי מאיר וועלוועלען א זייטיגע מעשה, און נאך א מעשה, און נאך א מעשה, און פון די אלע מעשות האט מען געקענט שמארק הושד זיין, אז מאיר וועלוועל האט שטארקע „דאטשיניעניעס" מיט פערד־גנבים און מיט פאליציע . . .

דערפאר האט ער אבער געהאט א מעלה—ער איז געווען, ווי מיר האבען שוין אויבען געזאגט, א בערעדעוודיגער און האט מיט זיינע נייעס מאס רייד זעהר גוט אונטערגעהאלטען די יונגע פאר־שווינדלעך דעם גאנצען וועג פון וואראנקא קיין בארישפאלי און פון בארישפאלי קיין פערעיאסלאוו—דאס מויל האט זיך איהם ניט צוגעמאכט אויף קיין מינוט אפילו. אלסדינג זענען פון איהם די קינדער געוואוירע געווארען, פון זינט ער איז געווען א יונגעל א שמייסער ביי יאנקעל בולגאטש און דערנאך, ווי אזוי ער האט חתונה געהאט און אליין געווארען פאר זיך א בעל עגלה, האט איהם יאנקעל בולגאטש גע'רודפ'ט, געגראבען, נאר ער האט איהם אין דער ערד! און פון זיין ווייב האט ער דערצעהלט, ווי אזוי זי איז געווען אמאל א מיידעל און דוקא א שענע, א קראסאוויצע! און ווי אזוי ער איז געווען נאך איהר די כפרה! שיער־שיער ניט איינ־גענומען א מיתה משונה—אזא קראסאוויצע איז דאס געווען! היינט, ווען ער ווערד צוריק א בחור, וואלט ער אפילו ניט געוואלט קוקען אויף איהר,—נאר דעמאלט איז ער נאך געווען א „יאט" . . .

דאס ווארט „יאט" האבען חברה נישט רעכט פערשטאנען; נאר אז מאיר וועלוועל האט גענומען דערצעהלען אין זיין ווייטער־דיגער ביאגראפיע, ווי אזוי זיין ווייב האט איהם קארגער א יאהר נאך דער חתונה געבוירען א יאטעל, און שפעטער מיט א יאהר נאך

א יאטעל, און נאך א יאטעל, און נאך א יאטעל—האבען זיך חברה אנגעשטויסען וואס דאס איז . . .

געענדיגט דערצעהלען זיין אייגענע געשיכטע, איז מאיר וועלוועל בעל עגלה אריבער צו דער געשיכטע פון יאנקעל בולגאטש און פון אנדערע בעלי עגלות, אנגערופען אלעמען ביי די נעמען און בעקאנט געמאכט, וויפיעל און וואסערע פערד יעדער האט, ווער עס האט פערד, טאקי „סוסים," און ווער עס האט „פגירות, נבלות, פעל" . . . .

פון בעלי עגלות איז מאיר וועלוועל אריבער אויף פערד־הענדלער און אויף ציגיינערס און אויף גנבים און אויף „נביאים." דער חילוק פון א גנב ביז א נביא איז דער—אזוי האט מאיר וועלוועל געגעבען צו פערשטעהן:—וואס דער גנב פיהרט ארויס דעם סוס פון שטאל, און דער „נביא"—דער טרעפט און ווייזט אן, וואו דער סוס געפינט זיך. דעריבער מוז מען מיט די נביאים שלאגען בלאט נאך מעהר ווי מיט די גנבים . . . ניין, די קינדער וועלען דאס אין צוויי יאהר נישט געוואוירע ווערען, וואס זיי זענען געוואוירע געווארען פון מאיר וועלוועל בעל עגלה אין די צוויי טעג פון זייער נסיעה.

אצינד, אז מיר זענען שוין בעקאנט מיט'ן בעל עגלה, מיט זיין בויד און מיט זיינע דריי סוסים, מעגען מיר זיך אומקעהרען אויף א קורצע ווייל צוריק קיין וואראנקא און דערצעהלען, ווי אזוי דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע האט זיך אבגעזעגענט מיט זיין שטעדטעלע, איידער ער האט דאס פערלאזען אויף שטענדיג.

זײ געזונט, װאַראַנקאַ!

23.

זיי געזונד, וואָראָנקאָ!

דער העלד געזעגענט זיך אָפּ מיט זיין שטעדטעלע.—ער שווערמט וועגען אוצר.—ער איז גרייט אוועקצושענקען גערגעלען זיינע אלטע שיך.—א נאַרישער איינצידענט מיט פרומע די מויד.

וויפיעל דאָס שטעדטעל האָט זיך ניט צוגעגעסען, וויפיעל די מענשען זענען ניט נמאס געוואָרען, און וויפיעל פ י נ ע ל ע ש י מ ע ל ע ס האָט אין זיין צייט ניט געמאַכט עס צו קליין געלט, האָט וואָראָנקאָ פאַר'ן אוועקפאָהר פון נחום וועוויק'ס קינדער אין דער גרויסער שטאָדט אריין צוריק בעקומען ביי זיי אין די אויגען דעם אמאָליגען חן מיט'ן אמאָליגען גלאַנץ, און עס האָט באמת הארצעדיג באַנג געטהאָן מיט דעם זיך צעשיידען.

גלייך ווי מיט עפּיס א לעבעדיגע זאַך, גלייך ווי מיט א ליעבען און געטרייען חבר—אזוי האָט זיך שלום נחום וועוויק'ס געזעגענט מיט'ן שטעדטעל, אָנגעהויבען פון דעם הויף מיט'ן גאָרטען און מיט איטליכס בוימעלע. וואָס האָבען שוין איצטער געהערט צו איין אַנדערען, און אויסגעלאָזט מיט'ן באַרג, וואָס אויף יענער זייט בית המדרש, און מיט דער „ליוואַדע,“ וואָס אויף יענער זייט שטאָדט,—די ערטער וואו ער האָט פערבראַכט מיט זיינע בעסטע חברים, רעכענענדיג פון דעם ערשטען, פון שמואליק דעם יתום, ביז'ן לעצטען,—ביז גערגעלע גנב.

גאַנץ בעזונדער האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף יענעם אָרט,

וואו עס איז געלעגען, ווערליג שמואליק האָט געוואוסט כמעט פאר געווים, בעהאַלטען דער אוצר; ווי א פער׳כשופ׳טער איז ער גע־שטאַנען איינער אליין אין א הייליגער שטילקייט, און א גאַנצע רייהע פון מחשבות האָבען זיך דורכגעטראָגען אין זיין קאָפּ: וואָס וועט זיין מיט׳ן דאָזיגען אוצר, טאָמער חס ושלום געפינט איהם א גוי, ניט קיין איד? . . . און צי איז דאָס מעגליך, אז א גוי זאָל איהם געפינען?—דאָכ קאָן וויסען נאָר אזא מענש, ווי זיין חבר שמואליק . . . וואו קאָן זיין איצטער שמואליק? צי וועט ער זיך בעגעגענען אמאָל מיט שמואליק׳ען? און וואָס וועט זיין, אויב זיי וועלען זיך בעגעגענען?—אז זיי וועלען זיך בעגעגענען ערגיץ וואו, איז דאָס ערשטע וועלען זיי מסתמא ביידע קומען צופאָהרען אהער אויף א קורצע צייט, ביידע אינאיינעם, בעקוקען נאָך אמאָל די אלע ערטער, וואו זיי האָבען אינאיינעם פערבראַכט זייערע בע־סטע יונגעלשע יאָהרען. און דערנאָך וועלען זיי זיך א נעהם טהון צום אוצר אויף אלע כלים: פריהער וועט איינער פאַסטען תעניתים, דערנאָך דער אנדערער, און אז זיי וועלען פארטיג ווערען מיט די תעניתים און מיט׳ן תהלים זאָגען, וועלען זיי נעמען זוכען דעם אוצר. און אז זיי וועלען געפינען דעם אוצר, וועלען זיי זיך מיט איהם צעטיילען אויף דערהאַלב, חלק כחלק,—און אך! ס׳ארא יום טוב דאָס וועט זיין! דעם גרעסטען חלק, פערשטעהט זיך, וועט בעקומען דער טאַטע, נחום וועוויק׳ס. דערנאָך דער פעטער ניסעל—אויך א היבשען חלק. דערנאָך דער פעטער פיני און די איבעריגע קרובים פון דער משפחה. נאָר א גרויסער טייל פונ׳ם אוצר וועט אריינפאַלען טאַקי דאָ גופא, צו די וואָראָנקאָווער אידען. משה דעם שוחט׳ס ווייב, די אלמנה נעבאך—איהר דאַרף מען געבען אזוי פיעל, אז זי זאָל ניט רעדען פון חתונה האָבען נאָך אמאָל און זאָל פערשפּאָרען זיך שלעפּען קיין חוואַסטעוו צו איהרע אָרימע קרובים. וואָס האָבען אליין קוים א טאָג איבערצוקומען. די צוויי גבאי׳טעס, „פרומע די מויד“ און „פיינעלע אשמדאי,“ כאָטש זיי האָבען דאָס נישט פערדיענט, וועלען זיי אויך פון דעסטוועגען בעקומען אזוי

פיעל, וואָס זייערע מענער האָבען עס אפילו אין חלום ניט געזעהען. די אלטע ראָדע בתיה, וואָס באַקט בייגעל, בלינעס און קאָרזשעס און האלט אוים מיט איהרע געשוואָלענע הענט א גאנצע משפחה, וואָלט שוין געמענט אויף דער עלטער, נישקשה, זיך אביסעל אָפּ־רוהען און נטע דער שמש, און גדליה דער שכור—פאר וואָס זאָל מען זיי דורכלאָזען? צי, א שטייגער, שמואל־אלי דער חזן קלאָגט זיך, אז ס׳איז איהם דאָ ענג, ער האָט א קול און וואָלט געקאָנט זינגען א סך בעסער פון די גרעסטע חזנים אין דער וועלט, ווען ער זאָל האָבען נאָטען—בעדאַרף מען זעהן, אז ער זאָל האָבען נאָטען. בלייבט איבער איצטער נאָר איין גערגעלע גנב. וואָס טהוט מען מיט דעם יונג, אז ער זאָל ווערען אוים גנב? קודם דאַרף מען זעהען, אז זיין מאַמע זאָל ווערען אוים לעכין און זיין שטיפפטאַטען דעם העקער בעדאַרף מען קויפען א שטוב אַחן אייגענע, און געלד בעדאַרף מען איהם אָנשיטען פולע קעשענים, און זאָגען איהם בפירוש, אז דאָס איז ניט צוליעב איהם, נאָר צוליעב זיין שטיעפּ־זוהן גערגעלע—ער זאָל איהם אויפהערען צו שלאָגען און צו רופען גנב...

ביי די געדאַנקען וואַקסט אוים גערגעלע גנב! א באָרוויסער, ווי אלע מאָל, און איין אָבגעריסענער.

— ווי קומסטו דו אהער?

— און דו?...

זיי צערעדען זיך און לאָזען זיך געהן. שלום איז איהם מודיע, אז ער פאָהרט אוועק. גערגעלע ווייסט עס. ער האָט שוין געהערט און געזעהען אפילו די בויד מיט די דריי פערד.

— געזעהען? וואָס זאָגסטו אויף זיי?

— אויף וועמען?

— אויף די פערד.

— וואָס זאָל איך זאָגען? פערד...

— און די בויד ווי געפעלט דיר?

— א בויד...

גערגעלע איז נישט אויפגעלעגט, נישט גוט געלוינט. זיין חבר וויל איהם מאכען פרייליכער.

— דו ווייסט? איך האָב נאָר וואָס פון דיר געטראַכט, ביזט דו אָנגעקומען אַקוראַט אין מיטען . . .

— טאַקי? וואָס האָסט דו געטראַכט, א שטייגער?

— איך האָב געטראַכט . . . איך האָב דיך אין זינען געהאַטביים אוצר . . .

— ביי וואָסער אוצר?

שלומ'ן ווערד שלעכט: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? גערגעלע פרעגט נאָך אַמאָל: „וואָסער אוצר?" עס העלפט נישט—מע מוז איהם זאָגען. און ער דערצעהלט אויס וועגען אוצר. גערגעלע ווערד נייגעריג: „וואו זשע געפינט ער זיך, דער אוצר?" זיין חבר ווערד נאָך ערגער: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? אין גערגעלע'ס אויגען צינדט זיך אָן א פייערל: „וואָס האָסט דו מורא זאָגען—איך וועל איהם אויסכאַפּען? . . . " שלום האָט שוין חרטה, וואָס ער האָט גאָר אָנגעהויבען, און ער רעדט צו איהם מיט דעם אייגענעם טאָן, ווי פינעלע שימעלעם האָט אַמאָל מיט א י ה ם גערעדט פון אויבען אַראָפּ:

— נאַרעלע, און אז איך וועל דיר אפילו זאָגען וואו, וועסט דו אויך אהין נישט קאָנען צוקומען, ווארום מע דאַרף דערצו קענען קבלה—איז איינס; און צווייטענס, בעדאַרף מען פאַסטען פערציג תעניתים און אויפ'ן איין און פערציגסטען טאָג . . .

— און אויפ'ן איין און פערציגסטען טאָג ביזטו א שוטה!— שלאָגט איהם איבער גערגעלע און כאַפּט א קוק אַראָפּ אויף זיין חבר'ס שטיוועלעך. אפּנים, זיי זענען איהם געפעלען.

— נייע? . . .

זיין חבר ווערד ווי פערשעמט: שפּאָגעל-נייע שטיוועלעך אין דער צייט, ווען גערגעלע איז א באָרוויסער! און ער רופט זיך אָן צו גערגעלען:

— אויב דו ווילסט, קום מיט מיר צום פעטער ניסלען, וועל איך דיר עפּיס שענקען . . .

— עפּיס שענקען? פאַר וואָס ניט? . . . —גערגעלע איז גאַנץ צופריעדען, און ביידע מאַכען זיי גיכע טריט. געקומען אהיים צום פעטער ניסלען טרעפען זיי דאָרט אַ גאַנצע חאַליאַסטרע פריינד און גוטע פריינד, וואָס האָבען דערהערט, אַז אַ פוהר איז געקומען צופאָהרען נאָך נחום וועוויק׳ס קינדער, זענען זיי דאָס געקומען זיך געזעגענען און לאָזען גרוסען זייערע טאַטע־מאַמע גאָר פריינדליך.

צווישען דער חאַליאַסטרע האָבען זיך געפונען אויך די צוויי גבאי׳טעס, „פרומע די מויד“ און „פייגעלע אשמדאי,“ דערווייל אליין, אָהן זייערע מאַנען. שפּעטער אביסעל וועלען קומען די מאַנען אויך זיך צו געזעגענען און צו לאָזען גרוסען. אלע קוקען אויף די קינדער מיט רעספּעקט—מענשען פאָהרען אין אַ גרויסער שטאָדט, קיין פּערעיאַסלאַוו! מע רעדט שוין צו זיי גאָר מיט איין אַנדער לשון. מע גיט זיי עצות, ווי אזוי זיי זאָלען פאָהרען און וואו זיי זאָלען זיך אָפּשטעלען אין באַרישפּאָלי. דער פעטער ניסעל שענקט זיי צו שנעל, ווי זיין שטייגער איז, און פרעגט די שקצים, אויב זיי וועלען אַמאָל צושרייבען אַ בריוועל?—אַ שאלה אביסעל! זיי וועלען שרייבען אלע וואָך, צוויי מאָל אַ וואָך, אלע טאָג! . . . שמואל־אלי דער חזן בעט, זיי זאָלען איבערגעבען פון איהם גאָר אַ בעזונדערען גרוס דעם טאַטען און זאָגען, אַז זינט יענער איז ארויס־געפאָהרען פון דאַנען, האָט ער, שמואל־אלי, נאָך איין שאָך אפילו נישט געשפּיעלט, ווארום וואָראָנקאָ איז אַ פּוסטקע! די מוהמע האָדעל איז מיט אַמאָל געוואָרען גוט, חאָטש לעג זי צו צו אַ מכה. זי האָט געזאָגט, אַז זי פערשטעהט ניט, ווי אזוי שיקט מען דאָס ארוים קינדער הונגעריגע? און וואָס איז דאָס פאַר אַ שפּייז אין וועג אויף צוויי מעת־לעת קיכלעך, הארטע אייער און בארען? די קינדער וועלען דאָך אויסגעהן פון הונגער! און זי האָט גענומען פּאַקען זיי אין וועג אריין וואָס זי האָט געקאָנט: שמאַלץ אין אַ קליין טעפּעלע, אַ סלאָיעקעל פערצוקערטען איינגעמאַכטס, אפּנים,

פון פאר־א־יאהרען זומער, און פאווידלע, נאר אזא זויערע, וואס מע קאן דערזעהען קרוקע מיט לעמבעריג!

אין דער צייט, וואס די מוהמע האדעל האט געפאקט אין וועג אריין, און די קינדער זענען געווען פערנומען מיט׳ן געזעגענען זיך, האט זיך דערווייל אפגעשפיעלט א קליינע טראגעדיע צווישען „פרומע די מויד“ און גערגעלע גנב. פרומע האט דערזעהען גערגעלען, האט זי א קוק געגעבען אויף איהם מיט׳ן בלינדען אייגעל און א פרעג געטהאן ביי הייגעלע אשמדאי: „וואס טהוט דא דער גנב?...“ האט גערגעלע ניט געוואדט ביז יענע וועט ענטפערען און האט פון זיין זייט א פרעג געגעבען: „וואס טהוט דא די בלינדע? . . .“ עס וואלט געקאנט ארויס דערפון א מיאוס׳ער סקאנדאל, ווען שלום נעמט נישט זיין חבר גערגעלע פאר א האנד און פיהרט איהם ניט ארויס אין הויף אריין (אין אזא טאג מעג מען אלסדינג, אפילו חבר׳ען זיך מיט גערגעלע־גנב).

— איך האב געזאגט, איך׳ל דיר עפים שענקען א זאך? נא!...

און שלום נחום וועוויק׳ס, צופריעדען פון זיין פילאנטראפיע, שטרעקט אוים זיין חבר גערגעלע־גנב זיינע אלטע שטיוועלעך, ארויסגענומען פון אונטער דער פאלע. גערגעלע, אפנים, האט זיך גערעכנט אויף איין אנדער מין מתנה, ניט אויף א פאר אלטע שטי־וועלעך. און דערצו איז ער געווען צעקאכט פונ׳ם אינצידענט מיט דער בלינדער פרומע און נישט צופריעדען מיט דעם, וואס זיין חבר האט פון איהם פערלייקענט דעם ארט פונ׳ם אוצר, און גלאט נישט אויפגעלעגט דעם טאג, האט ער די שטיוועלעך ביי זיין חבר צוגע־נומען. נאר ער האט זיי באלד געגעבען א שמיים אוועק פון זיך מיט כעס, און ער איז א בארוויסער אוועק פון הויף, זיך געלאזט לויפען און—איז פערשוואונדען געווארען.

. . . .

א נארישער אינצידענט—נאר וויפיעל געזונד האט ער געקאסט! גערגעלע׳ס אנטרונען ווערען האט פערביטערט זיין חבר׳ס געזע־גענען זיך מיט׳ן שטעדטעלע און אפ׳גע׳סמ׳ט איהם די גאנצע זים־

קיים פון דער ערשטער, גרויסער, שענער, ווייטער נסיעה. וויפיעל ער האָט נישט געוואָלט נאָכדעם אָפּטרייבען פון זיך דאָס טרויעריגע בילד פון זיין בעליידיגטען חבר, איז עס דוקא געקראָכען איהם אין פּנים אריין, געשטאַנען פאר די אויגען און גענאָגט דאָס האַרץ: „האָסט בעלעדיגט, בעלעדיגט איין אָרעמען חבר!...“

ארויסגעפאָהרען פון מארק, גע׳פּטר׳ט די קלייטען, די הייז־לעך, דעם בית־עולם און, להבדיל, דעם גויעשען „צווינטער“ און אריבערגעפּאָהרען דאָס בריקעל און געלאָזט הינטער זיך שוין די לעוואַדע אויך—אוים וואַראַנקאַ! דעמאָלט האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע מיט אַמאָל דערפיהלט עפּיס אַ מאָדנע ענגשאַפט אין האַלז, און אַ וואַרעם געפיהל פון רחמנות צום קליי־נעם שטערטעלע האָט איהם דורכגענומען דורך און דורך, גלייך ווי דאָס שטעדטעלע וואָלט געבליבען אַ יתום... דאָס דאָזיגע גע־פיהל אינאייגעם מיט׳ן פערדראָס פון געוועלע׳ס אַנטרונען ווערען האָבען וועיך געמאַכט זיין האַרץ און בענעצט זיינע אויגען. אָפּגע־קערעוועט דעם קאָפּ אויף אַ זייט, בכדי זיינע ברידער זאָלען עס נישט בעמערקען, האָט ער אָפּגעווישט אַ טרער און האָט שטילער־הייד זיך אָפּגעזעגענט דאָס לעצטע מאָל מיט׳ן שטעדטעלע: „זיי געזונט, וואַראַנקאַ. זיי געזונט!..“

די נסיעה.

24.

די נסיעה.

די רייזע ביי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אין בויד.—פילאָזאָפישע געדאַנקען.—די ערשטע סטאַנציע אין וועג.—באַרישפאָלי. „נעזיגע“ בעלי־בתים פון דער אכסניה.—אַ נאַכטלעגער אויף דער ערד.—דער העלד געזעגענט זיך אויף שטענדיג מיט וואָראָנקאָ.

פאָר דער, וואָס איז אַליין אויסגעוואַקסען אין אַ קליין שטעטעל און איז דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען ארויסגעפאָהרען פונ׳ם קליינעם שטעטעל אויף גאָט׳ס וועלט, יענער וועט פערשטעהן און וועט מיטפיהלען דעם גליק מיט דעם פערגעניגען מיט דעם רחבת־הנפש, וואָס קליינוואַרג האָט געפיהלט פון דער דאָזיגער ערשטער אָנגעלעגטער נסיעה. די ערשטע צייט האָט מען זיך אין בויד גאָר קיין אָרט ניט געקאָנט געפינען. האָט מען זיך אָנגעלעהנט, ווי דער טאַטע צום סדר אויף דער עסעבעט, אָדער מע האָט אריינגעלעגט די הענד אין די קעשענים און אויסגעצויגען זיך אין דער לענג, אָדער מע האָט זיך גאָר אויפגעשטעלט, אָנגעהאַלטען זיך מיט די הענד אין די רייפען פונ׳םביידעל. דאָס האָט שוין מאיר־וועלוויל בעל־עגלה ניט געוואָלט ליידען, און, כאָטש ער האָט געשלאָגען מיט חברה בלאָט און אַ גאַנצען וועג דערצעהלט זיי בעל־עגלה־מעשיות, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם ניט געשאַדט מבטיח צו זיין, אז טאָמער וועלען זיי איהם ארויסרייסען אַ שטיקעל בויד, וועט ער זיי ארויסרייסען די קישקעס. מאיר־וועלוועל האָט דאָס אָפּגעזאָגט אַ שמייז געגעבען די „סוסים“ און געפאָהרען ווייטער.

ווער עס געדענקט דעם טעם פון פאָהרען דעם ערשטען מאָל, דער ווייסט, ווי אזוי דער וועג לויפט, ווי אזוי די ערד ווערד פערשוואונדען אונטער די רעדער און אונטער די פיס פון די פערד, ווי אזוי אלעס שוועבט פאר די אויגען, ווי אזוי סע שמעקט א פערשפעטיגט גרעזעל, אָדער א פערטשעפעטע צווייג פון איין עלענדען בוים, ווי אזוי די פרישע לופט כאפט זיך אריין דורך דער נאָז און דורך דעם האלז אינווייניג אריין און גלעט, גלעט—א מחיה! און עס הויבט אייך, און עס זינגט זיך אייך,—ס'איז אייך גוט אָהן איין עק און אָהן א שיעור! דורכגעלאָזט אלע הייזער מיט'ן בריקעל, מיט דער לעוואדע, מיט'ן בית־עולם, פליהט איהר ווייטער און ווייטער און איהר דערזעהט הויכע „לעבעדיגע מתים," וואָס דרעהען מיט די הענד ארויף און אראָפ, ארויף און אראָפ, עס נעמט אַזש אָן א פחד. צום סוף, אז מע קומט צו נאָהנט, זעהט מען, אז ס'איז גאָר ווינטמיהלען. נאָר אָט באלד ווערען זיי אויך פערשוואונדען, און איהר זעהט מעהר ניט נאָר הימעל און פעלד, פעלד און הימעל, און עס גלוסט זיך אייך אראָפשפרינגען פון וואָגען, אָדער בעסער ארויספליהען פון וואָגען און אריינשווימען אין דער דאָזיגער בלויקייט, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און האָט ניט קיין סוף. ניט ווילענדיג קומען געדאנקען, ווי קליין דער מענש איז און ווי גרויס איז דער, וואָס האָט בעשאפען אָט די דאָזיגע שענע גרויסע וועלט, און א פערוויגטער פון די געדאנקען, הויבט זיך אייך אָן צו דרימלען. נאָר אָט שניידט זיך אויס פאר די אויגען עפיס א גרויסע פוהר, מיט א פאָר גרויסע אָקסען מיט גרויסע הערנער, און א גוי, א באָרוויסער, מיט א גרויס היטעל, געהט צופוס, און מאיר־וועלוועל גריסט זיך מיט'ן גוי האלב אויף גויעש און האלב אויף אידיש: „זדראַוועו, טשאלאָוויטשע, הארצוועהטיג אין בויך נעחיי טובי בודע, און בויכוועהטיג אוהאָלעוואו . . ." דער גוי ווייסט ניט, וואָס דער איד זאָגט צו איהם, צי גוטס, צי שלעכטס, שטעהט ער א ווייל א פערטומעלטער; דערנאָך טהוט ער א מאך מיט'ן קאָפ און א מורקע אונטער דער נאָז א דאנק און פאָהרט ווייטער, און חברה קליינוואָרג

שיסען אויס א געלעכטער. מאיר־ווע‌לוועל, וואָס האָט אפילו קיין שמייכעל ניט געמהאָן, דרעהט אויס דעם קאָפּ צו זיינע יונגע פּארשווינדלעך: „וואָס פארא געלעכטער אויף אייך, ממזרים?"— א שענע מעשה נאָר א קורצע—ער פרעגט נאָר וואָס פאר א געלעכטער! . . . און אזוי געהט עס ווייטער דעם גאַנצען טאָג, דעם ערשטען טאָג פון דער דאָזיגער גליקליכער נסיעה—אין סוף זומער.

די לעצטע טעג פון זומער—ווי שען זיי זענען! די פעלדער נאַקעט, ערטערווייז צעאַקערט, דאָס ברויט שוין לאַנג אראָפּגענומען, נאָר וואו־ניט־וואו ווארפט זיך דורך א בלימעל, א זאנג, א קווייטעל. אין די גויעשע גערטנער ליגען נאָך די קאַווענעס און ארבוזעס, וואָס דארפען פערטיג ווערען, אויך לאַנגע מיקוועס, וואָס נעמען זיך אָן מיט זאפט, און די הויכע סאָנישניקעס, וואָס האָבען זיך אויסגעצויגענע מיט שטאָלץ, בעווייזען זייערע געלע רייכע קוטשמעס. און די גאַנצע וועלט איז נאָך פול מיט פליגעלעך און מערעשקעס, וואָס זשומען און הודען, מיט הייזשעריקלעך, וואָס שפּרינגען, מיט פערחלעך און פליטערלעך, וואָס טראָגען זיך און וויעגען זיך יום־טוב'דיג אין דער לופטען. און דער ריח פון פעלד פערטראָגט אין נאָז אריין, און די וועלט ארום און ארום זעהט אויס אזוי גרויס, און דער הימעל אויבען אזוי קיילעכדיג, און צום צווייטען מאָל קומט אויף די געדאַנקען, אז די מענשען זענען צו קליין, צו קליין פאר אזא גרויסע וועלט, און אז נאָר גאָט, וואָס איז מ ל ו א כ ל ה א ר ץ כ ב ו ד ו,—ער איז אָנגעמאָסטען פאר אזא וועלט...

— קריכט אראָפּ, ממזרים, מיר זענען שוין אין באַרישפּאָלי.

דאָ נעכטיגען מיר אונטער און „מירטשעמאָרגען" פאָהרען מיר ווייטער.

באַרישפּאָלי—א נייע שטאָדט. בעסער וועט זיין, אז מיר וועלען זאָגען—א ניי דאָרף, א גרויס דאָרף. הייזלעך דיזעלבע, וואָס אין וואָראָנקאָ, מענשען אויך די אייגענע, נאָר נעזער אנדערע. א צופאַל, אָדער ס'איז טאַקי אזוי, נאָר די חברה זענען געווען איבערראַשט פון דעם, וואָס דער בעל־הבית פון דער סטאַנ־

ציע, די בעל־הבית׳טע און זייערע פיער דערוואקסענע טעכטער—אלע זענען זיי געווען מיט לאנגע נעזער, און טאמער איז קארג, האט די דיענסט נאך א לענגערע נאז פון זיי אלע. דערהערט פונ׳ם בעל־עגלה, ווער די פארשווינדלעך זענען, האט דער לאנגנאזיגער בעל־הבית זיי אויפגענומען מיט כבוד, זיי אפגעגעבען שלום עליכם, געהייסען דער לאנגנאזיגער דיענסט, זי זאל שטעלען דעם סאמאוואר, א וואונק געגעבען צו דער לאנגנאזיגער בעל־הבית׳טע, זי זאל דערלאנגען פערבייסען, און א קאמאנדעווע געגעבען צו די לאנגנאזיגע טעכטער, זיי זאלען אנטהון די שיך—זיי זענען געגאנגען בארוויס.

מיט די דאזיגע בארוויסע מיידלעך זענען די יונגע רייזענדע געווארען אביסעל שפעטער גאנץ היימיש. מיט גרויס נייגעריגקייט האבען די מיידלעך זיך אויסגעפרעגט ביי די יונגלעך פון וואנען און וואוהין זיי פאהרען, און ווי אזוי זיי הייסען, און ווי געפעלט זיי באריספאלי—אלסדינג האבען זיי געוואלט וויסען, אפילו וויפיעל יעדער איז אלט. דערנאך האבען אלע אינאיינעם, די יונגלעך מיט די מיידלעך, פערזוכט פון דער זויערער פאווידלע, וואס די מוהמע האדעל האט מיטגעגעבען, און די געלעכטערען זענען געגאנגען ביז׳ן הימעל אריין.

דערנאך האט מען גענומען שפיעלען „קוציבאבע“ אדער אין „זשמורקעס,“—א שפיעל, וואס מע פערבינדט איינעם די אויגען און מע לאזט איהם, ער זאל כאפען וועמען ער וויל. די מיידלעך האבען זיך שטארק צעהיצט, און אז ס׳איז זיי געראטען צו כאפען עמיצען פון די יונגלעך, האבען זיי איהם אזוי שטארק געקוועטשט צו דער ברוסט, אז ס׳איז יענעם שיער די נשמה ניט ארויס . . .

ביינאכט האט מען די געסט בעלעגט אויף דער ערד מיט היי אויסגעבעט, און בכדי זיי זאלען זיך ניט געפינען בעליידיגט, האט זיי די לאנגנאזיגע בעל־הבית׳טע בעוויזען, אז אינ׳ם צווייטען ווינקעל פונ׳ם זעלבען חדר ליגען איהרע טעכטער אויך אויף דער ערד, „און וואקסען פון דעסטוועגען, קיין עין־הרע, גאנץ נישקשה׳דיג,“—

האָט זי צוגעלעגט און אויסגעשנייצט די לאַנגע נאָז. חברה וואָל־טען דעם דאָזיגען געלעגער אָנגענומען מיט פערגעניגען, ווען זיי זאָלען זיך ניט שעהמען פאר די מיידלעך אויסצוטהון. און די מיידלעך האָבען זיך דוקא ניט געשעהמט און האָבען גאַנץ גרינג אראָפּגעוואָרפעי פון זיך די קאַפּטלעך; געבליבען באָרוויסע און אין איינע קליידלעך, מיט נאַקעטע העלזער, האָבען זיי צעלאָזט די האָר און מאָדנע איבערגעקוקט זיך, געוואָרפען אויף די יונגלעך מיט די אויגען און געלאַכט, געלאַכט, געלאַכט.

— לאָז זיין שטיל!—האָט אויסגעקאָמאַנדעוועט דער בעל־הבית און האָט אויסגעלאָשען דעם הענג־לאָמפּ. עס האָט זיך אָבער אין דער פינסטער נאָך געהערט א פערשטיקטער געלעכטער פוןביידע צדדים און א שאָראָך פון היי. אָבער נישט לאַנג, ווארום ס׳איז געקומען דער געזונטער יונגער אומשולדיגער שלאָף און האָט צוגעשלאָסען די געזונטע יונגע אומשולדיגע אויגען.

די „ברכות" פון אין דערפריה, וואָס דער בעל־הבית האָט גע־זונגען מיט׳ן געוויסען נוסח, האָבען אָנגעזאָגט די קינדער, אז ס׳איז שוין טאָג און אז מע דאַרף פאָהרען קיין פערעיאַסלאָוו. דאָס לעצ־טע וואָרט האָט ווי א בריה געגעבען און אָנגעפילט דאָס הארץ מיט שמחה און מיט תענוג. מאיר־וועלוועל בעל־עגלה האָט צענויפגע־לעגט דעם טלית ותפילין און דאָס פנים האָט איהם געשיינט, ווי ביי א צדיק. דערנאָך איז ער אוועק שפּאַנען די „סוסים." דאָרט האָט ער זיך אויסגע׳טענה׳ט מיט „מאַודריק׳ען," מיט „טענצערען" און מיט דער „יחסנ׳טע," אויף זיין לשון, איינגעטיילט יעדען בע־זונדער, נאָר דעם גרעסטען חלק האָט בעקומען „טענצער," דערפאר, ער זאָל ניט טאַנצען דעמאָלט ווען מע שפּיעלט ניט...

די זון האָט אָראָבגעשיינט, און דער גאַנצער הויף איז געווען ווי איינגעטונקען אין גין־גאָלד, און בריליאַנטען האָבען געפינקעלט און געשפּיעלט זיך אומעדום, בריליאַנטען, דימענטען! אפילו די קופּע מיסט, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמעלט דורכ׳ן גאַנצען זומער,

און אפשר דורך צוויי זומערען, איז געווען מיט גאָלד בערעקט. און ווער שמועסט, דער האָהן מיט די היהנער, וואָס האָבען זיך דאָ גע־פּאָרעט אויף דער קופּע,—די האָבען אויסגעזעהען ביז'ן לעצטען פעדערעל זהב טהור. זייער קוואַקען האָט געגלעט. זייער שאַרען מיט די פיסלעך האָט געהאַט דעם זיבעטען חן. און אז דער געלער האָהן איז אַרויף אויף דער קופּע און האָט צוגעמאַכט די אויגלעך און האָט אויסגעצויגען דעם לאַנגען, שענעם, כפול־שמונה'דיגען קוקאַריקו אויף זיין חזנ'ישען שטייגער, האָט זיך דערפיהלט די שעהנקייט פון דער וועלט און ווידער אַמאָל די גרויסקייט פון דעם, וואָס האָט בעשאַפען די וועלט. און עס האָט זיך געגלוסט איהם אָפּגעבען א שבח—נישט חלילה אוועקשטעלען זיך דאַווענען, ווי דער בעל־הבית פון דער באַרישפּאָלער סטאַנציע, אָדער ווי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה—ניין, דערויף האָבען חברה קיין חשק ניט געהאַט, דאָס האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגעגעסען; נאָר אינוועניג ביי זיך אין הארצען דאַנקען און לויבען גאָט—דאָס יאָ.

— קריכט אין וואָגען אריין, ממזרים, מיר האָבען נאָך א טאָג צו פאָהרען!—האָט מאיר־וועלוועל זיי צוגעטריבען, בעצאָהלט פאַר היי און האָבער און געזעגענט זיך מיט די בעלי־בתים פון דער סטאַנציע. חברה האָבען זיך אויך גאַנץ פיין אָפּגעזעגענט מיט דער לאַנגנעזיגער משפחה, אריין אין בויד אריין, און א נייע פרישקייט, א נייע זיסקייט, א נייע רחבות האָט זיי אונטערגעכאַפּט און אַרומ־גענומען פון אַלע זייטען, באַלד נאָך דעם ווי דער וואָגען האָט טרייסלענדיג זיך ארויסגעקאַטשעט פון באַרישפּאָלי און ארויסגע־פאָהרען ווידער אויף דער ברייטער וועלט פון פעלדער און גערטנער, פון זאַמד און פון וואַלד און פון הימעל און ווייטער הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען ווערען אביסעל צופיעל הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען אביסעל צועסען זיך, ניט אזוי דער הימעל, ווי דאָס פאָהרען; און ניט אזוי דאָס פאָהרען, ווי דער בעל־עגלה מאיר־וועלוועל מיט זיינע מעשיות. און אגב האָט אָנגעהויבען פּויקען אין קאָפּ, שווינדלען אין די אויגען און שטעכען אין די זייטען פּונ'ם

טרייסלען, וואָס ס׳האָט געטרייסעלט, און פונ׳ם וואַרפען, וואָס ס׳האָט געוואָרפען. טער־טער־טער־טער! עס האָט אויסגעוויזען, אַז ס׳וועט אייביג אַזוי טערקען, עס וועט גאָר קיין מאָל ניט אויפ־הערען. און עס האָט זיך אָנגעהויבען וועלען אראָפּקריכען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, בענקען אהיים, בענקען נאָכ׳ן שטעדטעלע, נאָך וואַראָנקאַ. און דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך פערשלאָגען אין אַ ווינקעלע ביי מאַיר־וועלוועל אין בויד, אָפּגעזיפצט פון דער גרינג און מיט הארץ גע־זעגענט זיך מיט דעם נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל און געשעפּטשעט שטילערהייד, זיינע ברידער זאָלען עס ניט הערען:

— זיי געזונט, וואַראָנקאַ! זיי געזונט, זיי געזונט! . . .

אין דער נייער היים.

25.

אין דער נייער היים.

פערעיאסלאוו א כרך.—אַ קאלט בעגעגעניש.—דאָס זילבער איז פערזעצט.—פּ־נסה געשלאָגען.—דער טאַטע איז פערזארגט.

נאָך צוויי טעג טרייסלען זיך און העצקען זיך, וואַרפען זיך און קאַטשען זיך, און אָנגעגעסען זיך מיט שטויב, און אָנגעהערט זיך מיט בעל־עגלה־מעשיות, האָבען די יונגע רייזענדע אויפ'ן צווייטען טאָג פאַרנאַכט דער־פיהלט, אַז זיי זענען שוין אָט־אָט אין דער היים. נאָך אַ ביסעלע און עס האָבען זיך אין דער פינסטערער נאַכט אָנגעהויבען בעוויזען קליינע פייערלעך—סימנים פון אַ שטאָדט. דערנאָך האָבען די רעדער גענומען קלאַפּען איבער שטיי־נער, און די בויד האָט געטראַסקעט נאָך ערגער ווי פריהער. דאָס איז שוין געווען די אמת'ע שטאָדט, די גרויסע שטאָדט פערעיאס־לאוו. מיט אַ רעש און מיט אַ האַרמידער האָט זיך מאיר־וועלוועל'ס בויד צוגעקאַטשעט צו אַ פינסטערען הויף, וואו ס'איז געהאַנגען איבער'ן טויער אַ פערדרייכערטע לאַנטערנע מיט אַ בעזעמעל פון היי—אַ סימן אויף איין איינפאָהר־הויז.

אז זייערע עלטערענס פרנסה איז איצט איין איינפאָהר־הויז—דאָס איז פאַר די קינדער געווען אַ סורפּריז און אַ בעליידיגונג. סטייטש, זייער טאַטע נחום וועט אויפנעהמען געסט? זייער מאַמע חיה־אסתר וועט קאָכען פאַר זיי וואַרעמעס? זייער באָבע מינדי וועט זיי בעדיענען? קיין שטאַרקערען אַראָבפאַל, קיין גרעסערען בזיון האָבען זיי זיך ניט געקענט פאָרשטעלען. און דער טרוימער

שלום, וואָס האָט שטענדיג גע'חלומ'ט פון בעסערע צייטען, וואָס האָט זיך ארומגעטראָגען מיט זיין אוצר, האָט דערנאָך אין דער שטיל געטרויערט, געוויינט אין דער פארבאָרגעניש, און שטאַרק געבענקט צוריק צום ליעבען קליינעם וואָראָנקאָ. ער האָט ניט פערשטאַנען, פאַר וואָס האָבען די גרויסע געהאַט געזאָגט: משנה מקום משנה מזל? אַ שענער „משנה מקום משנה מזל“—נישטאָ וואָס צו רעדען! . . .

— קריכט ארוים, ממזרים, מיר זענען שוין געקומען! —

אַזוי האָט מאיר־וועלוועל אָנגעזאָגט די בשורה נאָכדעם ווי ער האָט מיט אַ לאַנגען „טפררו“ זיך אָפּגעשטעלט ביים גאַניק פונ'ם איינפאָהר־הויז.

צעבראָכענע, צעלאָמטע און הונגעריגע, האָבען חברה גענומען איינציגווייז ארויסקריכען פון בויד און אויסגלייכען זיך די ביינער. גיך האָט זיך געעפענט די שטוב־טהיר און עס האָבען זיך אָנגעהויבען בעוויזען אויפ'ן פינסטערען גאַניק פיגורען, איינע נאָך דער אנדערער, וואָס מע האָט זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט געקאָנט דערקענען נור נאָכ'ן קול. די ערשטע פיגור איז געווען אַ הויכע און אַ ברייטע. דאָס איז געווען די באָבע מינדי. זי האָט אויסגעצויגען דעם אַלטען קאָפּ און אַ זאָג געגעבען: „אַ! געלויבט ביזטו גאָט, זיי זענען שוין געקומען“. די צווייטע פיגור איז געווען אַ קליינינטשקע, אַ זשוואווע. דאָס איז געווען די מאמע חיה־אסתר. זי האָט ווי אַ פרעג געגעבען עמיצען אַ דריטען: „שוין געקומען?“ — „שוין געקומען!“ — האָט איהר אָבגעענטפערט מיט פרייד אַ דריטע פיגור, אַ לאַנגע און אַ דינע. דאָס איז געווען דער טאַטע, ר' נחום וועוויק'ס, איצט שוין רב נחום ראַבינאָוויטש (אין דער גרויסער שטאָדט האָט מען דעם זיידען וועוויק געגעבען דיי־מיסיע).

אַ בעגעגניש איז דאָס געווען נישט אַזאַ, ווי די קינדער האָבען געוואָרט. מע האָט זיך אפילו צעקושט, נאָר קאַלטליך. דערנאָך האָט מען זיי אַ פרעג געגעבען: „ס'מאַכט איהר“! וואָס קען מען

ענטפערן דערויף? „גאָרנישט“... די ערשטע איז געווען די באָבע מינדי, וואָס האָט זיך דערמאָהנט אז די קינדער קאָנען ווילען עסען. „איהר זענט הונגעריג?“ נאָך א מין הונגעריג! „איהר׳ט עפּעס עסען?“ נאָך א מיז עסען! „מנחה מעריב געדאַוונט?“ נאָך א מין דאַווענען ! . .

די מאַמע האָט זיך א וואָרף געגעבען אין קיך מאַכען עפּעס עסען, און דער טאַטע האָט דערווייל פערהערט די קינדער, וואו זיי האַלטען אין לערנען. אָ, זיי האַלטען ווייט! נאָר וואָס דרעהט מען זיי א מח, אז עס ווילט זיך גאָר בעטראַכטען די נייע היים, די נ י י ע ש ט ו ב ?

און זיי בויגען דעם קאָפּ אויף אַלע זייטען און קוקען זיך אַרום, וואו זיי זיינען אין דער וועלט. זיי דערזעהען פאַר זיך א גרויסע, נאָר א סומנע, א נאַרישעוואַטע שטוב מיט א סך חדרים׳לעך, אי־בערגעצוימט מיט זינע ברעטלעך. דאָס זענען חדרים פאַר אורחים, און אורחים — ניט איינער. אין מיטען שטוב איז א זאַל. אין זאַל האָבען חברה דערקענט דאָס גאַנצע וואָראַנקער מעבעל: דעם קיי־לעכיגען רויטען טיש אויף דריי לאַפּעס, די אַלטע פאַנירטע רויטע קאַנאַפּע מיט׳ן אויסגעטריפּטען געזעס, דעם קיילעכיגען פאַנירטען רויטען שפּיגעל מיט די צוויי אויסגעשניצטע העגד פון אויבען, ווי ביי כהנים צום דוכנ׳ען, און די גלעזערנע שאַפע, פון וואַנען עס האָבען ארויסגעקוקט נור די פּסח׳דיגע פּיעלפאַרביגע טעלער, דאָס זילבערנע חנוכה־לעמפּעל מיט׳ן אַלטען זילבערנעם הדס־בעכער, וואָס איז געמאַכט געוואָרען ווי איין עפּעל אויף א גרויסער צווייג מיט בלעטלעך. די אַלע איבעריגע זילבערנע־געגילטע כוסות, בעכער, בעכערלעך, גאָפּלען, מעסערס און לעפּעל און דאָס גאַנצע זילבער — איז נישט געווען שוין מעהר. וואו איז דאָס אהינגעקומען? ערשט העט־שפּעטער, אין א צייט אַרום, זענען זיי געוואָהרע געוואָרען, אז טאַטע־מאַמע האָבען עס אינאיינעם מיט דער מאַמע׳ס פּערעל און ציערונג פערזעצט ביי א פּערעיאסלאַווער נגיד און נישט גע־קאָנט שוין מעהר אויסקויפען קיינמאָל.

— געהט וואַשט אייך ! — זאָגט די באָבע מינדי נאָך דעם, ווי די מאַמע חיה־אסתר האָט געבראַכט צו טראָגען פון קיך עפּעס נישט אַזאַ געהויבענע וועטשערע: צוגעוואָרעמטע קאַשע מיט פּאַ־סאָלים, און דאָס דאַרף מען עסען מיט ברויט, און דאָס ברויט איז אַלטגעבאַקען! די מאַמע אַליין שניידט דאָס מיט אַ מעסער און טיילט אויס יעדען זיין חלק — דאָס איז ביי זיי קיין מאָל נישט געווען. אַ קבצנישער מנהג!... און דער טאַטע זיצט ביי דער זייט און הערט נישט אויף צו עקזאַמינירען, וואו האַלט מען אין תנ״ך. דער טאַטע זעהט אויס צופריעדען. די קינדער האַלטען ווייט. און ווער שמועסט, דער מיטעלסטער, שלום, דער איז קלאָר בעל־פּה, קאָן זאָגען גאַנצע קאַפּיטלעך ישעיה אויף אויסווענדיג, ווי אַ וואַסער.

— נו, גענוג שוין, לאָזען זיי געהן שלאָפען! — זאָגט די מאַמע און נעהמט צו דאָס איבערגעבליבענע ברויט פון טיש און פערשליסט דאָס אין שאַפע. דאָס איז אויך נישט געווען ביי זיי דאָרטען אין וואָראָנקאַ. דאָס איז גאָר אַ מאוס׳ער מנהג!...

עס איז שווער צו זאָגען: צי ווייל דער וועג איז געווען אַ לאַנ־גער, אַ שווערער און מע איז געווען צעבראָכען אויף שטיק־שטיק־לעך, אָדער אפשר דערפאַר, וואָס די בעגעגניש איז געווען עפּיס נישט איבעריג פריינדליך און דיא אויפנאַהמע קבצניש׳דיג — נאָר די נייע היים וואָס חברה האָבען וועגען איהר אַזוי פיעל גע׳חלום׳ט, האָט נישט געפונען ביי זיי אין די אויגען יענעם חן, וואָס זיי האָ־בען געמיינט און געוואָלט. צו פיעל האָבען זיי אפּנים געוואַרט פון דעם — דאַריבער האָבען זיי זיך געפּיהלט ווי אָפּגעשמיסענע און זענען געווען צופריעדען, אַז מע האָט זיי געהייסען לייענען קריאַת־שמע און געהן שלאָפען.

ליגענדיג דערנאָך אויף שטרויענע זעק, אויסגעבעט אויף דער ערד, אַלע קינדער אינאיינעם, אין אַ גרויסען פינסטערען חדר אָהן אַ שום מעבעל — אַ מין דורכגאַנגס חדר פון זאַל אין קיך אריין, — האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע לאַנג נישט געקאָנט אַנשלאָפען ווערען. אין זיין קאָפּ האָבען זיך געבאָמבעלט אַלערליי

מחשבות און נעדראַנקען מיט קשיות, קשיות און קשיות: פאַר וואָס איז דאָ אַזוי פינסטער און אומעטיג? פאַר וואָס זענען דאָ אַלע אַזוי פערזאָרגט? וואָס איז דאָס מיט דער מאַמען, וואָס זי איז געוואָרען אַזוי קאַרג מיט סכנות? וואָס איז דאָס מיט'ן טאַטען, וואָס ער איז געוואָרען אַזוי איינגעבויגען, סוטולעוואַטע און אַזוי שטאַרק פערד־עלטערט, אַז עס קלעמט דאָס הארץ קוקענדיג אויף זיין געל־גע־קנייטשט פנים? נישט שוין זשע איז דאָס אַלסדינג נאָר צוליעב דעם, וואָס מען האָט געזאָגט אין וואראנקא, אַז די פ ר נ ס ה א י ז ג ע ש ל אָ ג ע ן ? נישט שוין זשע איז אַט דאָס דער משנה מקום משנה מזל? וואָס טהוט מען דערצו? דערצו איז — דער אוצר. אַך! ווען ער ברענגט מיט זיך חאָטש אַ קליינעם חלק פון יענעם אוצר, וואָס ליעגט בעהאַלטען אין וואָראַנקאָ ! . . .

דערמאָהנט זיך אינ'ם אוצר, קומט איהם אויפ'ן זינען זיין חבר שמואליק דער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות וועגען שענע אוצרות פון גאָלד און זילבער, דימאַנטען און בריליאַנטען, וואָס געפינען זיך אין גן עדן התחתון, און וועגען יענעם אוצר, וואָס געפינט זיך אויף יענער זייט וואָראַנקאָווער בית־מדרש נאָך פון חמעלניצקי'ס צייטען... און עס חלום'ען זיך איהם אוצרות, גאָלד און זילבער, דימאַנטען און בריליאַנטען. און זיין חבר שמואליק קומט איהם צו חלום, דער ליעבער שמואליק מיט זיין חנ'עווידיגען פנים, מיט זיינע גלאַנצענדיגע, מיט פעטען אָנגעשמירטע האָר. און עס מאָהלט זיך איהם אויס, אַז ער הערט זיין ווייך־הייזעריגען קול, ווי ער רעדט צו איהם זיס־פריינדליך, ווי איין אַלטער, און ווי ער טרייסט איהם מיט גוטע ווערטער: „זאָרג ניט, שלום'אָני טייערער, אָט האָסט דו פון מיר אַ מתנה — אַ שטיין פון יענע צוויי שטיינער, קלייב דיר אויס וועלכען דו ווילסט — דעם שטיין, וואָס הייסט „ישפה“, אָדער דעם שטיין, וואָס הייסט „כדכד“... שלום איז אין פערלעגענהייט. ער ווייסט ניט, ער האָט פערגעסען, וועלכער שטיין איז בעסער — דער שטיין, וואָס הייסט „ישפה“, אָדער דער שטיין, וואָס הייסט „כדכד“? און אַזוי ווי ער טראַכט דאָ אַזוי, שפּרינגט

אונטער גערגעלע גנב, כאַפּט אויםביידע שטיינער און ווערד מיט זיי פערשוואונדען. און פּינעלע שימעלעם — פון וואַנען האָט ד ע ר זיך גענומען אַהער? — האַלט די הענד אין די קעשענעס און קאַטשעט זיך פאַר געלעכטער. „פּינעלע, וואָס לאַכסטו?“ „פון דיין מוהמע האָדעל מיט איהר פּאָווידלע“ — חאַ־חאַ־חאַ!“...

— שטעהט אויף, חברה פלעצעל! זעה נאָר, ס'איז זיי גאָרניט צו דערוועקען! מע דאַרף אַרויסטראָגען דעם הקדש! מע דאַרף קאָכען וואַרעמעס! און זיי שלאָפען — אַ זיסער שלאָף אויף זיי! — קלאָגט זיך די מאַמע חיה־אסתר, אַ קליינטשקע, אַ זשוואַווע, אַ פערפאָרעטע, אַ פערטאַרעראַמעטע פון דער ארבייט אין שטוב און אין קיך — איין מענש אליין.

—אי־אָ־נו, דאַוונען ! — העלפט איהר אונטער די באָבע מינדי, האַלט אַ קרבן־מנחה אין האַנד און מישט אַ בלעטעל נאָך אַ בלעטעל און זאָגט מיט כונה, טאָר ניט מפסיק זיין.

— נאָכ'ן דאַוונען וועט איהר זיך דורכגעהן צו דער משפּחה אָפּגעבען אלעמען שלום־עליכם, און אין חדר וועט איהר שוין אָנהויבען געהן, אם ירצה השם, נאָך יום טוב.

אַזוי ליינט צו דער טאַטע ווייכער פון אַלע. ער געהט אָנגעטהאָן אין עפּים אַ מאָדנע חאַלאַטעל, אויף קעש אונטערגעשלאָגען, כאָטש ס'איז נאָך וואַרעם אין דרויסען, און איין איינגעהויקערטער, אַ פערזאָרגטער, פערציהט ער זיך מיט אַ שטאַרקען פּאַפּיראָס און זיפצט אַזוי טיעף, אַז עס רייסט אוים אַ שטיק האַרץ. עפּים דאַכט זיך אוים, אַז ער איז גאָר קלענער געוואָרען. עלטער און קלענער... און עס ווילט זיך לויפען פון שטוב אַרוים וואָס גיכער, לויפען אין דרויסען אַרוים, אָנקוקען די שטאָדט, זיך בעקענען מיט דער משפּחה.

די גרויסע שטאָדט.

26

די גרויסע שטאָדט

מע געהט בעקענען זיך מיט דער משפחה.—די מומע חנה מיט איהרע קינדער.—
אלע און אברהמעל פערהערען דעם העלד, וואו ער האלט אין תנ"ך.—
ביים פעטער פיני פערהערט מען איהם אין שרייבען.

אויף וויפיעל די שטאָדט האָט ביינאכט אויסגע־וויזען וויסט און פינסטער, אויף אזוי פיעל האָט זי אין דערפריה געשיינט און געבלישטשעט און געפונען חן און לייטזעליגקייט אין די אויגען פון די וואָראָנקער יונגלעך, די קליינשטעטעל־דיגע קינדער, וואָס האָבען געכאַפּט התפּעלות פון איטליכס ברעקעל בעזונדער. זיי האָבען נאָך קיינמאָל אויף זייער לעבען נישט געזעהען אז גאסען זאָלען זיין אזוי ברייט און לאַנג און האָבען פוןביידע זייטען הילצערנע „פּעשעהאָדען" (טראָ־טואַרען); אז שטיבער זאָלען זיין געדעקט מיט בלעך; אז פענסטער זאָלען זיין פון דרויסען מיט געפארבטע גרינע, בלויע און רויטע לאָדען; אז קלייטען זאָלען זיין געמויערטע פון ציגעל און האָבען אייזערנע טהירען. היינט דער מאַרק, די קלויסטערס, און, להבדיל, די בתי מדרשים מיט די שולען, און אפילו די מענשען — אלע און אלעס איז אזוי גרויס און אזוי שען און אזוי ריין און אזוי יום־טוב'דיג־פריילעך! ניין, פינעלע שימעלעס האָט ניט מגזם גע־ווען, אז ער האָט דערצעהלט „וואונדירים" פון דער דאָזיגער גרוי־סער שטאָדט. אזוי ווי אויף רעדלעך האָבען זיך געגליטשט זייערע פיס איבער די הילצערנע „פּעשעהאָרען," געהענדיג מיט'ן טאטען

צו דער משפּחה, זיך בעקענען און אָפּגעבען שלום. און נור ווייל דאָ איז געווען דער טאַטע, האָבען זיי פּאַר דרך־ארץ נישט געקאָנט זיך אָפּשטעלען אויף יעדען טריט און בעוואונדערען די חדושים ונפלאות, וואָס זייערע אויגען האָבען דערזעהען. ווי דער שטייגער איז, איז אויף צו פריהער געגאַנגען דער טאַטע, און די קינדער האָבען זיך נאָכגעשלעפּט נאָך איהם, פון הינטען.

אריינגעטראָטען אין א גרויסען הויף און דורכגעשפּאַנט דורך א גרויסען גלעזערנעם ליכטיגען קאָרידאָר, איז מען אריינגעקומען אין א רייכער פּריצישער שטוב מיט געוועקסעלטע פּאָדלאָגעס, ווייכע קאַנאַפּעס און שטוהלען, הויכע ביז דער סטעלי שפּיעגלען, געשניצטע שאַפעס, גלעזערנע קאַנדעליאַברעס אויף דער סטעלי, מעשענע העסעס אויף די ווענד — איין אמת'ער „פּאַלאַץ", א „דירה־מלוכה" !

דאָס איז געווען דער מוהמע חנה'ס שטוב — א מאָדנע שטוב. א שטוב אָהן א טאַטען (דיא מוהמע חנה איז איין אלמנה). די קינדער האָבען נישט געהערט זייער מאַמע, נישט זייער רבי'ן, נישט קיינעם. א קליינע אַנאַרכיע. איטליכער האָט זיך געטהאָן וואָס ער האָט געוואָלט. און אלע צווישען זיך האָבען געהאַלטען אין איין קריעגען זיך, געגעבען זיך איינס אַנדערע צונעמענישען, און געלאַכט האָט מען הילכיג, און גערעדט האָבען אלע אינאיינעם, און געטומעלט אזוי שטאַרק, אַז דער קאָפּ האָט זיך אייך גע־דרעהט.

די מוהמע חנה אליין א אידינע א הויכע, א גרויסאַרטיגע. עס וואָלט איהר אָנגעשטאַנען זיין א גראַנד־דאַמע, פון די וואָס שמעקען טאַבעקע פון א גאָלדען פּושקעלע, אויף וועלכען ס'שטעהט אויסגעמאָהלט א פּרינץ פון די אַמאָליגע פּרינצען, מיט א גרוי־צעפּעל און מיט זיידענע זאָקען. די מוהמע חנה איז געווען, ווייזט אויס, אַמאָל א יפת־תואר. דאָס איז צו זעהען נאָך די טעכטער, זעלטענע — זעלטענע שעהנהייטען. ווי נור קליינוואַרג זענען

אריינגעקומען, אזוי איז געווארען א טומעל, א געשריי און א געפילדער:

— אט דאס זענען זיי? אט דאס איז ער, דער בעל־תנ"ך? אנו, קום נאר אהער, שעהם זיך ניט! זעהט נאר, ווי ער שעהמט זיך עם אביסעל, חא־חא־חא!

דער טאטע האט זיך, אפנים, נישט געקאנט איינהאלטען פון צו געבען זיך א בעריהם מיט זיין זוהן, אז ער איז א גוטער בעל־תנ"ך, האט מען איהם געקרוינט דא טאקי באלד אויפ'ן ארט מיט'ן נאמען: „בעל־תנ"ך."

— גיס אן דעם בעל־תנ"ך א גלעזעל טיי און געב איהם אן עפעל מיט א באר, לאז ער פערזוכען, דער בעל־תנ"ך, אונזערע פערעיאסלאווער אויבסטען.

— שאט, ווייסט איהר וואס? לאז מען אריינרופען אהערצו אלי'ן מיט אברהם'לען, וועלען זיי איהם פערהערען.

און מע האט אריינגערופען אלי'ן מיט אברהם'לען.

אלי און אברהם'על זענען שוין היבשע בחורים מיט פיינע בערדלעך און קעהרען זיך אן צו דער מוהמע חנה'ס משפחה פון איהר מאנ'ס צד. זיצען א הויף קעגען א הויף. זייער פאטער, יצחק־יענקעל, איז איין אפגעקומענער נגיד, לאדט זיך כל ימיו מיט „קאזנא", טראגט איין אויהרינגעל אין לינקען אויהער, א שענע קיילעכיגע בארד, קוקט ניט אויף קיינעם, רעדט נישט מיט קיינעם און שטענדיג שמייכעלט ער מיט אזא מינע, ווי איינער רעדט: „וואס האב איך מיט אייך צו שמועסען, אז איהר זענט אלע בהמות?"

די אריינגעקומענע בחורים האבען גלייך, אהן צערעמאניעס, א נעהם געגעבען דעם וואראנקער בחור'על צום עקזאמען, איהם פערהערט תנ"ך אויף אויסווענדיג פון איין עק ביז'ן אנדערען. און מע דארף מודה זיין, אז דער וואראנקער בחור'על האט דעם עקזאמען אויסגעהאלטען: גאר־גאר גלענצענדיג. ער האט ניט נאר געטראפען איטליכםווארט וואו עס שטעהט, אין וואסער א קאפי־

טעל, אין וואסער פסוק. נאר אפילו געזאגט, וואו ס'געפינען זיך אלע איבעריגע ווערטער פונ'ם זעלבען שורש. דער טאטע האט גע־קוואלען, געקליבען תענוג, ממש געווארען ברייטער ווי לענגער. דאס פנים זיינס האט איהם גשיינט. די קנייטשען, וואס אויפ'ן שטערן, האבען זיך אויסגעגלייכט, און אליין האט ער זיך עפים ווי אויסגעגלייכט, געווארען גאר איין אנדער מענש.

— אז ס'איז יא אזוי, לאז מען געבען דעם בעל־תנ"ך נאך אן עפעל און נאך א באר און נאך נים און קאנפעקטען, קאנפעקטען!

— האבען דער מוהמע חנה'ס טעכטער די יפת־תואר'ס געקאמאנ־דעוועט, און דער נאמען „בעל־תנ"ך" איז איהם פערבליבען אויף א לאנגער צייט ניט נאר אין דער משפחה — מע האט איהם שוין דערנאך אין בית־מדרש, צווישען יונגלעך קונדייסים, אנדערש ניט גערופען, ווי „דער וואראנקאווער בעל־תנ"ך." אויך די גרויסע ווער עס האט נור געהאט גאט אין הארצען, דער האט איהם גע־כאפט פאר איין אויער: „זאג נאר, דו קליינער בעל־תנ"ך, וואו שטעהט ערגיץ אט דער און דער פסוק?"

דעם בעל־תנ"ך איז שטארק געפעלען געווארען דער מוהמע חנה'ס שטוב מיט דער מוהמע חנה'ס קינדער, פיני מיט מאכען, צוויי יונגלעך־שקצים. מיט וועלכע ער איז גיך געווארען חבר. עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז קיין שענערע און קיין רייכערע שטוב, ווי דער מוהמע חנה'ס, איז ניטא ניט נור אין פערעיאס־לאוו, נאר אויף דער גאנצער וועלט. ווארום וואו האט איהר גע־זעהען, אז עפעל זאל מען שלעפען פון א פאס, ניסלעך פון א זאק און קאנפעקטען פון א טארבע? . . .

גאנץ אנדערש האט אויסגעזעהען דעם פעטער פיני'ס שטוב. א שטוב א אידישע, מיט א סוכה, מיט א סך ספרים, גאנץ ש"ס, א זילבערן חנוכה־לעמפעל, א לאנגע וואקסענע הבדלה. נאר ווי קומט עס צו דער מוהמע חנה? א פרומע שטוב. אלע זענען דארטען פרום. אזוי ווי דער פעטער פיני, אזוי זיינע קינדער. די זיהן אין לאנגע קאפאטקעלעך ביז צו דער ערד, מיט ארבע־כנפות'ען לאנגע

ביז די קניהעס. די טעכטער—צנועות׳דיג אָנגערוקט די פּעטשיי־לעס איבער׳ן פּנים, קוקען ניט קיין פרעמדען גלייך אין די אויגען אריין, נאָר אַז מע דערזעהט אַ פרעמדען, ווערד מען רויט, ווי אַ צוויק, און מע לאַכט אויף קרעדיט. די מוהמע טעמע, אַ אידינע אַ פרומע מיט ווייסע ברעמען, און ביי דער זייט איהר מאַמע — צוויי טראָפּענס וואַסער די מוהמע טעמע, גאָר ניט צו דערקענען, ווער ס׳אַ מאַמע, ווער ס׳אַ טאָכטער, ווען די מאַמע זאָל ניט טרייס־לען מיט׳ן קאָפּ: ניין־ניין.

דאָ, ביים פעטער פיני׳ן, האָט דער טאַטע נחום שוין נישט בעריהמט זיך מיט זיין „בעל־תנ״ך.״ אין דער דאָזיגער שטוב האָלט מען נישט פונ׳ם תנ״ך. ווער לערענט תנ״ך? תנ״ך לערנען אפּיקורסים. דערפאַר האָט ער זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען פון בעריהמען זיך מיט זיינע קינדער׳ס כתב. זיינע קינדער, האָט ער געזאָגט, שרייבען, אַז עס לאָזט זיך אויס די וועלט.

— אָט דער קליינער — האָט ער אַ ווייז געגעבען אויפ׳ן בעל־תנ״ך — האָט אַ הענטעל, אַ כתבא רבה!

— אנו, ווייזט נאָר אהער אַ טינט און פּען!—האָט דער פעטער פיני אַ שאַף געגעבען און האָט פערקאַטשעט די אַרבעל פון ביידע הענד, גלייך ווי ער אַליין בעדאַרף עפּיס טהון אַן אַר־בייט — אַ טינט און פּען זאָל מיר בעשאַפען ווערען, וועלען מיר איהם פערהערען שרייבען, אָט דעם „כתבא רבה״. אַבער גיך! און באַלד!

דעם פעטער פיני׳ס בעפוּיל איז געווען אַ בעפוּיל פון אַ שטרענגען גענעראַל. און אַלע קינדער, די יונגלעך מיט די מיידלעך. האָבען זיך אַ וואָרף געגעבען אין אַלע ווינקעלעך נאָך אַ טינט און פּען.

— אַ שטיקעל פּאַפּיער! — האָט אויסגעקאָמאַנדעוועט ווידער דער גענעראַל, ס׳איז אַבער נישט געווען אין ערגיץ קיין איבעריג שטיקעל פּאַפּיער.

— שאַט! ווייסט איהר וואָס? לאָז ער אָנשרייבען אַט דאָ אויף מיין סדור'על.

אויף דער דאָזיגער המצאה איז געפאַלען דעם פּעטער פּיני'ס יונגערער זוהן, איצעל, אַ טשיקאַווער בחור'על מיט אַ שפּיצעכיג קעפּעל און מיט אַ לאַנג נעזעל.

— נעהם שרייב ! — האָט דער טאַטע בעפוילען צו זיין „בעל־תנ"ך."

— וואָס זאָל איך שרייבען ?

— שרייב וואָס דו ווילסט.

איינגעטונקען די פּען, האָט דער בעל־תנ"ך, אָדער דער „כתבא רבה", אַ ביסעל אַ טראַכט געגעבען, נישט געהאַט וואָס צו שרייבען, כאָטש טהו זיך אָן אַ מעשה! דעם פּעטער פּיני'ס הויז־געזינד האָט שוין מסתמא איבערגעטראַכט, אַז דער „כתבא רבה" קאָן שרייבען נאָר דעמאָלט ווען מען זעהט ניט. נאָר דאָ איז איהם געקומען אויפ'ן זכרון דאָס, וואָס כמעט אויף יעדען אידישען ספר פּלעגט יענע יאָהרען שטעהן געשריבען, און שלום האָט פּערקאָ־טשעט דעם אַרבעל, געגעבען אַ דרעה מיט דער האַנד, איינגעטונ־קען נאָך אַמאָל די פּען און אין עטליכע מינוט אַרום איז געווען אָנ־געשריבען אַט ווי אַזוי :

„אעפ"י שאסרו הכמים לכתוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותר". אויף אידיש וועט דאָס הייסען אַזוי גוט ווי :

„ח אָ ט ש א פּ י ל ו א ו י ף א ס פ ר ש ר י י־ ב ע ן ט אָ ר מ ע ן נ י ט, נ אָ ר צ ו ל י ע ב א ס י מ ן מ ע ג מ ע ן".

דאָס איז געווען אַ מין הקדמה, נאָך וועלכער עס קומט די דאָזיגע בעקאַנטע אויפשריפט :

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששייך שייך. פּאָרט למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פּאָרט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פּאָרט מי נתן. מי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פּאָרט מי נגיד? הנגיד ה"ה

הבחור המפורסם מוהר״ר יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהר״ר פינחס ראבינאָוויטש בק״ק פּערעיאסלאוו״.

איבערזעצט אויף אידיש וועט דאָס אויסקומען אזוי:

„דאָס דאָזיגע סדור׳על געהערט. צו וועמען געהערט דאָס סדור׳ל? צו וועמען עס געהערט געהערט עס. פּאָרט צו וועמען? צו דעם וואָס האָט געקויפט. ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט געקויפט האָט דאָס געקויפט. פּאָרט ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט געגעבען געלד. ווער האָט געגעבען געלד? ווער עס האָט געגעבען האָט געגעבען. פּאָרט ווער האָט געגעבען? ווער ס׳איז א נגיד. ווער איז א נגיד? ווער ס׳איז א נגיד איז א נגיד. פּאָרט ווער איז א נגיד? א נגיד איז דער בעריהמטער בחור יצחק דער זוהן פונ׳ם בעריהמטען נגיד פינחס ראבינאָוויטש אין דער שטאָדט פּערעיאסלאוו״.

עס איז שווער צו בעשרייבען, וואָס פאַר א פּוראַר דאָס האָט געמאכט, הן מצד הלשון והן מצד הכתב! און דער עיקר — דאָס כתב! דער „כתבא רבה״ האָט זיך שוין גוט געפּלייסט, אז דער טאַטע זיינער זאָל חלילה ניט פערשעהמט ווערען. ער האָט אָנגעשטרענגט אלע כוחות. ער האָט געשוויצט ווי א ביבער. ער האָט אויסגעקליבען דאָס סאַמע שענסטע און סאַמע קלענסטע פּערעל־כתב, וואָס מע דאַרף אָנטהון דערצו א שפּאַקטיוו, מע זאָל דערזעהן די אותיות׳לעך. ער האָט אָנגעווענדעט דערצו דעם גאַנצען כח פון קאליגראפיע, וואָס ער האָט ארויסגעפיהרט בירושה פון זיין וואָראָנקאָווער רבי׳ן רב זרח׳על, וועלכער האָט בעשאַפען אין יענעם שטעדטעלע, קאָן מען זאָגען, א גאַנצען דור פון קאליגראפען, וואָס האָבען זיך צעקראַכען איבער דער וועלט און וואָס צייכענען זיך אויס כמעט אלע מיט זייער שען־שרייבען עד היום הזה.

בין הזמנים

27

בין הזמנים

ארנאלד פון די פידוואָרקעס.—נייע חברים.—גרמיזא דער מלמד א בעל קורא.—די וואָראַנקאָווער ווייסע חברהניקעס בעווייזען וואָס זיי קענען.

בין הזמנים — ווער וועט דאָס פערשטעהען? וואַקאַציאַ, וואַקיישאָן, פעריען, קאַניקולעס, — דאָס זענען אַלץ ווערטער פונ׳ם זעלבען בעגריף, זיי זאָגען אָבער נישט דאָס, וואָס דאָס וואָרט „בין הזמנים" זאָגט דעם אידישען יונגעל.

דאָס קינד, וואָס קומט פון דער שולע, אָדער פון גימנאַזיע אויף וואַקאַציע אהיים, האָט זיך געווען אָנגעשפּיעלט דאָרטען, וואו מען לערענט, גענוג אָנגעטאַנצט און אָנגעהוליעט, גענוג אָנגעלאָפען זיך און גענוג אָנגעשטיעפט זיך און אָנגעשפּיעלט זיך מיט די חברים דורכ׳ן יאָהר, עס קאָן זיין מעהר געשטיעפט, ווי געלערענט. דאָס אידישע חדר־יונגעל — דער האָט נעבאָך דאָס גאַנצע יאָהר געהאָרעוועט, געזעסען ביז שפּעט אין דער נאַכט און געלערענט—געלערענט, געלערענט און געלערענט. און מיט אַמאָל — בין הזמנים! אָנדערהאַלבען חדשים דורכאיינאַנד, פון חצי אלול ביז סוף תשרי. וועט מען נישט געהן אין חדר — וואָס קאָן זיין אַ גרעסערער יום טוב? און דערצו געהען נאָך די יום־טובים אויך: ימים נוראים! סוכות! שמחת תורה! און דאָס אַלסדינג איינ־איינעם גענומען — אויף אַ ניי אָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערעיאַסלאָוו!

קודם כל בעדאַרף מען אָנקוקען די שטאָדט. חברה האָבען זי נאָך כמעט גאָרנישט געזעהען. אחוץ ווי ביי דער מוהמע חנה׳ן

און ביי'ם פעטער פיני'ן און אחוץ ווי אין גרויסען בית מדרש, אין אלטען בית מדרש און אין דער קאלטער שול, דארט וואו צאלי דער חזן דאווענט, זענען די וואראנקאווער קינדער כמעט אין ערגיץ נישט געווען. נאך פארהאן געגוג גאסען און געגוג ערטער. פארהאן די „אלטיצע,‟ און פארהאן די „טרובייל א‟ (טייכען אזעלכע), און פארהאן די לאנגע בריק. און וואו זענען די „פידוואַרקעס‟, וואס אויף יענער זייט בריק? די „פידוואַרקעס‟ — דאס איז א בעזונ־דערער מין שטאדט, וואס געהער פונדעסטוועגען צו פערעיאסלאוו. „ארנאלד פון פידוואַרקעס‟ שטאמט פון דארט. ארנאלד קומט אפט אריין צו נחום ראבינאוויטשען אביסעל פערברענגען, רעדען פונ'ם רמב״ם און פונ'ם כוזרי און פון ברוך שפינאזא און פון משה מענדעלסאן און פון נאך אזעלכע גרויסע מענשען, וועלכע שלום האט ניט געקאנט זיך אנגעדענקען, חוץ איינעם מיט'ן נאמען דרע־פער — דער האט זיך איינגעפונדעוועט ביי איהם אין זכרון: דרע—פער... „ארנאלד איז שטארק געלערענט. — זאגט אויף איהם דער טאטע נחוב, וואס האלט פון איהם איין עולם ומלואו. — ארנאלד זאל ניט זיין קיין איד, וואלט ער געקאנט זיין א פראַ־קוראר‟. פאר וואס עפעס א פראקוראר? און פאר וואס זאל א איד ניט קאנען זיין? — דאס האט נאך שלום נישט געקאנט פער־שטעהען. פון אנטיסעמיטיזם האט ער געוואוסט נאר איין זאך: ה י נ ט. דורך זיין איינענעם ערפאהרען. אין וואראנקא האבען

אט דעם „ארנאלד פון די פידוואַרקעס‟ האט דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע א סך צו פערדאנקען אין זיין שפעטער־דיגען שטודירען, און מיר וועלען זיך דעריבער מיט איהם נאך בעגעגענען. דערווייל איז בן הזמנים און ערב יום טוב. צייט צו שליסען בעקאנטשאפט מיט נייע חברים און גלאט יונגלעך.

פון דיא חשוב'ע בעל־בתישע יונגלעך פערנעהמען דעם אויבען אן משה'ל יצחק־ביגדור'ס, א בחור'ל א געלט, איין אויסגעצוואַ־גענעם מיט איין אלפאגאווע קאפאטקעלע, און א גדלן א יונג, וואס ס ע שטעהט איהם ניט אן מיט

ז י ך   א ל י י ן   צ ו   ר ע ד ע ן — און איז גערעכט. ערשטענס, האט זיין טאטע יצחק־ביגדור איין אייגענע שטוב מיט א ווייסען גאניק. היינט איז דא ביי דעם יצחק־ביגדור׳ן זייגערס אין שטוב מיט זייגערלעך אהן א צאהל און אהן א שעור. אז עס קומט זייגער צוועלף און די זייגערס הויבען אן שלאגען, קאן מען פערטויבט ווערען. אליין איז דער יצחק־ביגדור א איד, וואס לאדט זיך מיט דער גאנצער וועלט און האט אויגען פון א גזלן. אלע יונגלעך פון בית המדרש ציטערען פאר זיין קוק.

דער צווייטער נאך משה׳לען געהט זיאמע קארעצקי — א יונגעל פון די גאר גרויסע שקצים, אביסעל א סאטולעוואטער, נישט מיט יעדען איז ער א מחותן און נישט יעדער איז מיט איהם א מחותן, ווארום זיין טאטע איז א „גלוח“ מיט איין אונטערגעשא־רענער בארד, איין אדוואקאט אין פעטערבורג און טראגט מאדנע ברילען אויף דער נאז, וואס מע רופט זיי „פענצנע.“ אט דער זיאמע האט אויסגעלערענט די גאנצע שטאדט קינדער שווימען, בארען זיך, גליטשען זיך אויפ׳ן אייז און נאך א סך זאכען, וואס נית אלע אידישע קינדער קענען עס . . .

נאך זיאמע׳ן געהט ישראלי בענדיצקי׳ס זוהנדעל, א בלייכער און א ציטעריגער, חייטעל רודערמאן — א מלמד׳ס א יונגעל מיט גראבע פיסקעס, אברהמעל זאלאטושקין — א שווארצער ווי איין אראפ, די מערפערטס און די ליפסקים —אפגעפוצטע בנים׳לעך מיט אויסגעוועקסעלטע שטיוועלעך. מיט די האט מען בעדארפט האבען א זכיה צו רעדען, ווארום ווער פערמאגט אזעלכע אויסגע־וועקסעלטע שטיוועלעך אין דער־וואכען? נאך זיי געהען די קאר־גאווערלעך — קינדער מזיקים, וואס האבען צו טהון מיט הינט, מוטשען קעץ. מיט די אלע וויל שלום זיך ניט חבר׳ען. ער האט בעסער ליעב זיך חבר׳ען מיט אזעלכע יונגלעך, ווי מאטעל סריבנע, א בחור׳על מיט לאנגע פאה׳לעך, וואס שפיעלט אויפ׳ן פיערעל, אדער אלי דאדי׳ס—א יונגעל א ברען, וואס האלט אין איין לאכען, און נאך אזעלכע. מיט זיי דאווענט ער אין איין בית המדרש,

קוקט מען אין איין מחזור אַריין, מאַכט מען אינאײינעם „שטוקעס“: מע קרימט איבער רפאל דעם שמש, ווי ער קוקט מיט'ן אויגעל און זינגט: „אַבצעהן גילדוין אום כהן!“ וואָווע קאָרעצקין, ווי ער פייפט מיט דער נאָז. בעני קאַנאָווער, ווי ער עסט טאַבעקע. יצחק־ביגדור, ווי ער מאַכט מיט די פּלייצעס. שלום ווילענסקי, ווי ער גלעט זיך דאָס בערדיל און קאַפּיקעט מיט דער נאָז. ס'איז דאָ, ברוך השם, וועמען נאָכצומאַכען. ס'איז געגוג גרמיזא דער מלמד, ווי אַזוי ער לייענט אין דער תורה. איהם האָט שלום נחום ראַבינאָוויטשעם געשטודירט צוויי שבתים כסדר, ווי אַזוי גרמיזא דער מלמד צעשאָקעלט זיך אויף איין פוס, דערנאָך פערקרימט ער דאָס געשטיפּעלטע פּנים, שטעלט ארויס דיא געלע צייהן, ציהט אויס דעם לאַנגען האַלז, טהוט אַ פּיהר מיט דער שפּיצעכיגער נאָז אין דער ליפּטען אַריף און אַראָפּ און לאָזט ארויס מיט אַ משונה מאָדנע גאָרגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע...“ מע קען שטאַרבען פאר געלעכטער! אַלע די, וואָס האָבען געהערט שלום'ן נאָכמאַכען גרמיזא'ן, ווי ער לייענט, האָבען געשוואָרען, אַז ס'איז גרמיזא מיט די ביינער! נאָר גרמיזא אַליין, אַז ער איז געוואוירע געוואָרען, אַז ער מאַכט איהם נאָך, איז ער געווען ניט צופריעדען. ער האָט זיך ניט געפוילט און איז אוועק צו נחום ראַבינאָוויטשען אַהיים און האָט איהם דערצעהלט די גאַנצע מעשה, אַז ער, גרמיזא, האָט געהערט זאָגען, אַז ביי רב נחום'ן איז דאָ אַ יונגעל, וואָס מאַכט איהם נאָך, ווי אַזוי ער לייענט אין דער תורה. דאָס האָט אָנגעמאַכט אַ שטיקעל האַרמידער. נחום האָט איהם צוגעזאָגט, אַז ער וועט מאַכען אַ „ספּראַווקע,“ לאָזען נאָר די קינדער קומען אַ היים. די קינדער זענען געקומען אַ היים און מע האָט זיך צו זיי אַ נעהם געגעבען. דער טאַטע האָט געטראָפען, אַז דאָס דאַרף זיין שלום'ס אַרבייט.

— קום נאָר אַהער, שלום, זאָג נאָר, ווי אַזוי מאַכסטו דאָס נאָך גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה?

— ווי אזוי איך מאך איהם נאך? אט ווי אזוי.

און שלום האט זיך נישט געפוילט און האט זיך צעשאקעלט אויף אייז פוס, פערקרימט דאס פנים, ווי גרמיזא, ארויסגעשטעלט די צייהן, אויסיעצויגען דעם האלז, א פיהר געגעבען מיט דער נאז אין דער לופטען ארויף און אראפ און אנגעהויבען אויף א משונה־מאדנע גארגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים.“

שלום האט נאך קיין מאל נישט געזעהן דעם טאטען אזוי לא־כען, ווי ער האט געלאכט יענעם טאג. ער האט גארנישט געקאנט קומען צו זיך. און אז ער האט זיך אויסגעלאכט און אויסגעהוסט און אויסגעווישט די אויגען, האט ער זיך אנגערופען צו אלע קינדער:

— זעהט איהר, וואס בין הזמנים מאכט? מע געהט ארום פוסטע־פאס, עס ליגט אין זינען דער רוח ווייסט וואס, נאכמאכען גרמיזא דעם מלמד ווי ער לייענט אין דער תורה. (דא האט דער טאטע נישט געקאנט איינהאלטען זיך און האט בעהאלטען דאס לאכענדיגע פנים אין דער פעטשיילע.) אם ירצה השם, באלד נאך סוכות נעהם איך צו צו אייך א רבין און איהר'ט אנהויבען געהן אין חדר אריין. אוים ביז הזמנים!

ווי באלד אז יא אוים בין הזמנים, בעדארף מען דאך טאקי געבען א לעב־אונטער, ווי עס געהער צו זיין!

און חברה האבעי גענומען אויסנוצען זייער פרייהייט אויפ'ן סאמע ברייטסטען אופן, זיך בעקאנט מיט וואו ערגיץ א זלידני א יונגעל, נישט איבערגעקליבען, מיט יעדען געשלאסען חבר'שאפט, געהוליעט ווי די רעקרוטען, איידער מע גיט זיי אפ אין דער דיענסט. די וואראנקאווער יונגלעך האבען בעוויזען די פערעיאסלאווער יונג־לעך, אז חאטש זיי זענען פון א קליין שטעדטעל, פונדעסטוועגען ווייסען זיי א סך זאכען אזעלכע, וואס די פערעיאסלאווער יונגלעך ווייסען עס נישט. למשל, זיי ווייסען ניט, אז צו יעדען נאמען קען מען צוזעצען א גראם, נעהמט וואס פאר א נאמען איהר ווילט.

אשטייגער, „מאַטעל“—מאַטעל קאַפּאַטעל, דרומאַן דראַטעל, יוסף סאַטעל, ארץ כנאַטעל. „לייבעל“—לייבעל קאַפּייבעל, דרומען דרייבעל, יוסף סייבעל, ארץ כנייבעל. „יאַנקעל“—יאַנקעל קאַפּאַנקעל, דרומען דראַנקעל, יוסף סאַנקעל, ארץ כנאַנקעל. און אַזוי איטליכען, אויף וואָס פאַר א נאָמען איהר ווילט.

היינט ווייסע, ניט די שטאָדטישע קינדער פון תשרק־לשון, דאָס הייסט, פון רעדען פערקעהרט. צום ביישפּיעל: „טאַ וטספאַח אַ שטאַפּ“—הייסט דאָס: „אַט חאַפּסטו אַ פּאַטש.“ „אַן ריד א גייף“—„נאַ דיר א פייג.“ מיט צוגעמאַכטע אויגען האָט שלום געקאָנט אוועקרעדען אויף דעם לשון א שעה כסדר. ס'איז דאָך אַ מחיה נפשות—מע קאָן אַזוי אוועקרעדען פון וועמען איהר ווילט, יענעם אין די אויגען, און יענער זאָל ניט וויסען ווער ס'האָט איהם געשלייערט. היינט וואָס זענען דאָס פאַר יונגלעך, די פּערעיאַסלאַווער, אז זיי לאָזען דורך א גלח פערביינעהן, גלייך ווי א גלייכען מענשען, און זאָגען איהם קיין וואָרט אפילו. ניין, די וואָראָנקאָווער יונגלעך זענען ניט אַזעלכע נאַראָנים. זיי וועלען ניט דורכלאָזען קיין גלח גלאַט אַזוי. אלע יונגלעך, וויפיעל זיי זאָלען ניט זיין, וועלען זיי זיך אויסשטעלען דעם גלח פון הינטען און וועלען זינגען אויף א קול מיט אַ נגון: „גלח־צאָפּ, א רוח אין דיין קאָפּ! מיר א ברויט, דיר א טוידט! מיר א וואָגען, דיך בעגראָבען! מיר א שליטען, דיך באַשיטען!“ די פּערעיאַסלאַווער יונגלעך זאָגען, אז דאָ, אין פּערעיאַסלאַוו, טאָר מען פאַר א גלח אַזעלכעס ניט זינגען, וואָרום מע קען חאַפּען א מאוס'ען פּסק. נאָט אייך נאָך אַ נייעס! נאָר מורא האָבען פאַר א גלח! ס'איז ניט גוט, אז אַ גלח געהט איבער דעם וועג—דאָס יאָ. אָבער מורא האָבען?—פּערעיאַסלאַוו איז טאַקי א גרויסע שטאָדט און א שענע—וואָס איז דאָ צו רעדען? דאָרט, אין וואָראָנקאָ, איז אָבער געווען פרעהליכער, אז ס'איז געקומען בן הזמנים. אַזוי האָבען זיך געטראַכט די וואָראָנקאָווער קינדער און האָבען געוואָלט פונדעסטוועגען, אז אָט די טעג פון בין הזמנים דאָ אין פּערעיאַסלאַוו זאָלען זיך נאָך ציהען און ציהען.

מלמדים און לעהרערס

28.

מלמדים און לעהרערס.

רב אהרן האבאראווער—א מלמד א בעל מגזם.—א גאנצע סעריע פון מלמדים. מאניש דער מלמד מיט'ן „ביינדעל.“—די תלמידים חאפען א קערטעל אין חדר.

די טעג פון בין הזמנים זענען נאך ניט אוועקגעגאנגען. די ימים טובים זענען נאך געווען פאראויס און נחום ראבינאוויטש האט שוין געפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען א מלמד פאר די קינדער. מלמדים זענען געווען עטליכע. ערשטענס, טאקי אזוי שען אין דער תורה. נאך איהם איז געגאנגען רב אהרן חאדאראווער, זעהר א וואוילער מלמד, נאר א מאדנער בעל מגזם. ער האט ליעב צו דערצעהלען מעשיות פאר זיינע תלמידים, משונה־ווילדע מעשיות פון פארצייטען. למשל, א מעשה פון זיין זיידען, וואס איז געווען א גבר און האט ניט מורא געהאט פאר קיינעם. איין מאל איז דער זיידע זיינער ווינטער ביינאכט פארביי א וואלד, זענען ארויסגעלאפען פון וואלד צוועלף הונגעריגע וועלף און דאוואי לויפען נאכ'ן שליטען. אז זיין זיידע חאפט זיך ניט אראפ, נעהמט די וועלף, שטעקט זיי אריין די האנד אין מויל אריין און קערט זיי איבער אלע צוועלף אויף דער לינקער זייט!

און נאך א מעשה פון זיין זיידען, ווי אזוי ער האט איין מאל אפגעראטעוועט א גאנצע שטאדט פון איין אומגליק. גוים האבען זיך צענויפגעקליבען איין מאל אין א זונטאג אויף א יאריד, האבען זיך גוט אנגע'שכור'ט און דאוואי שלאגען אידען. איז זיך מישב

זיין זיידע, ער האָט געהאַלטען סאַמע אין מיטען דאַווענען, וואַרפט ער אַראָפּ פון זיך דעם טלית ותפלין, קלייבט אויס דעם גרעסטען פון אַלע גוים, איוואַן פּאַפּערילע האָט מען איהם גערופען, און נעהמט איהם אָן מיט ביידע הענד פאַר די פיס און דאַוואַי שלאָגען מיט איוואַנען איבער גויעשע קעפּ; האָבען די גוים אָנגעהויבען פאַלען, זענען זיי געפאַלען אַזוי ווי פליעגען, און אַז ער האָט אויסגעלעגט אַלע גוים ביז איינעם, האָט ער איוואַנען אָפּגעלאָזט און געזאָגט צו איהם: „אַצינד קאָנסטו געהן אַ היים, און איך וועל געהן דאַווענען...“

אַ חוץ וואָס זיין זיידע איז געווען אַ גבר, איז ער נאָך געווען אַ צעטראָגענע בריאה, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! ער, אַז ער פלעגט זיך פערטראַכטען,—אַזוי דערצעהלט רב אהרן חאַדאַראַווער אויף זיין זיידען—איז געווען מיט סכנת נפשות! איין מאָל איז ער אַרומגעגאַנגען איבער'ן שטוב אַ פערטראַכטער, אַרומגעגאַנגען, אַרומגעגאַנגען און אַרומגעגאַנגען. ער טהוט אַ קוק—ער שטעהט אויפ'ן טיש!...

אָט אַזאַ מין מלמד איז דאָס געווען רב אהרן חאַדאַראַווער. נאָך איהם זענען געגאַנגען אַ גאַנצע סעריע מלמדים, ווי רב יהושע דער מלמד, מאיר־הערש דער מלמד, יקיר־שמחה דער מלמד, און דער קאַידענאַווער מלמד, און מענדעל דער גראָבער. האָט אָבער יעדער פון זיי געהאַט זיין חסרון: האָט ער געקענט לערנען—איז ער ניט געווען קיין בעל־תנ"ך; איז ער געווען אַ בעל תנ"ך—האָט ער נישט געקענט לערנען. פון אַלע מלמדים וואָלט מענדעל דער גראָבער געווען דער בעסטער מלמד, ער זאָל ניט האָבען דעם חסרון, וואָס ער שלאָגט זיך. קינדער, אַז מע דערמאָנט זיי דעם נאָמען „מענדעל דער גראָבער,“ ציטערען זיי. מאָהלט אייך, מאַניש דער מלמד שלאָגט זיך אויך, נאָר מיט אַ גאַנג. יענער, מענדעל דער גראָבער, קאָן הרג'ענען אויף טוידט. דערפאַר אָבער ווי אַזוי לער־רענט ער! איינעם פון די צוויי האָט נחום צוגעזאָגט די קינדער, אַז ער וועט, אם ירצה השם, דינגען.

זענען זיי שוין בעוואָרענט, הייסט עס, מיט אַ מלמד. איצט

בלייבט איבער שרייבען. וואו וועלען די קינדער לערנען שריי־בען? וואָס אנבעלאנגט אידיש, האָבען זיי ביי׳ם וואָראָנקאָווער רב זרח׳לען שוין אויסגעלערענט זיך שרייבען. וואָס טהוט מען אָבער מיט רוסיש? האָט אפילו א גוטער פריינד, אַרנאָלד פון די פיד־וואָרקעס, וואָס איז שוין דערמאָנט געוואָרען אויבען, געגעבען אַן עצה, מע זאָל די קינדער אוועקפיהרען גלייך אין דער „יעוורייסקע אוטשילישטשע," וועט קאָסטען וואָלוועל און ס׳וועט זיין גוט. האָט דערהערט די באָבע מינדי און האָט געשוואוירען, אַז כל זמן זי לעבט, וועלען איהרע איניקלעך זיין א י ד ע ן — און עס האָט נישט געהאָלפען קיין שמע ישראל. איז געוואָרען א רעד וועגען לעהרערם. נח בוסעל איז א גוטער לעהרער, איז ער א בעל־עגלה׳ם איין איידעם. איצי דער שרייבער, וואָס לערענט בריעפענשטע־לער, האָט א שעהנע האַנד, איז ער שוואַך אין „לשון." אברהם דער שרייבער, טאָקי איצי׳ם א ברודער, איז שוואַך איןביידע זאַ־כען. וואָס טהוט מען? איז געבליבען מאָניש דער מלמד, דאָס איז א איד מיט אַלע מעלות: ער איז א בעל תנ״ך, קען דקדוק, פער־שטעהט אַ בלאַט גמרא און שרייבט רוסיש, אַז עס לאָזט זיך אויס די וועלט! אמת, ער ווייסט ניט ו ו אָ ס ער שרייבט, און אַז ער שרייבט, איז דאָס נישט על פי גראַמאַטיקע—מאַכט נישט אויס. די קינדער זענען נאָך צו יונג, זיי זאָלען קענען גראַמאַטיקע. לאָזען זיי פריהער קענען דקדוק—דאָס איז בילכער. אַי וואָס מאָניש דער מלמד שלאָגט זיך? לאָזען די קינדער נאָר וועלען לערנען, וועט מען זיי ניט שלאָגען. שלאָגט דען א רבי אומזיסט? והראיה: די קינדער האָבען דאָס ארויסגעזעהען דערנאָכדעם בחוש. מאָניש האָט פיינט געהאַט, ווי אנדערע מלמדים, שלאָגען אָדער שמייסען. ער האָט געהאַט אינ׳ם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האַנד אַ ביינדעל. מיט׳ן דאָזיגען ביינדעל, אַז ער האָט אייך דערלאַנגט אין זייט אריין, אָדער הינטען אין דער פלייצע, אָדער ארייגגע־קוועטשט אייך אין שלייף אריין, האָט איהר געקאָנט דערזעהן דעם עלטער־זיידען פון יענער וועלט. אָט אַזאַ ביינדעל איז דאָס געווען!

שלום האָט זיך געפּלייסט ווי וויט מעגליך, ער זאָל דאָס דאָזיגע „ביינדעל" אויפמיידען. און עס וואָלט איהם אפשר געראָטען, ווייל ער איז געווען פון די, וואָס האָבען דאָנערשטאָג די גמרא געוואוסט, אָדער געמאַכט זיך, אַז זיי וויסען. פון תנ"ך איז דאָך אָבגערעדט. ביי'ם שרייבען איז ער אויך געווען נישקשה'דיג. דערפאַר אָבער, אַז ס'איז געקומען צו שקאַצעריי—דאָ האָט ער שוין געמוזט פערזוכען דעם טעם פונ'ם „ביינדעל," וואָס ליגט איהם נאָך עד היום אין זכרון. נאָר נישט דאָס איז געווען דער חסרון, וואָס נחום ראַבינאָוויטש איז ניט געווען צופריעדען מיט'ן מלמד מאָניש. דער חסרון איז געווען, וואָס ס'האָט זיך ארויסבעוויזען, אַז מאָניש דויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דקדוק איז. אַז מע האָט איהם אַ פרעג געגעבען: „רב מאָניש, פאַר וואָס לערענט איהר ניט מיט די קינדער קיין דקדוק?" האָט ער געענטפערט: „וויים איך וואָס, דקדוק, רקרוק, שמינדרעק בלע"ז!"—און האָט זיך נאָך אויסגעלאַכט אויף. דאָס האָט נחום'ען שרעקליך פערדראָסען, און אַז ס'איז געקומען צום צווייטען זמן, האָט ער די קינדער פון מאָניש'ן אָפּגענומען און אוועקגעגעבען צו איין אנדער מלמד.

יענער איז שוין געווען אַ „מדקדק," געוואוסט דעם „מסלול" אויף אויסווענינג. האָט ער אָבער געהאַט איין אנדער חסרון—ער האָט ליעב געהאַט זיך קהל'ען. אַלע טאָג האָט ער געהאַט וואָס צו טהון: איז ניט קיין חתונה איז אַ ברית, איז ניט קיין ברית איז אַ פּדיון הבן, אַ בר מצוה, אַ גט, אָדער גלאַט אַ פערלאָזעניש, אַ בוררות. איין אויסגלייכעניש. נאָר פאַר וועמען ס'איז אַ חסרון און פאַר וועמען אַ מעלה. פאַר די קינדער איז דער רבי געווען אַ מלאך פון גאָט און דער חדר—אַ גן־עדן. מע האָט געקאָנט שפּיעלען אין וואָס פאַר אַ שפּיעל איהר ווילט, אפילו אין קאָרטען,—ניט אין די וואָראָנקאָווער ל"א קאָרטען! פע! נאָר טאַקי אין אמת'ע קאָרטען. און געשפּיעלט האָט מען אין „טרילִיסטיק," אָדער אין „סטאַרשי קאָזי"—אַ שפּיעל, וואָס די ארעסטאַנטען שפּיעלען אין די טורמעס. די קאָרטען אַליין זענען אויך געווען „ארעסטאַנט־

סקי" קאָרטען—שוואַרצע, פעטע, אָנגעשוואָלענע. פונדעסטוועגען האָט מען פערשפּיעלט אַלע „אָנבייסענס" מיט אַלע „מיטאָגס," און וואו ס'איז געווען ערגיץ אַ פּאָר גראָשענס זענען זיי אריין אין די קאָרטען.

דאָס גאַנצע געלד האָבען אָפּגעוואונען די עלטערע בחורים, אַזעלכע, ווי, למשל, זיאַמע קאָרעצקי, אַ טשיקאַווע בחור'על, וואָס איז דערמאָנט אויבען. ער האָט ארויפגעפיהרט זיינע יונגע חברים אויף אַלע גוטע זאַכען. זיין פּרינציפּ איז בעשטאַנען אין דריי כללים: 1) טאַטע-מאַמע ניט פאָלגען; 2) דעם רבי'ן פיינד האָבען; 3) פאַר גאָט קיין מורא ניט האָבען.

אַ מעלה האָבען געהאַט די גרויסע בחורים'לעך, אַז זיי האָבען אָפּגעוואונען דאָס געלד ביי די קליינע, האָבען זיי זיך נאָך געריצט און געמאַכט חוזק. אמת'ע קאָרטענשפּיעלער טהוען דאָס נישט... פונדעסטוועגען דאַרף מען נישט מיינען, אַז זיי איז דאָס גרינג אָנגעקומען. זיי אַליין זענען אויך אויסגעשטאַנען גענוג צרות. ערשטענס האָט מען געמוזט אונטערקויפען די רבי'ציןּ, זי זאָל ניט דערצעהלען דעם רבי'ן, אַז מע שפּיעלט אין קאָרטען. און, צווייטענס, האָט דער רבי געהאַט אַ זוהן, פייוועל, נאָר גערופען האָט מען איהם „ליפּ," מחמת ער האָט געהאַט אַ גראָבע ליפּ. האָט מען בעדאַרפט אָט די „ליפּ" קייכלען און חנפה'נען און אונטערשמירען אַמאָל מיט איין אָנבייסען, אַמאָל מיט אַ נאַשעריי און מעהרסטענטהייל מיט ניסלעך. די „ליפּ" האָט ליעב געהאַט קנאַקען ניסלעך. אָנקוקען, ווי די „ליפּ" קנאַקט ניסלעך, האָט געשלאָגען צו דער גאַל, ובפרט נאָך פאַר פרעמד געלד. נאָר וואָס זאָל מען טהון? אַז די „ליפּ" וועט דערצעהלען דעם רבי'ן, אַז די קינדער שפּיעלען אין קאָרטען, וועט זיין בעסער?

פון די אַלע מלמדים און לעהרערס און פון די אַלע לערנעכטסען האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאַט ווינציג נחת. אַלע שבת האָט ער זיי פערהערט און זיפצענדיג געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. מעהר פון אַלע קינדער האָט ער געטראָגען אויפ'ן קאָפּ דעם מיטעלסטען,

דעם „בעל תנ"ך". ער האָט, אפּנים, געוואָרט פון איהם אַ סך מעהר. „וואָס וועט זיין? — האָט ער געפרעגט — וואָס וועט זיין דער תכלית? אַט־אַט, אַקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו בר מצוה און דו ווערסט אפילו קיין צוויי ווערטער ניט קאָנען זאָגען!..." און ער האָט גענומען זוכען אַ ר ע כ ט ע ן גמרא־מלמד, און ער האָט איהם געפּאַקט.

דער גמרא מלמד

29.

דער גמרא מלמד.

משה דוד רודערמאַן—א גמרא מלמד.—זיין זוהן שמעון האַלט ביי שמדען זיך.—די שטאָדט ראַטעוועט איהם ארויס פון מאַנאַסטיר.—דער פעטער פיני קאַכט זיך.

דאָס איז געוועזן א רבי אַ ליטוואַק, מיט'ן נאָמען משה־דוד רודערמאַן, אַ איד אַ יאַדישלעווער, איין איינגעהויקערטער, מיט געדיכטע שוואַרצע ברעמען, אַ גרויסער למדן, א שעהנער בעל־תנ"ך און אַ מדקדק—מיט אַלע מעלות. און דערצו נאָך א פרומער, איין אמת'ער ירא־שמים. געהט ריכט זיך, אַז אויף דעם אידען וועט אויך זיין א פגם, און נאָך וואָסער א פגם! דער פגם איז געוועזן דער, וואָס דעם דאָזיגען מלמד'ס זוהן לערענט אין דער „אויעזדנע." אין דער גאנצער שטאָדט זענען דעמאָלט געוועזן מעהר ניט ווי צוויי בחורים, וואָס האָבען געלערענט אין דער „אויעזדנע": משה־דוד רודערמאַנ'ס זוהן, שמעון רודער־מאַן, א בחור, וואָס סע האָט זיך פריה אָנגעהויבען אויסשיטען ביי איהם א שוואַרץ בערדעל, און טאַמאַרקין, דעם אַדוואָקאַט'ס זוהנ־דעל, חיים טאַמאַרקין, אַ בחור'על א קורצער און א גראָבער, מיט קליינע אייגלעך און מיט איין אויסגעבויגענער נאַז, געטראָגען דאָס העמדעל איבער די הויזען, ווי א שייגעצעל, געשפיעלט מיט די גויעשע שקצים'לעך אין „מיאַטש," קיין מאָל נישט געגאַנגען אין שוהל אריין, אַחוץ יום כפור, און שטילערהייד גערויכערט גראָבע „ציגאַרען."

דאָס זענען ג־ווען די פּיאָניערען, אַזוי צו זאָגען, די ערשטע שוועלבעלעך פון דער השכלה אין דער שטאָדט פּערעיאַסלאַוו, די איינציגע צוויי אידישע קינדער צווישען עטליכע הונדערט שקצים־לעך. די שקצים׳לעך האָבען תחילת געקוקט אויף די צוויי „זשי־דעניאַטעס,“ ווי אויף חדושים, ווי אויף קינדער פון איין אנדער וועלט. דערנאָך האָבען זיי אָנגעהויבען צו שלאָגען די „זשידעניאַטעס“ אויף דער ערד אין מיטען הויף פון דער „אויעזדנע“ און אָנגעשמירט זיי די ליפּען מיט חזיר. דערנאָך איז מען געוואָרען חבר, געשלאָסען ברודערשאַפט, גאָר נפש אחת. גויעשע שקצים׳לעך זענען נאָך דע־מאָלט — אוי ווע ! — געווען ריין פון מענשענהאַס, נישט געוואוסט פון קיין אידענהעצע, און דער גיפט פון אנטיסעמיטיזם האָט זיי נאָך נישט אָנגעריהרט. קוים האָט מען דעם „זשידיאַנאָק“ אָנגע־שמירט, אָנגעשמירט די ליפּען מיט חזיר און דורכגעבראָכען די ביינער, איז חאָטש ער איז אַ „הערשקאַ,“ פונדעסטוועגען איז ער אַ חברה־מאַן גלייך מיט אַלע . . .

דאָס אָפּגעבען נחום וועוויק׳ס קינדער צו משה־דוד רודערמאַן איז ניט אָפּגעלאָפען גלאַט. דער פעטער פיני, אַז ער איז געוואוירע געוואָרען, אַז זיין ברודער נחום האָט אָפּגעגעבען די קינדער צו אַזאַ מלמד, וואָס האָט אַ זוהן אין דער „אויעזדנע,“ האָט ער געאַרבייט מעשים. ער האָט גע׳טענה׳ט, אַז פון דער „אויעזדנע“ איז איין טריט צו שמד. פאַר וואָס ?

— אָט אַזוי : אַז מיר׳ן לעבען, וועלען מיר זעהן . . .

און כך הוה. עס איז, אַפנים, באַשערט געווען, אַז דער פעטער פיני זאָל איצטיגס מאָל זיין אַ נביא. און אַזוי איז געווען די מעשה :

איינמאָל אין אַ שבת איז אַרוים אַ קלאַנג אין שטאָדט, אַז די צוויי אידישע יונגלעך, וואָס לערנען זיך אין דער „אויעזדנע,“ שמעון רודערמאַן און חיים טאַמארקין, האַלטען ביי שמד׳ען זיך ! פער־שטעהט זיך, אַז קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבען : „ווייס איך

וואס? ווער? ווענען? וואס א שטאדט קאן אויסטראכטען!"
נאר אז מע קלינגט איז א חאגע. שטעלט אייך פאר, אז ס'איז דעם זעלבען טאג שבת פלוצים געווארען א געלויף, ווי אויף א שרפה. די גאנצע שטאדט איז געלאפען צום מאנאסטיר. וואס איז די מעשה? „די מעשה איז א שענע מעשה, נאר א קורצע: איהר ווילט זעהן שענס? געהט, זייט מוחל, צום מאנאסטיר, ווענט איהר אנקוקען, ווי די צוויי חברה-לייט פון דער „אויעזדנע" האבען זיך ארויפגעקליבען גאנץ הויך אויפ'ן שפיץ קלויסטער, שטעהען דאר־טען אהן היטלען און פרעסען ברויט, מיט חזיר בעשמירט, בפרהסיה, אלע זאלען זעהען! . . ."

די בהלה איז געווען אזוי גרויס, אז ס'איז קיינעם ניט איינ־געפאלען צו פרעגען: ווי איז דאס מעגליך צו זעהען פון אונטען ארויף, אזא הויכען מאנאסטיר, מיט וואס דאס ברויט איז בעשמירט: מיט חזיר? מיט פוטער? אדער מיט האניג? . . . .
די גאנצע שטאדט איז געגאנגען חאדאראם. די וועלט האט זיך געוויעגט: „מילא, אויף טאמארקינ'ס זוהנדעל איז חאטש קיין חדוש ניט—זיין פאטער, דער אלטער טאמארקין, איז אליין א טריפניאק, א איד א „זאקאניק," א שרייבער פון „פראשעניעס," און זיין זוהנדעל חיים איז געווען, זאגט מען, א גוי נאך ביי דער מאמען אין בויך. אבער משה־דוד רודערמאן? א איד א ירא־שמים און א מלמד! דער בעסטער מלמד אין שטאדט! ווי קאן מען עס דער־לאזען אזא זאך?"

לאזט זיך אויס, אז ס'זענען דא אידען, וואס האבען געוואוסט פריהער, אז ס'וועט אזוי זיין. פון וואנען האבען זיי דאס גע־וואוסט? זיי האבען דאס פערשטאנען מיט'ן שכל, אז מע טאר ניט געהן מיט א קינד צופיעל מיט סטורדעס. „ממה נפשך—האט איהר אוועקגעגעבען אייערע קינדער אין דער „אויעזדנע," דאס הייסט, איהר זענט מסכים, זיי זאלען זיין גויים, דארפט איהר ניט פאדערען פון זיי, אז זיי זאלען טראגען ארבע כנפות'ען; און אז עס האט זיך געמאכט, זיי האבען דורכגעלאזט א מנחה, בעדארף מען

אָפּווישען די ליפּען און נישט צעברעכען אויף זיי קיין שטעקען און ניט שלאָגען, ווי מע שלאָגט אַ הונט . . . .״

אזוי האָבען גע׳טענה׳ט בכבוד׳ע בעלי־בתּים, און מע האָט צענויפגענומען מענשען, און מע האָט זיך איין עצה געהאַלטען, וואָס טהוט מען? ווי אזוי ראַטעוועט מען ארוים צוויי אידישע קינדער פון דער שמד? מע האָט איינגעלעגט די וועלט, געוועקט זכות־אבות, אויפגערודערט „נאַטשאַלסטוואָ״... פערשטעהט זיך, אַז מעהר פון אַלע האָט געארבייט דער פעטער פּיני. דער האָט פערקאַטשעט די אַרבעל, צעלאָזט די שענע באָרד, ארומגעלאָפען דעם גאַנצען טאָג אַ פערשוויצטער, נישט געגעסען, נישט געטרונקען—ביז, דאַנקען גאָט, ס׳איז אָפּגעגאַלטען. מע האָט די צוויי חברה־לייט ארויסגענומען פון מאָנאַסטיר.

דער שפּיץ איז געווען: איינער פון זיי, חיים טאַמאַרקין—דער האָט זיך טאַקי גע׳שמד׳ט שפּעטער מיט עטליכע יאָהר, און שמעון רודערמאַן האָט מען אָוועקגעשיקט קיין זשיטאָמיר, אריינגעגעבען דעם פּיינעם בחור אין דער ראַבינער שוהל, אויף „קאַזיאָנע שטשאָט,״ און ער האָט מיט גאָט׳ס הילף ניט נור געענדיגט אויף ראַבינער, נאָר טאַקי געווען נאָכדעם ראַבינער, און דוקא ניט ווייט פון פערעיאַסלאָוו—אין לובען.

— נו? ווער איז געווען גערעכט? אצינד וועסט דו שוין דיינע קינדער, צו גאָט אַ האָפענונג, אָפּנעהמען פונ׳ם דאַזיגען מלמד?

אזוי האָט דער פעטער פּיני געזאָגט צו זיין ברודער נחום, צופריעדען פון אַלע זייטען: ערשטענס, וואָס ס׳איז איהם געראָטען ארויסצונעהמען צוויי אידישע קינדער פון דער שמד; צווייטענס, וואָס זיין ברודער׳ס קינדער וועלען שוין ניט לערנען ביי אַ מלמד, וואָס קען דקדוק און האָט אַ זוהן אין דער „אויעזדנע״; און, דריטענס, וואָס זיינע ווערטער זענען מקוים געוואָרען, אַז אַ אידיש קינד לערענט אין די שקאָלעס, איז ער מוכן ומזומן צו דער שמד...
האָט אָבער דער פעטער פּיני איצטיגס מאָל געהאַט אַ ביטערען

טעות: זיין ברודער נחום האָט זיך פער׳עקשנ׳ט און בשום אופן ניט געוואָלט אָפּנעהמען זיינע קינדער פון אזא גוטען מלמד.

— וואָס האָב איך צו איהם? ניט גענוג יענער האָט געהאַט אזוי פיעל ענמת־נפש מיט אזא בזיון, זאָל מען לאָזען א אידען א מלמד אין מיטען זמן אָהן ברויט?

דער פעטער פיני האָט אויסגעהערט דעם ברודער מיט א ביטער שמייכעלע, ווי איינער רעדט: „הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, נאָר דו פיהרסט די קינדער אויף א גוטען דרך . . .“ דערנאָך איז ער אויפגעשטאַנען, געגעבען א קוש די מזוזה און איז אוועק א ברוגז׳ער.

דער אַמאָליגער „חדר"

30.

דער אמאָליגער „חדר.“

א בילד פונ׳ם אמאָליגען „חדר.“—די תלמידים העלפען דעם רבין און דער רביצין ביי דער ארבייט.—דער רבי מאכט ברכה.—זיין מוסר זאגען ב״ענגט צו נייע זינד.

זיין, מע האט די קינדער פון דעם פערפלעקטען, נאָר גערעכטענעם מלמד—רודערמאַן, ניט אָפּגענרמען. אדרבה, זיי זענען פערבליבען ביי איהם אויף אויפ׳ן אנדערען זמן און אויפ׳ן דריטען זמן—און אלע זענען געווען צופריעדען: דער רבי פון זיינע תלמידים, די תלמידים פון זייער רבי׳ן און דער טאטע —פון די תלמידים מיט׳ן רבי׳ן.

מעהר פון אלעמען זענען געווען צופריעדען די תלמידים. גאָט האט זיי צוגעשיקט א רבי׳ן, וואָס שלאָגט זיך ניט, לגמרי ניט. ער ווייסט גאָרניט וואָס הייסט שלאָגען זיך. סיידען אמאָל, אז א יונגעל האט שוין שטאַרק דעקוטשעט, אָדער ניט געוואָלט דאַווענען, אָדער ער האט געהאט אזא פערשטאָפּטען קאָפּ, חאַטש „פּלעקער טעסען,“—דעמאָלט איז שוין דער רבי רודערמאַן ארויס פון די כלים, אוועקגעלעגט דעם בחור אויפ׳ן ביינקעל, אראָפּגענומען די פּליסענע ווייבע יארמעלקע פונ׳ם קאָפּ, פון דער גרינג אָפּגעפּיצקעט —און געה!

נאָך א מעלה האט געהאט רודערמאַן דער מלמד—ער האט געהאלטען א „זשאַרנע,“ אזא מאשין אויף צו „רייסען“ גרויפּען. די מאשין האט געהאט א ראָד מיט א הענטעל, פון אויבען איז גע־

לעגען מיט'ן פּנים אַראָפּ אַ זאַק מיט רעטשקע. פונ'ם דרעהען די ראָד האָבען זיך די רעטשקע פּאַוואָלינקע געשאָטען אין יאַשטשיק אריין, פונ'ם יאַשטשיק זענען זיי פּאַוואָלינקע געפאַלען אויפ'ן שטיין, דער שטיין האָט זיי פּאַוואָלינקע געריבען, אָפּגעשיילט די שאָלעכץ און געמאַכט פון די רעטשקע—גרויפּען. אָט דאָס האָט געהייסען אַ „זשאָרנע."

פערשטעהט זיך, אַז דער גאַנצער אַנטיק פון דער „זשאָרנע" איז געלעגען אינ'ם דרעהען. וואָס מעהר מע דרעהט, מעהר שיטען זיך גרויפּען. און בעלנים אויף דרעהען זענען געווען אַ סך, כמעט אַלע תלמידים. יעדער וויל קומען צו הילף דעם רבי'ן משה־דוד, וואָס קאָן נישט לעבען פון מלמדות אַליין און מוז נעבאָך אָנקומען צו זייטיגע פּרנסות: „ער" רייסט גרויפּען, „זי" באַקט לעקאַך. ביים לעקאַך באַקען, מיינט איהר, איז שוין גאָר נישטאָ וואָס צו טהון? ס'איז אַ סך דאָ וואָס צו טהון! און דאָ קאָנען אויך די קינדער צו־העלפען. ניט אַזוי ביי'ם באַקען, ווי ביי'ם „אויספּאַטשען." קאָ־רענעם האָניג־לעקאַך בעדאַרף מען פּאַטשען, לאַנג פּאַטשען, מיט בײדע הענד, ביז ער ציהט זיך, ווי אַ האָניגטייג קאָן זיך ציהען: און ווער נאָך קאָן אַזוי פּאַטשען, ווי אַ חדר־יונגעל? בעלנים פּאַ־טשערס צווישען די חדר־יונגלעך זענען דאָ אַזוי פיעל, אַז מע שלאָגט זיך אָזש פאַר'ן פּאַטשען, יעדער וויל פריהער.

דער לעזער בעדאַרף זיך נישט וואונדערען, וואָס איז דאָס פאַר איין עובדה—תלמידים זאָלען „רייסען" גרויפּען, „פּאַטשען" לעקעכער! למאי ביי די וואָראָנקאָווער מלמדים האָבען זיי געטהאָן אַ סך גרעבערע אַרבייט? למשל, ביי'ם רבי'ן רב זרח'ל און ביי אַנדערע מלמדים האָבען נחום וועוויק'ס קינדער גאַנץ פיין געשמירט די ערד אויף שבת, פאַרלעכווייז אַרויסגעטראָגען די פּאָמעניצע, איינציגווייז געבראַכט צוטראָגען וואַסער פונ'ם גויעשען ברונען. און על פּי גורל געניאַנטשעט זיך מיט'ן קינד זוּיך. פון געהן מיט איין עוף צום שוחט שמועסט מען ניט. עס איז געווען אַ כבוד פאַר די קינדער העלפען דער רבי'צין אָפּפּליקען דאָס עוף, אַבי איין

ארבייט, אבי ניט געלערענט. ערגער פון אלע ארבייט איז געווען דאס לערנען, דאס לערנען אין חדר. דא וועט, דאכט מיר, זיין דאס ארט אבצומאלען דעם „חדר,“ ווי ער האט אויסגעזעהען אין יענע צייטען, בכדי די קומענדיגע דורות, וואס וועלען זיך אינטע־רעסירען מיט׳ן אמאליגען אידישען לעבען אין דער גליקליכער „טשערטא,“ זאלען עס האבען פאר די אויגען.

א קליין גויעש שטיבעל אויף היהנערשע פיסלעך, מיט שטרוי געדעקט, אמאל אביסעלע איינגעבויגען אויף א זייט און אמאל אהן א דאך, ווי אהן א היטעל. איין פענסטערעל, און אז א סך—איז צוויי. די ארויסגעזעצטע טאפלי איז אדער פערקלעפט מיט א פאפיר, אדער פערשטעקט מיט א קאפענקישעלע. די ערד איז א „געוואלקעוועטע,“ בעשמירט מיט ליים און—אויף שבת און יום טוב—בעשאטען מיט זאמד. א גרויסער טייל פונ׳ם חדר פערנעמט דער אויווען מיט׳ן אויפ׳ן אויווען און מיט דער „לעזשאנקע.“ אויף דער לעזשאנקע שלאפט דער רבי און אויפ׳ן אויווען זיינע קינדער. ביי דער וואנד שטעהט א בעט—דער רבי׳צינ׳ס בעט—מיט א סך קישענס צוקאפענס און קליינעטשקע קישעלעך כמעט ביז דער סטעלי. דארט אויפ׳ן בעט, אויף א ווייסען לייליך, ליגט אמאל א בלאט לאקשען, אמאל קיכלעך און בייגעל (אויב די רבי׳צין פערנעמט זיך מיט בעקעריי), און אמאל א קינד (אויב ס׳איז גע־פעהרליך קראנק). אונטער׳ן אויווען א „פאדפיטשניק“ (אין דער ליטא רופט מעז עס „קאטוך“). דארט האדעוועט מען עופות, גע־וועהנליך אויף פרנסה. ביי דער קרומער מעוברת׳ער וואנד—א שאפע אויף האלטען ברויט, קריגלעך און טעפלעך. אויף דער שאפע—דאס אייזערנע געפעס, א זיפ, א דערקאטש, א ריבאייזען וכדומה אזעלכע כלים. פון פארינט, סאמע ביי׳ם אריינגאנג, קא־טשערעס מיט לאפעטעס, און א גרויסע פאמעניצע תמיד פול, און א ציבער א הילצערנער, וואס רינט, אויף וואסער האלטען, און א האנטוך, וואס איז תמיד נאס, אויף די הענד אפצוואווישען. און אין מיטען שטוב א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע ביינק—דאס איז

אייגענטליך דער חדר, די שולע, וואו דער רבי שטודירט מיט זיינע תלמידים. אלע, סאי דער רבי, סאי די תלמידים, שרייען. דער רבי׳צינ׳ס קינדער, וואס שפּיעלען זיך אויפ׳ן אויווען, שרייען; די רבי׳צין, וואס פּאָרעט זיך ביי דער „קיך,“ שרייט אויף איהרע קינדער, למאי זיי שרייען; די עופות, וואס אונטער׳ן פּאָדפּיטשניק, קוואָקען: דאָס האָט די קאַץ, אראָפּגעשפּרונגען פון דער לעזשאַנקע, א שטילינקע, א רוהיגע, א גלאַטינקע, זיך אריינגעחאַפּט אונטער׳ן פּאָדפּיטשניק און סקאָלאָשעט די עופות—ניט געדאכט זאָל זי ווערען!

אָט אזוי האָט אויסגעזעהען דער אמאָליגער וואָראָנקאָווער חדר. נישט פיעל שענער האָט אויסגעזעהען דער חדר אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו. דער פּערעיאַסלאַווער רבי האָט, גלייך ווי דער וואָראָנקאָווער, געקנעלט מיט זיינע תלמידים, זיצענדיג ווינטער אין א וואַטאָווען חאַלאַט מיט א פּלוסענער יאַרמעלקע, און זומער אין איין ארבע־כנפות, אין א העמד מיט ברייטע ארבעל. ווינטער נאָכ׳ן שלאָף האָט ער געטרונקען אנשטאָט טיי „ליפּעווע צוויט,“ און זומער—קאַלט וואסער פון א הילצערען קוועדטעל, דורכגעזייט דורך איינעם פון די ברייטע ארבעל פונ׳ם העמד, געמאַכט דערויף פריהער מיט גרוים כונה א ברכה „שהכל נהיה בדברו“ און אלע תלמידים האָבען איהם געענטפערט אמן. טאָמער האָט א יונגעל געבראַכט עפּיס א פּרי, האָט דער רבי געמאַכט „בורא פּרי העץ“ און די תלמידים האָבען געענטפערט אמן. טאָמער האָט א יונגעל געבראַכט א גרינע אוגערקע, האָט דער רבי אָפּגעשיילט די אוגערקע, געמאַכט אויף איהר „בורא פּרי אדמה“ און די תלמידים האָבען געענטפערט אמן.

ס׳איז אלסדינג געווען כדאי, אבי ניט לערנען. צו שטאַרק האָט זיך צוגעגעסען דאָס לערנען. א גאַנצען טאָג געלערענט. ווינטער ביי נאַכט געלערענט, אויפגעשטאַנען פאַרטאָג און געלערענט. אפילו שבת בייטאָג אויך געלערענט. און טאָמער ניט געלערענט,

איז האַטש אזוי געזעסען שבת בייטאָג אין „חדר“ און אויסגעהערט דעם רבינ׳ם מוסר.

דעם רבינ׳ם מוסר—דאָס איז געווען א רייכע פאַנטאַזיע פון „טויזענד איין נאַכט.“ פונ׳ם רבינ׳ם מוסר האָט מען זיך געזעהען מיט „יענער וועלט,“ געפיהלט דעם טעם פון „חבוט־הקבר,“ זיך צו־געהערט, ווי דער מלאך־הדומה קומט צו מיט שטילע טריט, עפענט אייך אויף דעם בויך, נעמט ארויס די קישקעס און טהוט אייך א שמיץ מיט זיי איבער׳ן פנים: „רשע, מה שמך—שייגעץ, ווי אזוי רופט מען דיך? . . .“ און דערנאָכדעם, ווי צוויי מלאכי חבלה נעמען אייך און ווארפען אייך „בכף־הקלע,“ ווי א מיאטש, פון איין עק וועלט ביז׳ן אנדערען. און טאָמער האָט איהר אמאָל גע־זאָגט א ליגען, הענגט מען אייך אויף פאר דער צונג אויף א פלעקעל, און איהר הענגט, ווי א יאַטקע־פלייש. און טאָמער האָט איהר אמאָל פערגעסען אָפּגיסען נעגעלוואסער, שטעלען זיך אוועק צוויי מחבלים און רייסען אייך מיט אָפּצווייגעם די נעגעל פון די פינגער. און טאָמער האָט איהר אמאָל פרייטאָג זיך געשניטען די נעגעל און אומגעהרען אראָפּגעלאָזט א נאָגעל אויף דער ערד, לאָזט מען אייך אראָפּ אויף ד ע ר וועלט און מען הייסט אייך געהן זוכען דעם נאָגעל.

דאָס איז פאר קליינע עבירה׳לעך. היינט ווי איז שוין פאר גרויסע עבירות? למשל, פאר היפּערען אין דאַווגען? פאר דורכ־לאָזען א מנחה? פאר ניט לייענען קריאת־שמע? פאר א שלעכטע מחשבה? פאר הרהורים און חלומות?—נישטאָ קיין רחמנות דאָר־טען, נישטאָ! תשובה, תפילה און צדקה—דאָס איז נאָר דאָ, אויף ד ע ר וועלט. אויף י ע נ ע ר וועלט איז שוין שפּעט, פארפאַ־לען! „דאָרט זענט איהר שוין מיט אלע רשעים גלייך. דאָרט געהט איהר שוין גלייך אין אייביגען פייער, אין זודיגען קעסעל אריין, אין גיהנם, שקצים, אין גיהנם! . . .“

אזוי לאָזט אויס דער רבי זיין מוסר שבת בייטאָג, און די קינ־דער הערען צו מיט קאָפּ און וויינען, האָבען חרטה, שלאָגען זיך על

חטא, געבען זיך דאָס וואָרט שוין זיין גוט און פרום. נאָר קוים איז דער רבי אויפגעשטאַנען פון טיש און די קינדער נאָך איהם, אזוי איז פערגעסען געוואָרען דער גאַנצער מוסר; די „יענע" וועלט מיט׳ן גיהנם מיט אלע מלאכי חבלה זענען פערשוואונדען געוואָרען, ווי א שאָטען, וואָס געהט איבער, ווי א חלום, וואָס פליהט אוועק, און חברה האָבען זיך אומגעקעהרט צו זייערע זינד און צו זייערע שילד: געהיפּערט ביים דאַוונען, דורכגעלאָזט א מנחה׳לע, נישט געלייענט קיין קריאת־שמע. ווער מיר נעגעלוואַסער? וואָס מיר דאַוונען? אז אין דרויסען שיינט די זון און די שאָטענס דראַפּען זיך אויף די ווענט, ווינקען צו אייך, רופען אייך: „אין דרויסען ארויס, יונגעלע, אין דרויסען! דאָרט איז גוט! דאָרט איז וואויל! איין שפּרונג א רעכטער—און דו ביזט ביים בריקעל. נאָך א שפּרונג—און דו ביזט אויף יענער זייט בריקעל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס זשור־מעט א וואַסערעל, וואו עס גרינט א גרעזעלע, וואו עס געלט א בלור־מעלע, וואו עס פליהט א פויגעלע, וואו עס טאַנצט א היישעריק..." און דאָס גרינע־געלע פעלד בעט זיך ביי אייך, איהר זאָלט אייך א וואָרף טהון אויף דער ווייכער שמעקעדיגער ערד, ווי איהר שטעהט און געהט... און דאָ קומט אָן דער טאַטע, אָדער די מאַמע, אָדער איין עלטערער ברודער, אָדער א שוועסטער—„האָסטו שוין געדאַ־ווענט? אין חדר אריין, שקאָץ איינער, אין חדר אריין! . . ."

די בר־מצוה

31.

די בר-מצוה.

דער בר מצוה נעמט אויס.—א גאלערעיע טיפען פון פערעיאסלאווער בעלי בתים.—א מאמעס טרעהרען.

אריינטראכטענדיג זיך אינ׳ם לערנען אין יענעם מין „חדר,“ביי יענע מינים מלמדים, וואס זענען בעשריבען אין די פריהעריגע קאפיטלעך, האבענדיג פאר זיך די רביצין, וואס מע דארף איהר העלפען, טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, וואס מע דארף זיי פאלגען א גאנג, און כל־ערליי מינים שקאצעריי, פון באדען זיך זומער אין טייך ביז שפיעלען ווינטער אין קארטען און קנעפלעך, היינט גלאט דאס ארומלויפען און ארומשפאציערען איבער דער שטאדט,—איז שווער צו פערשטעהן, פון וואנען האט זיך גענומען ביי די קינדער דאס, וואס זיי האבען געקענט? מע דארף נישט פערגעסען דאס אויך, אז דעם רבי׳ן האט מען גענארט, דעם טאטען האט מען גענארט און אפילו דעם רב, צו וועלכען מע האט געפיהרט די קינדער פארהערען, האט מען אויך אפגענארט. היינט וואו האט זיך גענומען מאטעריאל אויף אפצונארען א גאנצע שטאדט מיט אידען, וואס זענען זיך צענויפגעקומען אויף דער בר־מצוה צו נחום ראבינאוויטשעס זוהנדעל? דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע געדענקט פאר קלאהר, אז ער האט נישט אנגעהויבען צו וויסען פון דעם, וואס מע האט איהם אויסגעשטעלט, ער זאל זאגען אויף זיין יום־טוב—און דאך האט געקלונגען

די שטאַרט מיט זיין בר־מצוה. טאַטעס האָבען מקנא געווען. מאַ־מעס האָבען זיך געוואונשען אזעלכע קינדער.

ס'איז געווען איין אמת'ער יום טוב. א גרויסאַרטיגער יום טוב. און אין איהם האָבען זיך בעשעפטיגט א סך הענד, אונטער דער קאָמאַנדע פון דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויסגעזעהען אין איהר שבת'דיגען אָנטהון, מיט'ן שטערנטיכעל, ווי איין אמת'ער קאָמאַנדיר. זי האָט געקאָמאַנדעוועט, וועמען מע זאָל רופען און וועמען ניט, ווער ס'זאָל זיצען אויבען אָן און ווער ניט, וואָסערע טעלער מע זאָל שטעלען, וואָסערע בראָנפענס און וואָסערע וויינען מע זאָל טרינקען. מיט אַלעמען האָט זיך איבערגעקריעגט, אויף אַלעמען זיך אָנגעבייזערט, ניט געשאָנעוועט אפילו דעם בר־מצוה־העלד אליין, ער זאָל זיך האַלטען, ווי א מענש, ניט האָבען קיין טבע בייסען די נעגעל, חאַטש צווישען מענשען, ניט לאַכען אליין און ניט מאַכען לאַכענדיג די איבעריגע קינדער, קורץ—ניט זיין קיין ימח־שמו'ניק.

— גאָט האָט רחמנות געהאַט, האָסט דערלעבט די בר־מצוה, איז שוין צייט, זאָלסט ווערען א שטיקעל מענש!—האָט זי איינ־גע'טענה'ט מיט איהם, בעשפּיגען די פינגער און אויסגעגלעט איהם דאָס לעצטע רעשט פון די פּאה'לעך, וואָס זי האָט קוים „אָבגעוואַיע־וועט" ביי איהר זוהן: נחום ראַבינאָוויטש האָט שוין לאַנג חשק געהאַט זיי גאָר אין גאַנצען אָפּשערען, האָט די באָבע מינדי ניט דערלאָזט.

— אז איך וועל שטאַרבען און מיינע אויגען וועלען עס ניט זעהן,—האָט זי איהם געזאָגט—וועסט דו דעמאָלט מאַכען דיינע קינדער פּאַר גויים. און איצט, כל זמן איך לעב נאָך, וויל איך זעהן אויף זייער פּנים חאַטש א סימן פון אידישקייט.

א חוץ דעם גרויסען עולם, וואָס מע האָט צענויפגערופען גלייך פון שוהל אויף בר־מצוה, איז זיך צענויפגעקומען די גאַנצע משפחה. פערשטעהט זיך, אז דער רבי משה דוד רודערמאַן, אין דער שבת'־דיגער געוועגטענער קאַפּאָטע, מיט'ן אָפּגעבליאַקעוועטע פּלוסען הוי־

טעל, ווי א לאטקע אויפ'ן קאפ, איז אויך געווען בתוך הבאים. ער האט זיך אבער געהאלטען זעהר קליין און פון דער ווייטען. פון דער מעשה אן מיט'ן זוהן, וואס האט זיך געוואלט שמד'ען, איז ער געווארען ביי זיך שטארק אראבגעפאלען. ער האט זיך כמעט גאר ניט צוגעריהרט ניט צום קדוש, ניט צום פערבייסען, געזעסען פער־רוקט אין א ווינקעלע, איינגעבויגען אין דרייען; און שטילערהייד געהוסט אין די ברייטע ארבעל פון דער שבת'דיגער געוועזענער קאפאטע.

נאר אט איז געקומען די מינוט פונ'ם עקזאמען. דער בר־מצוה בחור'על האט זיך בעדארפט אוועקשטעלען און ארויסבעווייזען דעם עולם וואס ער קען, האט מיט אמאל דער רבי רודערמאן אויפגע־כאפט זיך; זיין פלייצע האט מיט אמאל אויסגעגלייכט זיך; די געדיכטע שווארצע ברעמען האבען זיך אויפגעהויבען און זיינע אוי־גען האבען זיך איינגעגעסען, איינגעזויגען אינ'ם תלמיד, און זיין גראבער פינגער האט מיט א קוועטש, ווי דאס שטעקעלע פונ'ם דיריזשאר, אונטערגעזאגט דעם תלמיד די אויסגעשטעלטע ערטער.

און דער תלמיד, דער בר־מצוה הייסט עס, איז תחלית שיער ניט אומגעפאלען פאר שרעק, געפיהלט א מאדנע טרוקענקייט אין מויל און א שווינדעל אין די אויגען. עס האט זיך איהם אויסגע־דוכט, אז ער געהט אויף אייז. אט־אט צעשפאלט זיך דאס אייז און טראך—ער טהוט א פאל מיט'ן גאנצען עולם. נאר וואס וויי־טער־ווייטער, איז ער, אונטער דעם רבי'נס קוק און אונטער דעם רבי'נס קוועטש מיט'ן גראבען פינגער, געווארען ביי זיך שטארקער און שטארקער, און ער האט אנגעהויבען שפאנען, ווי אויף איין אייזערנעם בריק, און ער האט דערפיהלט א ווארימקייט אין אלע איברים, און עס איז אוועק ביי איהם ווי א מזמור.

האלטענדיג אין מיטען דער ארבייט און דרעהענדיג מיט'ן פינגער נאכ'ן רבי'נס גראבען פינגער, האט דער בר־מצוה פונדעסט־וועגען גוט געקוקט אויפ'ן עולם, געזעהען דעם אויסדרוק פון אלע פנים'ער, נישט דורכגעלאזט קיינעם. אט איז יצחק־ביגדור, וואס

דיהרט מיט די פּלייצעס און קוקט מיט די גזלנישע אויגען. אָט איז דער אַלטער יהושע סריבנע—מע זאָגט, ער איז שוין אַ בן מאה, אַלט הונדערט יאָהר. די צונג איז ביי איהם אין מויל ווי אַ גלעקעל, מחמת קיין צייהן האָט ער שוין ניט. אָט איז זיין זוהן בערקע, שוין אויך געגנוג אַלט, די אויגען האַלט ער צו און דעם קאָפּ אויף דער זייט. אָט איז אשר ניידים, וואָס אַלע רופען איהם דער „פּעטער אָשר"—טאַקי אַ פּעטער, אַ ברייטער, אַ גראָבער. די זיידענע קאַפּאָטע אויף איהם שפּאַלט זיך און אַליין איז ער גרוי ווי אַ טויב. און אָט איז יאָסי פּרוכשטיין מיט די גרויסע ארייגעשטעלטע צייהן, מיט די גלענצענדע ברילען און מיט'ן שיטער בערדעל — איין אפּיקורוס אַ איד, וואָס שפּיעלט מיט נחום ראַבינאָוויטשען אין שאַך און לייענט אַזעלכע ביכלעך, ווי „מסתרי פּאַריז," „שבילי עולם" און נאָך אַזעלכע זאַכען. נעבען יאָסי'ן שטעהט זיין יונגערער ברודער, מיכאל פּרוכשטיין, אַ יונגער מאַן אַ חכם, אַ ממזור, וואָס לייענט אָפּ אַלסדינג, הייסט דער שיקסע פּערלעשען דאָס ליכט אום שבת און האַלט שטאַרק פון אַזעלכע אידען, ווי משה בערנער און בעני קאַנאָווער, וואָס אַלע ווייסען, אַז אין דער יוגענד האָבען זיי אַמאָל פּערקוקט אין אַ זייט, בעת דער שערער האָט זיי צורעכטגעמאַכט די בערדלעך . . . ישראל בערדיצקי איז אויך געווען בתוך הבאים. אַמאָל האָט מען איהם גערופען ישראל דער כלי־זמר, נאָר איצט האָט ער שוין געהאַט איין אייגענע שטוב, אַ שטאָדט אין מזרח, אַ באָרד האָט ער זיך צעקעמט אַ ברייטע, אַ שוואַרצע, אַ גלענצעדיגע, און חאָטש ער זאָגט זיך ניט אָפּ איצט אויך פון צו שפּיעלען אויף אַ געהויבענער חתונה, נאָר פונדעסטוועגען וועט איהם קיינער נישט רופען כלי־זמר, אפילו הינטער די אויגען. און ער איז טאַקי אַ שענער איד, פיהרט זיך מעשה בעל־הבית. אַז ער לאַכט, לאַכט ער מיט אַלע צייהן, קליינע, שיטערע, ווייסע צייהן. אפילו רפאל דעם שמש מיט'ן אויגעל האָט דער בר־מצוה נישט דורכגעלאָזט. רפאל איז געשטאַנען האַלב איינגעבויגען און איז גאַנצען ארייגעטהאָן אין דעם, וואָס דער בר־מצוה האָט גע'דרש'ט,

און עס האָט אויסגעוויזען נאָך זיין דאַרען פּנים און אויסגעבויגענער נאָז, אַז אָט־אָט טהוט ער אַ פּאַטש מיט דער האַנד איבער'ן טייש און רופט אויס מיט זיין שבת'דיגען נוסח: „צע—הען גיל—דוין אום כהן! . . .“

אַלעמען און אַלעם האָט דער בר־מצוה בעמערקט, און אַלע פּנימ'ער האָבען אויסגעזעהען יום־טוב'דיג. נאָר יום־טוב'דיגער פֿון אַלע איז געווען דעם פעטער פיני'ס פּנים. געזעסען גאַנץ אויבען אָן, נעבען בר־מצוה'ס פאָטער, אין זיין שבת'דיגער זיידענער קאַפּאָטע, מיט אַ ברייטען זיידענעם גאַרטעל, מיט אַ בלוי סאַמעטען היטעל אויפ'ן קאָפּ, האָט דער פעטער פיני געקוקט אויפ'ן בר־מצוה פון אונטען אַרויף, געשמייכעלט זיך אין באָרד אַריין, ווי איינער רעדט: „מילא, קענען קען ער, דער ימח־שמו'ניק,—דאָס זעהט מען . . . נאָר צי דאַווענט ער אָבער אַלע טאָג? צי היט ער אָפּ נעגעלוואַסער? צי לייענט ער קריאַת־שמע פאַר'ן שלאָף? צי טראָגט ער ניט אום שבת?—דאָס איז ביי מיר אַ ג ר ו י ס ע ר ספק!...“

דערפאַר איז אָבער דער פאָטער פונ'ם בר־מצוה געווען—איהם נישט אין פּנים אַריינצוקוקען. עס איז געווען צו זעהן, אַז קיין מעהר גליקליכער מענש, ווי ער, איז אויף דער וועלט נישטאָ. דעם קאָפּ האָט ער געהאַלטען אַרויף, די ליפּען האָבען זיך איהם גערירט, נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט דעם זוהן, געקוקט אויפ'ן עולם, אויפ'ן ברודער פיני, אויפ'ן רבי'ן רודערמאַן, אויפ'ן בר־מצוה אַליין און אויף דער מאַמע פונ'ם בר־מצוה.

און די מאַמע, די קליינינטשקע חיה־אסתר, איז געשטאַנען גאָר אונבעמערקט, מיט דרך ארץ ביי דער זייט, צווישען די איבעריגע ווייבער, אין דער שבת'דיגער זיידענער פעטשיילע, אַ פערנאַפּטע, שטילערהייד, זיפצענדיג, זיך אויסגעקנאַקט אַלע פינגער, און צוויי בלישטשענדיגע טרערען, ווי צוויי בריליאַנטען, האָבען זיך געקוייקעלט און אָבגעשיינט קעגען דער זונן אויף איהר גליקליך, יונג, ווייס, נאָר שוין געקנייטשט פּנים.

וואָס זיינגען דאָס געווען פאַר טרעהרען? טרעהרען פון פרייד?

פון תענוג? פון גדלות? פון דער שלעכטער צייט? אָדער אפשר האָט א מאַמעס הארץ איינגערוימט איהר א סוד אויפ׳ן אויער, אז אָט דאָס בר־מצוה בחור׳על, וואָס קלינגט איצט אזוי שען, וועט איין גיכען, גאָר אין גיכען, זאָגען קדיש נאָך איהר נשמה?...
ווער ווייסט, וואָס א מאַמע קען וויינען?...